

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Το ισοζύγιο δυνάμεων & η λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών
ως διαμορφωτές πολιτικής: Η περίπτωση της Χιλής (1970-1990)

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Άρης Καπαράκης

Αθήνα, 2025

Τριμελής Επιτροπή:

Δημήτρης Καλτσώνης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Λουδοβίκος Κωτσονόπουλος, Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Απόστολος Καψάλης, Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Άρης Καπαράκης, 2025

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

*“Solo la lucha podrá cambiar
la sentencia de los patrones
son sus leyes, sus jueces, sus intereses
y haciendo negocios, a costa de muertes
van como en el agua los peces”*

“Van Por El Oro”, Las Manos de Filippi

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά τον Δημήτρη Καλτσώνη, του οποίου οι γνώσεις και το ενδιαφέρον για την περιοχή της Νότιας Αμερικής με ενέπνευσαν και με καθοδήγησαν κατά τη συγγραφή αυτής της εργασίας.

Ευχαριστώ επίσης την αγαπημένη Ελευθερία Λεβάκου, χωρίς την παρακίνηση και τον ενθουσιασμό της οποίας αυτό το ωραίο ταξίδι ίσως δεν ξεκίναγε ποτέ.

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα	5
Συντομογραφίες	6
Πίνακες	6
Περίληψη	7
Abstract.....	8
Εισαγωγή.....	9
1. Η νέα διαιρετική τομή κεφαλαίου-εργασίας	11
1α. Η Χιλή της εκβιομηχάνισης: Μία τυπική λατινοαμερικάνικη ιστορία;.....	11
1β. Η άνοδος του εκλογικού ανταγωνισμού & της Αριστεράς	13
1γ. Οι πολιτικές αναδιανομής ως βασικό επίδικο του πολιτικού ανταγωνισμού ...	17
2. Η κυβέρνηση της Λαϊκής Ενότητας	21
2α. Ο δρόμος του κοινοβουλευτισμού	21
2β. Η δημιουργία της Λαϊκής Ενότητας	22
2γ. Για την οικονομία στην υπηρεσία της κοινωνίας	24
2δ. Οι κοινωνικές πολιτικές ως πυρήνας των αναδιανεμητικών μεταρρυθμίσεων.	27
3. Ένας διπλός υπαρξιακός κίνδυνος.....	30
3α. Οι αντιδράσεις εντός του συνταγματικού πλαισίου.....	31
3β. Οι εξωθεσμικές αντιδράσεις.....	37
3γ. Προς την εκτροπή	44
4. Μία θεσμική αντίδραση στις λαϊκές επιταγές	48
4α. Πραξικόπημα μέσα στο πραξικόπημα: από τη Χούντα στον Pinochet.....	48
4β. Από το Σικάγο στο Σαντιάγο.....	54
5. Οι πολλαπλές όψεις μιας οικονομικής μεταρρύθμισης.....	59
5α. Για μία ηθική & θεσμική άλωση & τη μεταβολή ισχύος δυνάμεων κεφαλαίου/εργασίας	59
5β. Η πολιτική καταπίεσης και εξάλειψης των “αντιτιθέμενων φορέων”	60
6. Για την οικονομία στην υπηρεσία της ολιγαρχίας.....	68
6α. Το κράτος-θεματοφύλακας	68
6β. Το κράτος-διασώστης	72
6γ. Κοινωνικό κράτος: αποσάθρωση & εμπορευματοποίηση.....	75
6δ. Το “οικονομικό θαύμα” του νεοφιλελευθερισμού: η ασυμβατότητα θεωρίας και πράξης	82
Συμπεράσματα	85
Βιβλιογραφία	88

Συντομογραφίες

A.P.I - Acción Popular Independiente, Ανεξάρτητη Λαϊκή Δράση
A.P.S - Área de Propiedad Social, Τομέας Κοινωνικής Ιδιοκτησίας
C.I.A - Central Intelligence Agency, Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών των Η.Π.Α
C.U.T - Central Única de Trabajadores, Κεντρική Ένωση Εργαζομένων
CO.DE - Confederación de la Democracia, Δημοκρατική Συνοσπονδία
D.I.NA - Dirección de Inteligencia Nacional, Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών
F.P.M.R - Frente Patriótico Manuel Rodríguez, Πατριωτικό Μέτωπο Μανουέλ Ροδρίγκεζ
FR.A.P - Frente de Acción Popular, Μέτωπο Λαϊκής Συμμαχίας
J.A.P - Juntas de Abastecimiento y Control de Precios, Επιτροπές Εφοδιασμού & Ελέγχου των Τιμών
M.A.P.U - Movimiento de Acción Popular Unitario, Κίνημα Ενωμένης Λαϊκής Δράσης
M.I.R – Movimiento de Izquierda Revolucionaria, Κίνημα Επαναστατικής Αριστεράς
P.C.C – Partido Comunista de Chile, Κομμουνιστικό Κόμμα Χιλής
P.D.C - Partido Demócrata Cristiano, Χριστιανοδημοκρατικό Κόμμα
P.R. - Partido Radical, Ριζοσπαστικό Κόμμα
P.S – Partido Socialista, Σοσιαλιστικό Κόμμα
P.S.D – Partido Social Demócrata, Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα
U.P – Unidad Popular, Λαϊκή Ενότητα
U.S.I.A - United States Information Agency, Αμερικανική Υπηρεσία Πληροφοριών
V.O.P – Vanguardia Organizada del Pueblo, Οργανωμένη Λαϊκή Εμπροσθοφυλακή

Πίνακες

Πίνακας 1. Εκλογικές αναμετρήσεις 1925-1973.....	13
Πίνακας 2. Η καταπίεση των συνδικαλιστικών οργανώσεων 1970-1990.....	65
Πίνακας 3. Μερίδιο εξαγωγών ανά κλάδο, 1988.....	75

Περίληψη

Σκοπός της διπλωματικής εργασίας είναι να αναδείξει την επιρροή των σχέσεων κεφαλαίου-εργασίας ως κυρίαρχου παράγοντα διαμόρφωσης χάραξης πολιτικών στη Χιλή του δεύτερου μισού του 20^{ου} αιώνα, καθώς και την ασυμβατότητα των νεοφιλελεύθερων πολιτικών με τους σύγχρονους δημοκρατικούς θεσμούς και ιδεώδη, με έμφαση στην περίοδο 1970-90.

Η άνοδος μίας μαρξιστικής κυβέρνησης στην εξουσία εντός του δημοκρατικού κοινοβουλευτικού πλαισίου το 1970 τράβηξε την παγκόσμια προσοχή, αφού έδινε μία πρωτόγνωρη εναλλακτική στην Αριστερά για ανάληψη της εξουσίας και αλλαγής του ταξικού ισοζυγίου ισχύος πέραν των λαϊκών επαναστάσεων και των ένοπλων αγώνων. Η εναλλακτική αυτή αντιπροσώπευε έναν άμεσο διπλό υπαρξιακό κίνδυνο σε οικονομικό και γεωστρατηγικό επίπεδο για το μεγάλο κεφάλαιο και τις άρχουσες τάξεις εντός και εκτός της χώρας, οι οποίες προκειμένου να διασφαλίσουν τα συμφέροντά τους ανέτρεψαν την κοινοβουλευτική δημοκρατία την οποία επί μακρόν επικαλούταν.

Το νεοφιλελεύθερο οικονομικό πρόγραμμα που επιβλήθηκε από τη στρατιωτική δικτατορία αποτέλεσε έναν βίαιο προπομπό της εισαγωγής του νεοφιλελευθερισμού ως κυρίαρχου δόγματος σε παγκόσμιο επίπεδο. Η εφαρμογή του στη Χιλή κατέστησε σαφές ότι ένα τέτοιο πρόγραμμα δεν θα γινόταν αποδεκτό χωρίς την επιβολή ενός ακραίου καταπιεστικού ολοκληρωτικού καθεστώτος και τη μεταβολή των βασικών δομικών στοιχείων των δημοκρατικών θεσμών σε υπηρέτη των συμφερόντων μίας μικρής ολιγαρχικής οικονομικό-πολιτικής ελίτ εις βάρος της συντριπτικής πλειοψηφίας του πληθυσμού.

Λέξεις-κλειδιά:

Χιλή, ισοζύγιο ισχύος, μαρξιστική κυβέρνηση, δικτατορία, νεοφιλελευθερισμός

Abstract

This dissertation aims to showcase the influence of industrial relations as a dominant factor in policy making in Chile during the second half of the 20th century, as well as the incompatibility of neoliberal policies with contemporary democratic institutions and ideals, focusing on the period between 1970 and 1990.

The rise of a Marxist government to power within the democratic parliamentary framework in 1970 drew worldwide attention, as it provided an unprecedented alternative for the Left to rise in power and alternate the balance of power other than popular revolutions and armed struggles. This alternative represented an immediate double existential threat at both economic and geostrategic levels for the ruling classes in Chile and abroad, which successfully overthrew the parliamentary democracy they had long invoked, in order to secure their interests,

The neoliberal economic program imposed by the ensuing military dictatorship served as a violent precursor to the introduction of neoliberalism as a dominant doctrine on a global scale. Its implementation in Chile proved that such a program would not be possible without the imposition of an extremely repressive totalitarian regime and the transformation of the fundamental structural elements of democratic institutions into servants of the interests of a small oligarchic economic-political elite at the expense of the overwhelming majority of the population.

Keywords:

Chile, balance of power, Marxist government, dictatorship, neoliberalism

Εισαγωγή

Η επιρροή και η άνοδος των μαρξιστικών και αριστερών ιδεών και η εκπροσώπησή τους από πολιτικούς φορείς εντός των κοινοβουλευτικών συστημάτων μετεξέλιξαν πολλές κοινοβουλευτικές δημοκρατίες του 20^{ου} αιώνα σε βασικό πεδίο ανταγωνισμού μεταξύ των δυνάμεων των ιδιοκτητών των μέσων παραγωγής (κεφαλαίου) και της εργασίας. Σε ελάχιστα κράτη ο ανταγωνισμός αυτός οξύνθηκε σε τόσο υψηλά επίπεδα όσο στη Χιλή του δεύτερου μισού του 20^{ου} αιώνα.

Για μεγάλο μέρος του 20^{ου} αιώνα, το μεγάλο ιδιωτικό κεφάλαιο και οι πολιτικές ελίτ που το εξυπηρετούσαν προσπάθησαν να εργαλειοποιήσουν τους δημοκρατικούς θεσμούς με στόχο τον έλεγχο των κοινωνικών κινημάτων, τον κατευνασμό της λαϊκής δυσaráσκείας και εν τέλει τη διαιώνιση και αναπαραγωγή των διαμορφωμένων ταξικών σχέσεων. Την ίδια στιγμή μία αντίρροπη άνοδος των αριστερών δυνάμεων οδήγησε σε αναδιαμόρφωση του πολιτικού σκηνικού, με την αργή αλλά σταδιακή αλλαγή ισορροπίας στις υφιστάμενες σχέσεις ισχύος μεταξύ κεφαλαίου-εργασίας υπέρ της δεύτερης και την αλλαγή των πολιτικών προτεραιοτήτων, η οποία κορυφώθηκε με την άνοδο στην εξουσία της κυβέρνησης της Λαϊκής Ενότητας το 1970-1973.

Η βίαιη ανατροπή της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας με το πραξικόπημα του Σεπτεμβρίου του 1973 κατέστησε σαφές ότι οι άρχουσες τάξεις έθεταν τα συμφέροντά τους υπεράνω των δημοκρατικών θεσμών, εισάγοντας ένα οικονομικό σύστημα (νεοφιλελευθερισμός) του οποίου η απρόσκοπτη λειτουργία ερχόταν σε ευθεία αντίθεση με τους δημοκρατικούς θεσμούς και την ομαλή λειτουργία του κοινοβουλευτισμού.

Η Χιλή αποτέλεσε τον δραματικό πρόλογο του νεοφιλελευθερισμού σε παγκόσμιο επίπεδο, με την προσπάθεια βίαιης μεταβολής των βιομηχανικών σχέσεων υπέρ του κεφαλαίου και την αποσύνδεση της οικονομίας από την πολιτική με την εκχώρηση της δικαιοδοσίας χάραξης και διαμόρφωσης πολιτικής από μη-αιρετές ομάδες συμφερόντων. Επιπλέον, αναδιαμόρφωσε το πλαίσιο διασύνδεσης μεταξύ κρατικών και οικονομικών παραγόντων και προώθησε τη μεταμόρφωση της λειτουργίας του κράτους από θεματοφύλακα των

δημοκρατικών θεσμών σε εγγυητή εξυπηρέτησης των μεγάλων ιδιωτικών συμφερόντων και ενίοτε διασώστη τους.

Η εργασία επιχειρεί μία βιβλιογραφική ανασκόπηση πάνω στα προαναφερθέντα ζητήματα της περιόδου. Η σχετική βιβλιογραφία, ήδη ογκώδης, συνεχίζει να διευρύνεται συνεχώς τόσο στη Λατινική Αμερική όσο και παγκοσμίως, δεδομένου ότι η περίοδος αυτή έχει αφήσει βαθύ και πολλαπλό το αποτύπωμα της στην πολιτική, την οικονομία και την κοινωνία της χώρας αλλά και ολόκληρης της υποηπείρου καθώς και στην πολιτική θεωρία παγκοσμίως.

Στο πρώτο κεφάλαιο, εξετάζεται η περίοδος κατά την οποία η διαιρετική τομή κεφαλαίου-εργασίας σταδιακά μεταβάλλεται σε κύριο χαρακτηριστικό της πολιτικής και της κοινωνίας της χώρας αλλάζοντας το συσχετισμό κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων με κατάληξη την άνοδο των αριστερών δυνάμεων στην εξουσία το 1970. Το δεύτερο κεφάλαιο, εστιάζει στο βασικό ιδεολογικό προφίλ των δυνάμεων της Αριστεράς, την επιλογή τους να κινηθούν εντός της κοινοβουλευτικής αστικής δημοκρατίας καθώς και το οικονομικό και κοινωνικό αντίκτυπο της κυβέρνησης της Λαϊκής Ενότητας (1970-73). Το τρίτο κεφάλαιο, εξετάζει την αντίδραση των θεσμικών και οικονομικών ελίτ εντός και εκτός της χώρας καθώς και τις μορφές που αυτή εξέλαβε, ενώ στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύεται το ιδεολογικό προκάλυμμα ανάγκης επιβολής του δικτατορικού καθεστώτος και η επικράτηση των νεοφιλελεύθερων θεωριών ως κυρίαρχο οικονομικό δόγμα. Στο επόμενο κεφάλαιο, εξετάζεται ο νεοφιλελευθερισμός ως ένα πολυδιάστατο δόγμα το οποίο πέραν της οικονομίας επιβάλλει νέες αξίες και προτεραιότητες σε θεσμικό και ηθικό επίπεδο και η ακραία καταστολή που ήταν αναγκαία για την επιβολή του. Το έκτο και τελευταίο κεφάλαιο εξετάζει την ασυμβατότητα ομαλής λειτουργίας των δημοκρατικών θεσμών με τη αντίστοιχη λειτουργία του νεοφιλελευθερισμού, το οικονομικό και κοινωνικό αντίκτυπο των νεοφιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων και την μετατροπή του κράτους από θεματοφύλακα των ανθρώπινων δικαιωμάτων και των δημοκρατικών θεσμών σε εγγυητή των ολιγαρχικών συμφερόντων.

1.Η νέα διαιρετική τομή κεφαλαίου-εργασίας

1α. Η Χιλή της εκβιομηχάνισης: Μία τυπική λατινοαμερικάνικη ιστορία;

Στις αρχές του 20ου αιώνα, η οικονομία και η κοινωνία της Χιλής παρουσίαζε παρόμοια δομικά χαρακτηριστικά με τα γειτονικά κράτη. Ήταν μια οικονομία έντονων ανισοτήτων με μεγάλη συσσώρευση κεφαλαίου και πολιτικής ισχύος από μικρές ελίτ σε συνθήκες εξαιρετικά περιορισμένης οικονομικής και κοινωνικής κινητικότητας. Κύρια βάση της οικονομικής συσσώρευσης από τα εγχώρια και ξένα ολιγοπώλια αποτελούσαν οι εξαγωγές αγροτικών προϊόντων και ορυκτών. Η πολύ μικρή επανεπένδυση των κερδών είχε συνέπεια την παραγωγική καθυστέρηση, τη βιομηχανική υπανάπτυξη και την αδυναμία δημιουργίας ισχυρής εσωτερικής αγοράς. Όπως και η υπόλοιπη υποήπειρος, η χώρα βρισκόταν σε σχέσεις εξάρτησης από τον ξένο οικονομικό παράγοντα και ιδίως των Ηνωμένων Πολιτειών, οι οποίες μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο εδραίωσαν την ηγεμονία τους στην περιοχή αποκτώντας μέσω της οικονομικής επιρροής μεγάλη δυνατότητα πολιτικών και θεσμικών παρεμβάσεων (Fernandois, 2013; Frank, 1971; Κατζ, 2023; Magdoff, 2003; Ulloa & Gongala- León, 2020).

Η καθυστέρηση βιομηχανικής ανάπτυξης και η συγκέντρωση της οικονομικής και πολιτικής ισχύος από μία μικρή ελίτ συνεπαγόταν αντίστοιχη καθυστέρηση στην ανάπτυξη ευμεγέθους εργατικής τάξης και στη διαιώνιση της απομόνωσης των αγροτικών πληθυσμών από την πολιτική και κοινωνική ζωή. Ως αποτέλεσμα, παρατηρείται βραδεία ανάπτυξη πολιτικών, επαγγελματικών και κοινωνικών φορέων και ομάδων συμφερόντων που θα εξέφραζαν αιτήματα για οικονομικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Οι βάσεις του κοινωνικού κράτους που τέθηκαν από τα μέσα της δεκαετίας του '20 και επεκτάθηκαν μετά την μεγάλη οικονομική και πολιτική κρίση του 1930-32 με ανάμειξη των Ενόπλων Δυνάμεων, αντανakλούσαν την ταξική διαστρωμάτωση της κοινωνίας, αφού ήταν άμεσα εξαρτώμενες από τη θέση των ωφελομένων στην αγορά εργασίας. Το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης και η εργατική νομοθεσία που εισήχθησαν παρέμεναν ανεπαρκή, ασυνεχή και με μικρή κάλυψη, εξαιτίας του χαμηλού ποσοστού επίσημων εργαζομένων και της έλλειψης μονιμότητας των θέσεων εργασίας. Η κρίση όμως, επέφερε σημαντικές αλλαγές στο πολιτικό σκηνικό με τον σχηματισμό του πολιτικού δίπολου Δεξιάς-Αριστεράς κατά τα ευρωπαϊκά

πρότυπα και τη σημαντική άνοδο της επιρροής του Κομμουνιστικού Κόμματος (Partido Comunista de Chile, P.C.C) το οποίο ενστερνίστηκε την πολιτική δημιουργίας λαϊκών μετώπων όπως αυτή εκφραζόταν από το 1935 από την Σοβιετική Ένωση και την Κομιντέρν (Cohen, 1947; Farías, 2012; Frank, 1971; Gárate Chateau, 2012; Huber & Stephens, 2012; Mesa-Lago, 2008; Ratliff, 1976).

Η άνοδος της κυβέρνησης του Λαϊκού Μετώπου, του Ριζοσπαστικού Κόμματος (Partido Radical, P.R) υπό τον Pedro Aguirre (1938-41) με την υποστήριξη του Σοσιαλιστικού (Partido Socialista, P.S) και του Κομμουνιστικού Κόμματος προκάλεσε πανικό στις οικονομικές και θεσμικές ελίτ, αφού ήταν η πρώτη φορά που η δυναμική της Αριστεράς αποτυπώνονταν και θεσμικά. Το Λαϊκό Μέτωπο δεν προώθησε ριζοσπαστικά μέτρα και η γρήγορη πτώση του επανέφερε στο προσκήνιο την προηγούμενη τάξη πραγμάτων με τις αριστερές δυνάμεις εκτοπισμένες για όλη την υπόλοιπη δεκαετία. Όπως και σε πολλές γειτονικές οικονομίες την ίδια εποχή, η προσπάθεια εκβιομηχάνισης προς αντικατάσταση των εξαγωγών και ανάπτυξης εσωτερικής αγοράς αποτέλεσε το κυρίαρχο αναπτυξιακό δόγμα, θεωρούμενο ως το κύριο όχημα για έξοδο της χώρας από την δυσχερή της θέση στον παγκόσμιο παραγωγικό καταμερισμό: η οικονομική ανάπτυξη παρέμενε χαμηλή, η παραγωγή συνέχιζε εγκλωβισμένη στο προηγούμενο οικονομικό στάδιο, της άμεσης εξάρτησής της από τις εξαγωγές πρώτων υλών και κυρίως του χαλκού, ενώ κύριο χαρακτηριστικό παρέμεναν οι τεράστιες κοινωνικές ανισότητες, με το 58,6% του πληθυσμού να ζει το 1951 κάτω από το όριο της φτώχειας (Acuña Asenjo, 2021; Albuquerque & Durán, 2014; Farías, 2012; Fernandois, 2013; Gilpin, 2000; Gonzalez & Prem, 2023; Gammage, 2014; Huber & Stephens, 2012; Riesco, 2011).

Οι δύο δεκαετίες μετά την πτώση της κυβέρνησης του Λαϊκού Μετώπου σηματοδεύονται από την κυριαρχία του Κέντρου και της Δεξιάς μέσω της ευρείας συναίνεσης μεταξύ συντηρητικών, φιλελεύθερων, ριζοσπαστών και μέρους των σοσιαλιστών. Το ποσοστό της εργατικής τάξης επί του οικονομικά ενεργού πληθυσμού παρέμενε ακόμα χαμηλό, με περιορισμένη συνδικαλιστική δράση και χωρίς πολιτική και εκλογική αντιπροσώπευση με επιρροή, εξαιτίας της διάσπασης του Σοσιαλιστικού Κόμματος το 1948 και της απαγόρευσης του Κομμουνιστικού Κόμματος την ίδια χρονιά. Παράλληλα, το πολιτικό και θεσμικό σύστημα ήλεγχε,

είτε νομικά είτε μέσω της καταστολής, τη λειτουργία και το εύρος δράσης των εργατικών συνδικάτων, των αντιτιθέμενων κοινωνικών φορέων και των αγροτικών ενώσεων, με τις τελευταίες να μην αναγνωρίζονται μέχρι το 1967 κατά παραβίαση του Συντάγματος. Όπως και στις περισσότερες γειτονικές χώρες, η κοινωνική τάξη δεν μπορούσε ακόμα να προσδιοριστεί ως ο κύριος παράγοντας συλλογικής δράσης και πολιτικής κοινωνικοποίησης (Fernandois, 2013; Huber & Stephens, 2012; Jedlicki, Osandón-Millavil & Ducasse, 2020; Rodríguez Weber, 2017).

Η πολιτική ηγεμονία της Δεξιάς διασφαλιζόταν και από το πολύ χαμηλό ποσοστό του πληθυσμού με δικαίωμα ψήφου. Το 1945 δικαίωμα ψήφου είχε μόλις το 11,1% του πληθυσμού, με τις γυναίκες και τους αναλφάβητους να εξαιρούνται, ενώ το εκλογικό σύστημα ήταν ευεπίφορο σε εξαγορά και χειραγώγηση των ψηφοφόρων, νοθεία, εκβιασμούς και χωρίς διασφάλιση της μυστικότητας της ψηφοφορίας (Casals, 2021; Fernandois, 2013; Nazer & Rosembliit, 2000; Palieraki, 2020).

Έλειπαν έτσι, δύο από τους σημαντικότερους διαμορφωτές υιοθέτησης και διεύρυνσης αναδιανεμητικών και κοινωνικών πολιτικών, οι πολιτικό-κοινωνικές πιέσεις από τα χαμηλότερα οικονομικά στρώματα και ο εκλογικός-πολιτικός ανταγωνισμός από αντιτιθέμενες ιδεολογικά πολιτικές δυνάμεις (Garay, 2010; Huber & Stephens, 2012).

1β. Η άνοδος του εκλογικού ανταγωνισμού & της Αριστεράς

Η σταδιακή μετάβαση της οικονομίας από την προνεωτερική αγροτική-εξορυκτική περίοδο σε αυτή της βιομηχανικής ανάπτυξης αρχίζει να μετατρέπει τη διαιρετική τομή κεφαλαίου-εργασίας σε βασικό χαρακτηριστικό της Χιλιανής κοινωνίας και πολιτικής. Σε αυτό το νέο πλαίσιο, οι κρατικοί θεσμοί αναγκάζονται πλέον να σχεδιάσουν και να διαμορφώσουν νέες κοινωνικές δομές και φορείς που να αντιμετωπίζουν τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η νεοσχηματισθείσα εργατική τάξη. Επιπλέον, το κοινωνικό και πολιτικό ισοζύγιο ισχύος κεφαλαίου-εργασίας αρχίζει να διαφοροποιείται την δεκαετία του '50, μέσω της αύξησης του εργατικού δυναμικού, της διεύρυνσης του δικαιώματος ψήφου και της σταδιακής

ανόδου της Αριστεράς ως κύριου εκφραστή των εργατικών και των αγροτικών στρωμάτων ως αντίρροπου πόλου στην υφιστάμενη τάξη πραγμάτων. Το νέο εργατικό κίνημα να αρχίζει να αμφισβητεί ανοιχτά την ηγεμονία της καθεστηκυίας τάξης και να διεκδικεί βελτίωση της θέσης του στην παραγωγική διαδικασία και την κοινωνία. Στις αρχές της δεκαετίας του '50, παραχωρήθηκε το δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες και απλοποιήθηκαν οι διαδικασίες εγγραφής στους εκλογικούς καταλόγους, ενώ από το 1958 θεσμοθετήθηκε η μυστική ψηφοφορία. Οι εξελίξεις αυτές σε συνδυασμό με την αύξηση του ποσοστού εγγράμματων, που συνεπαγόταν αυτομάτως δικαίωμα ψήφου, είχαν ως αποτέλεσμα ο αριθμός των εγγεγραμμένων ψηφοφόρων να διπλασιαστεί μέσα σε τρία χρόνια (1949-52) δίνοντας τη δυνατότητα εκλογικής αντιπροσώπευσης σε μεγαλύτερο ποσοστό των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων (Bitar, 1979; Casals, 2021; Cury, 2020; Garay, 2010; Gonzales & Prem, 2023; Nazer & Rosembliit, 2000; Ratliff, 1976; Riesco, 2011; Rodriguez Weber, 2009; Ulloa & Gonga-León, 2020).

1925	Plebiscito	3.929.000	750.164	302.142
1927	Presidente	4.033.000	795.695	302.142
1931	Presidente	4.429.000	895.214	388.959
1932	Presidente	4.495.000	882.933	429.772
	Congreso			
1937	Congreso	4.842.000	1.019.990	475.354
1938	Presidente	4.924.000	1.049.664	612.749
1941	Congreso	5.149.000	1.150.000	575.625
1942	Presidente	5.244.000	1.178.990	581.486
1945	Congreso	5.541.000	1.288.933	641.495
1946	Presidente	5.643.000	1.327.472	631.257
1949	Congreso	5.962.000	1.450.142	591.994
1952	Presidente	6.303.000	2.686.000	1.105.029
1953	Congreso	6.462.000	2.815.465	1.100.027
1957	Congreso	7.137.000	3.167.600	1.284.159
1958	Presidente	7.326.000	3.566.433	1.497.902
1961	Congreso	7.858.000	3.884.654	1.858.980
1964	Presidente	8.391.000	4.105.944	2.915.220
1965	Congreso	8.584.000	4.270.182	2.920.615
1969	Congreso	9.566.000	4.804.261	3.244.892
1970	Presidente	9.717.000	5.197.862	3.792.099
1973	Congreso	10.200.000	5.594.239	4.510.060

Πίνακας 1. Εκλογικές αναμετρήσεις 1925-1973. Ανά είδος εκλογικής αναμέτρησης (1η στήλη), συνολικό πληθυσμό (2^η στήλη), εν δυνάμει εκλογικό σώμα (3^η) και εγγεγραμμένους ψηφοφόρους (4^η) (Nazer & Rosembliit, 2000)

Η τάση ποσοστιαίας αύξησης του πληθυσμού με δικαίωμα ψήφου συνεχίστηκε αμείωτη έως και το 1973 και ήταν ευθέως ανάλογη με την άνοδο της εκλογικής δύναμης των αριστερών δυνάμεων σε μία συμμετρική σχέση που

άρχισε να διαφαίνεται από τις εκλογές του 1958 και έγινε πλέον ξεκάθαρη σε αυτές του 1964. Ήταν φανερό, ότι η εκλογική άνοδος της Αριστεράς, η οποία συμπεριελάμβανε και τμήματα μίας νεοδημιουργηθείσας μεσαίας τάξης δύσκολα θα γινόταν αναστρέψιμη, δεδομένο που προκάλεσε μεγάλη αμηχανία στις κυρίαρχες πολιτικές δυνάμεις και ενεργοποίησε από τις αρχές της δεκαετίας του '60 περαιτέρω τον εξωτερικό παράγοντα και εν προκειμένω τις Η.Π.Α, οι οποίες από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα είχαν εδραιώσει στη Χιλή μία ηγεμονική παρουσία (Acuña Asenjo, 2021; Blum, 1995; Carrera Espinosa 2020; National Archives, 2010; Nazer & Rosembliit, 2000; Ulloa & Gongora-León, 2020).

Η άνοδος της εκλογικής δύναμης της Αριστεράς ήταν αποτέλεσμα της μεγάλης ανόδου των εργατικών και αγροτικών κινητοποιήσεων και της αύξησης των μελών των εργατικών και αγροτικών συνδικαλιστικών φορέων, υπό την επίτευση κυρίως του -παράνομου έως το 1958 αλλά με εξαιρετικό μηχανισμό- Κομμουνιστικού Κόμματος και του Σοσιαλιστικού Κόμματος. Το 1953 ιδρύθηκε η Κεντρική Ένωση Εργαζομένων (Central Única de Trabajadores, C.U.T) θεσμοποιώντας την άνοδο της οργανωτικής δύναμης και της επιρροής του εργατικού κινήματος. Η άνοδος των αριστερών δυνάμεων και η δυνατότητά τους να δρουν νόμιμα ήταν αποτέλεσμα κάποιων διακριτών ποιοτικών χαρακτηριστικών της Χιλιανής δημοκρατίας που ερχόταν σε αντιδιαστολή με την πραγματικότητα των περισσότερων Λατινοαμερικανικών κρατών της περιόδου και έμειναν γνωστά στη βιβλιογραφία ως «Χιλιανή Εξαίρεση» ("Excepcionalismo Chileno"). Μεταξύ αυτών ήταν η μακρά δημοκρατική περίοδος χωρίς συνταγματικές εκτροπές από το 1932, η παραδοσιακή ουδετερότητα των Ενόπλων Δυνάμεων, η ελευθερία του Τύπου και η ελευθερία άσκησης πολιτικής δράσης των αριστερών κομμάτων, με εξαίρεση το Κομμουνιστικό Κόμμα τη δεκαετία 1948-58. Έτσι η Χιλή, αν και με παρόμοια ταξική διάρθρωση με τις υπόλοιπες γειτονικές οικονομίες, ήταν η μόνη χώρα της περιοχής στην οποία οι αριστερές δυνάμεις της χώρας συνδέθηκαν με τα εργατικά και κοινωνικά κινήματα δομώντας ένα προγραμματικό προφίλ πολιτικών υπεράσπισης των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων κατά τα πρότυπα των αριστερών ευρωπαϊκών κομμάτων της εποχής. Επιπλέον, σημαντικό ποσοστό της μεσαίας τάξης βρίσκονταν οικονομικά και κοινωνικά πιο κοντά στα χαμηλότερα

εισοδηματικά στρώματα και όχι στα ανώτερα, με αποτέλεσμα η Αριστερά να αποκτήσει πρόσβαση και επιρροή σε αυτό το χώρο (Arriagada, 1988; Casals, 2021; Cole, 2022; Gould, 2009; Huber & Stephens, 2012; Rodriguez Weber, 2009; Schlotterbeck, 2023).

Το Σοσιαλιστικό Κόμμα, μετά τη διάσπαση της περιόδου 1948-1956, συσπειρώθηκε ξανά γύρω από την ηγεσία του Salvador Allende και άρχισε σταδιακά να υιοθετεί μαρξιστικές θέσεις ερχόμενο σε σύγκλιση με το Κομμουνιστικό Κόμμα, δεδομένο που αποκρυσταλλώθηκε το 1956 όταν τα δύο κόμματα σε συνεργασία με μικρότερα αριστερά κόμματα ίδρυσαν το Μέτωπο Λαϊκής Δράσης (Frente de Acción Popular, FR.A.P). Για την αριστερή συμμαχία, η παραγωγική ανασυγκρότηση της χώρας και η υιοθέτηση πολιτικών αναδιανομής προς βελτίωση των οικονομικών ανισοτήτων θα γινόταν δυνατή μόνο μέσα από την κρατικοποίηση των στρατηγικών τομέων της οικονομίας και της παραγωγής και την αντικατάσταση του εγχώριου και ξένου μεγάλου ιδιωτικού κεφαλαίου, με τη συμμετοχή των εργαζομένων στο σχεδιασμό και την υλοποίηση των αποφάσεων που σχετίζονταν με την παραγωγική διαδικασία (De La Barra, 2020; Huber & Stephens, 2012; Fernandois, 2013; Gilpin, 2000; Καλτσώνης, 2017; Κατζ, 2023).

Πέραν των μαρξιστικών θέσεων σημαντική επιρροή στην οικοδόμηση μιας προγραμματικής σοσιαλιστικής ατζέντας για το FR.A.P είχε και η θεωρία της εξάρτησης, η οποία είχε κερδίσει έδαφος σε ολόκληρη την περιοχή κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '50 μέσω και οργανισμών όπως το CEPAL¹ των Ηνωμένων Εθνών και τις θεωρίες οικονομολόγων όπως ο Αργεντινός Raúl Prebisch και ο Χιλιανός Aníbal Pinto Santa Cruz. Σύμφωνα με αυτή, οι διεθνείς οικονομικές σχέσεις στον καπιταλισμό ήταν εγγενώς άνισες και παγίωναν την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων, εδραιώνοντας και επεκτείνοντας την κυριαρχία των αναπτυγμένων καπιταλιστικών κρατών επί των αναπτυσσόμενων, οι οποίες παρέμεναν δέσμιες των πρώτων. Για την αντιμετώπιση της οικονομικής υπανάπτυξης εξαρτημένων από το παγκόσμιο ιμπεριαλιστικό-καπιταλιστικό

¹ Οικονομική Επιτροπή για την Λατινική Αμερική και την Καραϊβική (Comisión Económica para América Latina y el Caribe)

σύστημα οικονομιών όπως η Χιλή, δεν αρκούσε η μεταρρύθμιση της παγκόσμιας αγοράς, αλλά η εκβιομηχάνιση της χώρας και η αυτόνομη ανάπτυξη της (Allende, 1972; Brands, 2010; Fernandois, 2013; Gárate Chateau, 2012; Gilpin, 2000; Huber & Stephens, 2012; Κατζ, 2023).

Ενισχυμένες από τα συνεχιζόμενα δομικά προβλήματα των λατινοαμερικάνικων οικονομιών, τις συνεχείς πολυεπίπεδες παρεμβάσεις της Ουάσινγκτον και την άνοδο της επιρροής της Αριστεράς στην περιοχή, οι θεωρίες της εξάρτησης και της ανάγκης για διεύρυνση του ρόλου του κράτους ως ρυθμιστή της οικονομικής και παραγωγικής διαδικασίας σταδιακά υιοθετούνταν από σημαντικό μέρος ολόκληρου του πολιτικού φάσματος και εκτός της Αριστεράς, τόσο στη Χιλή, όσο και στην υπόλοιπη Νότια Αμερική. Η Ουάσινγκτον συναινούσε σιωπηρά σε αυτή την αλλαγή παραδείγματος ελπίζοντας ότι έτσι θα καταφέρει να ανακόψει την επέκταση του κομμουνισμού στην περιοχή, ιδίως μετά την επικράτησή του στην Κούβα (Brands, 2010; Carrera Espinosa, 2020; Fernandois, 2013; Paz & Cepeda, 2021).

1γ. Οι πολιτικές αναδιανομής ως βασικό επίδικο του πολιτικού ανταγωνισμού

Εν μέσω αυτών των εγχώριων και διεθνών συσχετισμών, η εμφάνιση μίας ευμεγέθους εργατικής τάξης και η αύξηση των κινητοποιήσεων και της εκλογικής εκπροσώπησης χαμηλότερων οικονομικά στρωμάτων συνέβαλε στη σταδιακή μετατόπιση του κυρίαρχου πολιτικού λόγου ολόκληρου του πολιτικού φάσματος προς την ανάγκη προτεραιοποίησης δομικών μεταρρυθμίσεων στο πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό τομέα. Οι εν λόγω μεταρρυθμίσεις περιλάμβαναν την προσπάθεια επίτευξης μεγαλύτερης οικονομικής ανεξαρτησίας, την υιοθέτηση ευρέων αναδιανεμητικών πολιτικών προς εξάλειψη των ανισοτήτων και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής του εργατικού δυναμικού και των αγροτικών πληθυσμών. Τα ζητήματα αυτά καταλαμβάνουν σταδιακά αυξανόμενο μέρος των πολιτικών προγραμμάτων από τη δεκαετία του '50, επιφέροντας σημαντικές διαφοροποιήσεις στο πολιτικό σκηνικό, αφενός με την εμφάνιση του Χριστιανοδημοκρατικού Κόμματος (Partido Demócrata Cristiano, P.D.C) ως σημαντικού αυτόνομου πολιτικού πόλου του Κέντρου το 1957 και αφετέρου με

την άνοδο της Αριστεράς, η οποία έχοντας καταλάβει το 28,8% των ψήφων στις Προεδρικές Εκλογές του 1958, εξελίσσεται σε έναν «παίκτη» τον οποίο κανείς δεν μπορούσε πλέον να υποτιμήσει (Blum, 1995; Casals, 2021; Cury, 2020; De La Barra, 2020; Gonzalez & Prem, 2023; Huber & Stephens, 2012; Rodríguez Weber, 2017; Ulloa & Gongga-León, 2020).

Προκειμένου να ελέγξουν την εντεινόμενη λαϊκή δυσαρέσκεια και την αυξανόμενη ριζοσπαστικοποίηση μέρους του εργατικού κινήματος, που συχνά έπαιρνε τη μορφή μαχητικών κινητοποιήσεων, αλλά και να προσεταιριστούν μέρος των μεσαίων και χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων, οι κυβερνήσεις των Carlos Ibáñez del Campo (1952-58) και Jorge Alessandri (1958-64) άρχισαν να επεκτείνουν κάποιες κοινωνικές παροχές, οι οποίες όμως είχαν ελάχιστη επίπτωση στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης για την πλειοψηφία του πληθυσμού². Ως αποτέλεσμα, στις αρχές της δεκαετίας του '60 η κοινωνική πόλωση εντείνεται καθώς η λαϊκή δυσαρέσκεια βρίσκει πολιτική αντιπροσώπευση και δυναμική στην Αριστερά, την ίδια ώρα που καθίσταται φανερό η αδυναμία του κρατικού μηχανισμού να ανταποκριθεί στα αιτήματα και τις ανάγκες μιας κοινωνίας σε μετάβαση. Τα νέα δεδομένα επέφεραν σημαντικές διαφοροποιήσεις στον κεντροδεξιό χώρο με την μετατόπιση σημαντικού ποσοστού των Χριστιανοδημοκρατών προς πιο αριστερές θέσεις, αλλά και της Δεξιάς προς συντηρητικότερες με τη δημιουργία του Εθνικού Κόμματος (Partido Nacional, P.N.) το 1966 (Cury, 2020; Espinosa, 2021; Farías, 2012; Gould, 2009; Huber & Stephens, 2012; Pérez Contreras, 2020; Rodríguez Weber, 2009; Ulloa & Gongga-León, 2020).

Σε αυτό το πλαίσιο, η ανάγκη για υιοθέτηση δομικών οικονομικών και κοινωνικών μεταρρυθμίσεων προς ανακούφιση των χαμηλότερων εισοδηματικών στρωμάτων αποτέλεσε βασικό επίδικο των Προεδρικών Εκλογών του 1964

² Μεταξύ αυτών ήταν η αύξηση των οικογενειακών επιδομάτων και των συντάξεων για τους εργαζόμενους, η εισαγωγή δύο εθνικών προγραμμάτων διατροφής για παιδιά, η δημιουργία του εθνικού συστήματος υγείας το 1952 καθώς και ένα νέο πρόγραμμα αναδασμού γαιών, το οποίο εξήγγειλε η κυβέρνηση Alessandri το 1962 αλλά παρέμεινε σε επίπεδο εξαγγελιών (Del Pozo, 1992; Farías, 2012; Huber & Stephens, 2012; Ulloa & Gongga-León, 2020).

επιβεβαιώνοντας τη θεωρία (Huber & Stephens, Atzeni, Durán-Palma & Ghigliani, Fernandois, Rodriquez-Weber, Hyman, Howell, Silver, Kotz, μεταξύ άλλων) ότι η αύξηση της εκλογικής και πολιτικής επιρροής της Αριστεράς συμβάλλει στην προτεραιοποίηση και τη διεύρυνση αναδιανεμητικών πολιτικών, ενώ αναγκάζει και άλλα τμήματα του πολιτικού φάσματος να τις συμπεριλάβει στην ατζέντα του. Η νίκη του Χριστιανοδημοκρατικού Κόμματος με υποψήφιο τον Eduardo Frei εναντίον του FR.A.P με υποψήφιο τον Salvador Allende ήρθε προς μεγάλη ανακούφιση τόσο των εγχώριων ελίτ όσο και του ξένου κεφαλαίου και κυρίως της Ουάσιγκτον. Η τελευταία εκτιμούσε ότι μία αριστερή κυβέρνηση του FR.A.P θα επιχειρούσε μια πιο ανεξάρτητη πορεία, απομακρύνοντας τη χώρα από τα οικονομικά και γεωστρατηγικά συμφέροντα του Λευκού Οίκου. Για το λόγο αυτό η βορειοαμερικανική κυβέρνηση διέθεσε το υπέρογκο ποσό των 20 εκατομμυρίων δολαρίων³ στην προεκλογική εκστρατεία του P.D.C, στην εκλογική νίκη του οποίου συνέβαλαν και οι δεξιές δυνάμεις της χώρας (Blum, 1995; Casals, 2021; De La Barra, 2020; Espinosa, 2021; Garay, 2010; Huber & Stephens, 2012; National Archives, 2010; Nazer & Rosembli, 2000).

Με στόχο να ικανοποιήσει τμήμα των λαϊκών στρωμάτων που την υποστήριξε αλλά και να αντιπαρατεθεί απέναντι στο πρόγραμμα της αριστερής συμμαχίας, ο προεκλογικός αγώνας της Χριστιανοδημοκρατίας με βασικό σύνθημα το «Ειρηνική Επανάσταση» υποσχόταν την υιοθέτηση πολιτικών βελτίωσης της οικονομικής κατάστασης και άμβλυνσης των ανισοτήτων, μεταξύ των οποίων η εθνικοποίηση των ορυχείων χαλκού, πρόγραμμα αγροτικής μεταρρύθμισης, κοινωνική δικαιοσύνη και βελτίωση της ποιότητας και της πρόσβασης στην υγεία και την εκπαίδευση. Όσα όμως προγράμματα και μέτρα αναδιανεμητικών πολιτικών προχώρησαν, εφαρμόστηκαν αποσπασματικά και με τρόπο προβληματικό, με χαρακτηριστικότερα παραδείγματα την εξαιρετικά αργή υλοποίηση της αγροτικής μεταρρύθμισης του 1967⁴ την οποία εν τέλει θα

³ Το ποσό ήταν μεγαλύτερο κατά κεφαλή από τα αντίστοιχα ποσά που είχαν διατεθεί για την προεκλογική εκστρατεία των δύο υποψηφίων Προέδρων Johnson και Goldwater στις Η.Π.Α την ίδια χρονιά (Blum, 1995)

⁴ Η μεταρρύθμιση έμεινε στην ιστορία από τους επικριτές της ως "Η μεταρρύθμιση της γλάστρας" (Reforma del Macetero) (Rodriguez Weber, 2009).

εφάρμοζε η κυβέρνηση της U.P, καθώς και την υλοποίηση προγραμμάτων κοινωνικής ασφάλισης, τα οποία εξακολουθούσαν να αντανakλούν την οικονομική διαστρωμάτωση. Η εθνικοποίηση του χαλκού, η οποία προγραμματιζόνταν σε δύο στάδια διάρκειας 24 ετών απέτυχε. Οι ανισότητες συνέχισαν να εντείνονται με το 2% του πληθυσμού να κατέχει το 46% του εισοδήματος και το 4,2% το 80% της καλλιεργήσιμης γης. Η κατάσταση παρέμενε απελπιστική στον στεγαστικό τομέα, ενώ στην επαρχία ηλεκτροδοτούνταν μόλις το 10% των κατοικιών. Οι αναλφάβητοι, παρά τη θέσπιση της καθολικής υποχρεωτικής εκπαίδευσης ξεπερνούσαν το 11%, σε μία κυβέρνηση που εξακολουθούσε να βλέπει το εκπαιδευτικό σύστημα ως μοχλό διαιώνισης της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων (Blum, 1995; Caputo & Galarce, 2020; Cury, 2020; De Ferranti, Perry, Ferreira & Walton, 2004; Fernandois, 2013; Fox, 2013; Frank, 1971; Jedlicki, et al, 2020; Palieraki, 2020; Rodriguez Weber, 2009).

Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Joaquín Fernandois (2013) για την περίοδο διακυβέρνησης της Χριστιανοδημοκρατίας, είναι δύσκολο να διαχωριστεί η πραγματικότητα από την προπαγάνδα. Το P.D.C δεν προέβη σε καμία δομική αλλαγή στην οικονομία, η οποία συνέχισε να χαρακτηρίζεται από τη συγκέντρωση του κεφαλαίου και της παραγωγής στα χέρια ολιγοπωλίων: το 1966, το συντριπτικό ποσοστό της παραγωγής ελεγχόταν από 284 εταιρείες. Το ξένο κεφάλαιο ήλεγχε το 80% της παραγωγής χαλκού και το 51% της παραγωγής συνολικά, συγκεντρώνοντας μία τεράστια οικονομική ισχύ, η οποία αποτυπώνονταν και στην πολύ ισχυρή πολιτική επιρροή του. Οι τεράστιες ανισότητες εντάθηκαν περαιτέρω επιφέροντας αυξανόμενη κοινωνική δυσαρέσκεια που αποτυπώθηκε σε μεγάλες απεργιακές και φοιτητικές κινητοποιήσεις και δυσφορία ακόμα και εντός της κυβέρνησης και των υποστηρικτών της (Acuña Asenjo, 2021; Arrizabalo Montoro, 2020; Caputo & Galarce, 2020; Fernandois, 2013; Letelier, 1976; Rodriguez Weber, 2009).

2. Η κυβέρνηση της Λαϊκής Ενότητας

2α. Ο δρόμος του κοινοβουλευτισμού

Την περίοδο της Χριστιανοδημοκρατικής διακυβέρνησης η επιρροή του εργατικού και αγροτικού κινήματος αυξήθηκε σημαντικά με την ανάπτυξη πολιτικών και κοινωνικών δικτύων αλληλεγγύης, την ισχυροποίηση των συνδικαλιστικών αντιπροσωπευτικών του φορέων και την αύξηση των κινητοποιήσεων, οι οποίες έθεταν επιτακτικά τα ζητήματα της βελτίωσης των οικονομικών και των κοινωνικών συνθηκών με αλλαγή του υφιστάμενου οικονομικού μοντέλου ανάπτυξης. Το υψηλό ποσοστό του FR.A.P στις Προεδρικές Εκλογές του 1964 (38,9%), συνέχεια του ελπιδοφόρου 28,8% του 1958, έπεισε την πλειοψηφία ακόμα και των πλέον ένθερμων υποστηρικτών του ένοπλου αγώνα εντός των αριστερών δυνάμεων ότι η ανάληψη της εξουσίας ήταν πλέον εφικτή μέσω των εκλογών και μέσω του υφιστάμενου θεσμικού και πολιτικού status quo και όχι μέσω του ένοπλου αγώνα.

Η πλειοψηφία των υποστηρικτών τόσο του Σοσιαλιστικού όσο και του Κομμουνιστικού Κόμματος ήταν αρνητικά διακείμενη απέναντι στην πιθανότητα της ένοπλης αντιπαράθεσης. Στο Σοσιαλιστικό Κόμμα, ο ίδιος ο Allende έφερνε ως παράδειγμα την Γαλλία και την Ιταλία, στις οποίες ισχυρά μαζικά εργατικά κόμματα με μαρξιστικές θέσεις συνέβαλαν καθοριστικά στην οικονομική και κοινωνική τους ανάπτυξη εντός του καπιταλιστικού πλαισίου. Το Κομμουνιστικό Κόμμα είχε ταχθεί με τη σοβιετική πλευρά στη σινό-σοβιετική διαμάχη της εποχής σχετικά με την αξία και τη σπουδαιότητα της ένοπλης αντιπαράθεσης με τα αστικά κράτη. Από τα μέσα της δεκαετίας του '60 η Σοβιετική Ένωση, σε αντίθεση με την Κίνα αλλά και την Κούβα, είχε στραφεί υπέρ της πολιτικής δράσης εντός των κοινοβουλευτικών συστημάτων, απορρίπτοντας τον ένοπλο αγώνα αν δεν συνέτρεχαν οι κατάλληλες προϋποθέσεις. Εντός αυτού του κοινοβουλευτικού πλαισίου άλλωστε το Κομμουνιστικό Κόμμα με Γενικό Γραμματέα τον Luis Corvalán αύξανε συνεχώς τα μέλη του και την εκλογική του δύναμη, φτάνοντας το 1969 να είναι το μεγαλύτερο σε εκλογική επιρροή και μέλη κομμουνιστικό κόμμα της Νότιας Αμερικής (Casals, 2021; Caputo & Galarce, 2020; Ratliff, 1976).

Η απόρριψη της ένοπλης αντιπαράθεσης ενισχύθηκε σημαντικά από την λογική της «Χιλιανής Εξαίρεσης» (βλ. παραπάνω), η οποία επικρατούσε και σε

μεγάλο μέρος της Αριστεράς. Σύμφωνα με αυτή, το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο επέτρεπε την ανάπτυξη των αριστερών δυνάμεων προς εξασφάλιση μιας αριστερής κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας και τη σταδιακή οικοδόμηση σοσιαλιστικών θεσμών και πολιτικών εντός του κρατικού μηχανισμού και όχι σε αντιπαράθεση με αυτόν (Casals, 2021; Caputo & Galarce, 2020; Cole, 2022; Del Pozo, 1992; Fox, 2013; Levitsky & Roberts, 2011; Ratliff, 1976; Schlotterbeck, 2023).

Όλα αυτά παρά την περιρρέουσα ατμόσφαιρα στη διεθνή Αριστερά και την τεράστια γοητεία που ασκούσε η πρόσφατη Κουβανική Επανάσταση του 1959 στους Χιλιανούς Σοσιαλιστές και Κομμουνιστές, εξαιτίας των ιδιαίτερων κοινών της ιδεολογίας τους με τους Κουβανούς ομολόγους τους, αφού εκτός των πολλών κοινών μαρξιστικών θέσεων τους, η Χιλιανή Αριστερά διακρίνονταν και αυτή από αντιιμπεριαλιστικά, εθνικιστικά και αντί-βορειοαμερικανικά χαρακτηριστικά. Αρκετοί εντός του FR.A.P έβλεπαν στη συμμαχία Σοσιαλιστικού-Κομμουνιστικού Κόμματος την αντιστοιχία της συμμαχίας Κινήματος της 26^{ης} Μαΐου και του Κομμουνιστικού Κόμματος στην Κούβα. Λίγα χρόνια αργότερα, η ήττα του Γκεβαρικού αντάρτικου στη Βολιβία το 1967 απομόνωσε από το FR.A.P. τους υποστηρικτές του ένοπλου αγώνα, όχι όμως και τους «Γκεβαριστές» (Cury, 2020; Fernandois, 2013; Wickham-Crowley, 1992; Fox, 2013; Ratliff, 1976).

2β. Η δημιουργία της Λαϊκής Ενότητας

Τον Οκτώβριο του 1969 και ενόψει των Προεδρικών Εκλογών της επόμενης χρονιάς ανακοινώθηκε η διάδοχη μορφή του FR.A.P με τη δημιουργία της Λαϊκής Ενότητας (Unidad Popular, U.P) με τη συμμετοχή του Σοσιαλιστικού Κόμματος, του Κομμουνιστικού Κόμματος και τεσσάρων ακόμα μικρότερων αριστερών και σοσιαλιστικών κομμάτων: του αποσχισθέντος από το P.D.C. Κινήματος Ενωμένης Λαϊκής Δράσης (Movimiento de Acción Popular Unitario, M.A.P.U) , της Ανεξάρτητης Λαϊκής Δράσης (Acción Popular Independiente, A.P.I) και του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος (Partido Social Demócrata, P.S.D). Η U.P, όχι χωρίς αντιπαραθέσεις μεταξύ των πολλών συνιστωσών που την αποτελούσαν, έδωσε το προεδρικό χρίσμα στον Salvador Allende. Ο Allende, Υπουργός Υγείας

στην κυβέρνηση του Εθνικού Μετώπου, θεωρούνταν από την πλειοψηφία των συνιστωσών του αριστερού συνασπισμού ως ο ιδανικός υποψήφιος εξαιτίας της ιστορικής πορείας του στο χώρο της Χιλιανής Αριστεράς από τη δεκαετία του '30, της σημαντικής επιρροής του στην επανασυσπείρωση του Σοσιαλιστικού Κόμματος και της στροφής του προς τα αριστερά, αλλά και εξαιτίας του χαρισματικού του χαρακτήρα (Del Pozo, 1992; Fernandois, 2013; Fernández Gaete & Ávila Carrera, 2020).

Η Χριστιανοδημοκρατία εν μέσω τεράστιας δυσαρέσκειας των μελών της για την απελθούσα κυβέρνηση Frei, αφού είδε ένα ολόκληρο τμήμα της να εντάσσεται στην U.P. (M.A.P.U), επέλεξε για υποψήφιο Πρόεδρο τον Radomiro Tomić από την αριστερή πτέρυγα του κόμματος. Την ίδια στιγμή, ένας συνασπισμός δεξιών κομμάτων με κυριότερο το ιδρυθέν από το 1966 συντηρητικό Εθνικό Κόμμα (Partido Nacional, P.N.) συσπειρώθηκαν πίσω από τον βετεράνο Jorge Alessandri, θέτοντας ξεκάθαρες διαχωριστικές γραμμές μεταξύ του Κέντρου και της Δεξιάς (Cury, 2020; De La Barra, 2020; Pérez Contreras 2020; Rodriguez-Weber, 2009).

Παραδόξως, ο βορειοαμερικανικός παράγοντας, σε αντίθεση με τις εκλογές του 1964, δεν μπόρεσε να διαγνώσει ότι ο συσχετισμός δυνάμεων μετά την εξαετή Χριστιανοδημοκρατική διακυβέρνηση είχε μεταβληθεί περαιτέρω προς τα αριστερά. Έτσι, ενόψει των Προεδρικών Εκλογών του 1970 διέθεσε πολύ λιγότερη βοήθεια στο P.D.C. και το P.N σε σχέση με το 1964, με ένα σημαντικό ποσοστό της χρηματοδότησης να κατευθύνεται προς τα μέσα ενημέρωσης με σκοπό την διάδοση ψευδών ειδήσεων για τις επιπτώσεις που θα είχε μία νίκη της U.P, αλλά και για την προσπάθεια όξυνσης ήδη υφιστάμενων αντιθέσεων εντός της αριστερής συμμαχίας, αφενός μεταξύ μερίδας του Σοσιαλιστικού Κόμματος με το Κομμουνιστικό και αφετέρου μεταξύ Κομμουνιστικού Κόμματος με την C.U.T. και μικρότερες συνιστώσες της U.P. Το πολιτικό πρόγραμμα της Λαϊκής Ενότητας είχε προκαλέσει μεγάλη ανησυχία σε σημαντικό κομμάτι του κεντρώου και του δεξιού χώρου, η οποία έφτανε τα όρια της αντικομμουνιστικής ψύχωσης, με ενδεικτικό παράδειγμα προεκλογική αφίσα των Χριστιανοδημοκρατών που έδειχναν σοβιετικά άρματα μάχης να περικυκλώνουν το Προεδρικό Μέγαρο μετά

από μία ενδεχόμενη νίκη της U.P (Acuña Asenjo, 2021; Espinosa, 2021; Gonzales & Prem, 2023; Ratliff, 1976).

2γ. Για την οικονομία στην υπηρεσία της κοινωνίας

Η άνοδος της αριστερής συμμαχίας στην εξουσία μετά τη νίκη της στις εκλογές του 1970 αποτέλεσε τομή για τη Χιλή και την Λατινική Αμερική και προκάλεσε παγκόσμια προσοχή. Ήταν η πρώτη φορά που ένας Μαρξιστής υποψήφιος κέρδιζε προεδρικές εκλογές στο δυτικό ημισφαίριο (Espinosa, 2021; Fernandois, 2013; Fox, 2013; Harmer, 2011).

Η νέα κυβέρνηση είχε ως κύριο στόχο του προγράμματος της την οικονομική ανεξαρτησία της χώρας μέσω της ριζικής αναδιάρθρωσης του παραγωγικού μοντέλου και των θεσμικών δομών, προκειμένου η οικονομία να απεξαρτηθεί από το ξένο κεφάλαιο και να εξυπηρετεί τις ανάγκες του πληθυσμού. Βασικό όχημα πραγματοποίησης αυτής της δομικής μεταρρύθμισης αποτελούσε η αλλαγή της ισορροπίας του ισοζυγίου ισχύος των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών δυνάμεων. Για τη U.P. η οικονομική πολιτική δεν ήταν τεχνοκρατικό ζήτημα αποκομμένο από την κοινωνία. Η οικονομική πολιτική, όπως το έθεσε και ο Υπουργός Οικονομικών Pedro Vuskovic, αποτελούσε ένα αντικείμενο άμεσα σχετιζόμενο με την ισχύ της εξουσίας και τον συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ των διαφόρων ομάδων συμφερόντων και έπρεπε να «υποταχθεί» στην κοινωνία προκειμένου να αποτελέσει το βασικό μηχανισμό ενίσχυσης και παγίωσης της ισχύος των εργαζομένων. Όλα αυτά θα γίνονταν δυνατά μέσω της λαϊκής βούλησης, εντός του κοινοβουλευτικού συστήματος, σε ένα πείραμα για το «*οποίο δεν υπήρχαν παρόμοιες εμπειρίες από το παρελθόν*», όπως δήλωνε και ο ίδιος ο Allende⁵ (Arrizabalo Montoro, 2020; Caputo & Galarce, 2020; Fernandois, 2013).

Πιστή στη μαρξιστική θέση ότι η παραγωγή αποτελεί βασικό προσδιοριστικό παράγοντα της ανθρώπινης κοινωνίας γύρω από τον οποίο διαμορφώνονται και εξελίσσονται οι κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές

⁵ Λόγος στην ολομέλεια του Κογκρέσου στις 21 Μαΐου 1971 (Caputo & Galarce, 2020, σελ. 364)

σχέσεις των σύγχρονων κοινωνιών, η νέα κυβέρνηση επαγγέλλονταν, έστω και ασαφώς, την οικονομικό-κοινωνική μετάβαση στον σοσιαλισμό. Επίκεντρο της μετάβασης αυτής ήταν η αναβάθμιση του κρατικού τομέα ως κυρίαρχου ρυθμιστή του παραγωγικού μετασχηματισμού, της αντικατάστασης των νομοθετικών σωμάτων με τη δημιουργία ενός νέου (Λαϊκή Συνέλευση) και της υλοποίησης ευρείας αγροτικής μεταρρύθμισης. Το οικονομικό πρόγραμμα παρέμενε εντός του καπιταλιστικού πλαισίου, καθώς η οικονομία και η παραγωγή θα αποτελούνταν από τρεις διακριτούς μεταξύ τους τομείς, τον δημόσιο, τον ιδιωτικό και τον τομέα συμπράξεων δημοσίου-ιδιωτικού (Cury, 2020; Davis, 1985; Espinosa, 2021; Fernandois, 2013).

Οι εθνικοποιήσεις απαντούσαν σε ένα καίριο πολιτικό αίτημα δύο τουλάχιστον δεκαετιών και αποτελούσαν κεντρικό προγραμματικό στόχο της U.P. Προέβλεπαν τη σταδιακή κρατικοποίηση μεγάλων στρατηγικής σημασίας παραγωγικών μονάδων με την ανοιχτή συμμετοχή των εργαζομένων στη διοίκηση τους και θα υπάγονταν στον λεγόμενο Τομέα Κοινωνικής Ιδιοκτησίας (Área de Propiedad Social, A.P.S). Συμπεριελάμβαναν τις μεγάλες εξορυκτικές μονάδες χαλκού, νιτρικού καλίου, σιδήρου και γαιανθράκων, τις σημαντικότερες επιχειρήσεις του χρηματοπιστωτικού συστήματος, του ασφαλιστικού τομέα, του εξωτερικού εμπορίου, της ηλεκτρικής ενέργειας, των σιδηροδρόμων, των αεροπορικών και θαλάσσιων μεταφορών, των τηλεπικοινωνιών, της μεταποίησης, της πετρελαϊκής παραγωγής και των παραγώγων της, του φυσικού αερίου, της πετροχημικής βιομηχανίας, της βιομηχανίας τσιμέντου και χάρτου (Arrizabalo Montoro, 2020; Caputo & Galarce, 2020; Cury, 2020; Espinosa, 2021; Fernandois, 2013; Καλτσώνης, 2017; Letelier, 1976; Unidad Popular, 1969).

Με την κυβέρνηση να απολαμβάνει μεγάλης δημοφιλίας και μεγάλο μέρος των υποστηρικτών της Χριστιανοδημοκρατίας να στηρίζει τις διαδικασίες, έως τις αρχές του 1971 κρατικοποιήθηκαν περισσότερες από 40 μεγάλες εταιρείες, οι 12 από τις 20 μεγαλύτερες βιομηχανίες και η πλειοψηφία του τραπεζικού τομέα. Σημαντικότερη όλων ήταν η εθνικοποίηση των μεγάλων επιχειρήσεων χαλκού, άνθρακα, σιδήρου και νιτρικού καλίου, η οποία εγκρίθηκε ομόφωνα από το Κοινοβούλιο στις 11 Ιουλίου 1971. Έως τα τέλη του 1972 η A.P.S ήλεγχε πλέον 235 επιχειρήσεις, ενώ άλλες 157 εταιρείες είχαν μετατραπεί σε

συμπράξεις δημοσίου-ιδιωτικού τομέα (Caputo & Galarce, 2020; Espinosa, 2021; Arrizabalo Montoro, 2020; Fernandois, 2013).

Βασική προγραμματική θέση της U.P ήταν η δημιουργία Λαϊκής Συνέλευσης που θα αντικαθιστούσε τα υφιστάμενα νομοθετικά σώματα της Βουλής και τη Γερουσία και προέβλεπε τη δυνατότητα ελέγχου και ανάκλησης των αντιπροσώπων από τους ίδιους τους εκλογείς. Αν και μακρινή ως προοπτική, εξαιτίας της μειοψηφικής θέσης της U.P στο Κογκρέσο, η δημιουργία ενός νέου νομοθετικού σώματος θα ανέτρεπε ριζικά τις παραδοσιακές θεσμικές ισορροπίες μεταβάλλοντας οριστικά τον τρόπο λειτουργίας των βασικών θεσμικών φορέων και του κοινοβουλευτικού συστήματος (Cury, 2020; Del Pozo, 1992; Καλτσώνης, 2017, Unidad Popular, 1969).

Στο χρόνιο ζήτημα του αναδασμού γαιών, η Λαϊκή Ενότητα, αδυνατώντας να εισάγει νέα νομοθεσία εξαιτίας της μειοψηφικής της θέσης στο Κογκρέσο, προχώρησε στην εφαρμογή της ψηφεισθείσας από το 1967 νομοθεσίας. Ως αποτέλεσμα μέσα σε τρία χρόνια είχαν απαλλοτριωθεί τριπλάσιος αριθμός κτημάτων και διπλάσιες σε έκταση γαίες σε σχέση με την προηγούμενη εξαετία, ενώ θεσμοθετήθηκαν ινστιτούτα εκσυγχρονισμού των γεωργικών μεθόδων (Del Pozo, 1992; Espinosa, 2021; Fernandois, 2013; Καλτσώνης, 2017; Palieraki, 2020).

Όλες οι προαναφερθείσες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες της U.P. συνάντησαν ισχυρή και πολυεπίπεδη αντίσταση εντός και εκτός συνταγματικού πλαισίου, όπως θα αναλυθεί παρακάτω.

Ανάμεσα στους βασικούς στόχους της νέας οικονομικής πολιτικής ήταν η βελτίωση της ποιότητας ζωής για τα μεσαία και χαμηλότερα οικονομικά στρώματα και η αναθέρμανση της εγχώριας παραγωγικής δραστηριότητας. Έτσι θα επιτυγχάνονταν διεύρυνση της εσωτερικής αγοράς, αύξηση της ζήτησης καταναλωτικών προϊόντων και μείωση της ανεργίας. Η κυβέρνηση βοηθούμενη και από την οικονομική ανάπτυξη του 1970-71, με το ΑΕΠ να αυξάνεται κατά 9% και 200.000 νέες θέσεις εργασίας να δημιουργούνται, προχώρησε σε αύξηση των μισθών, που έφτασε κατά μ.ο. το 22% συνολικά, 36% για τους κατώτερους μισθούς και 66% για τους κατώτατους. Οι αυξήσεις επί των μισθών δεν εξυπηρετούσαν την U.P μόνο ιδεολογικά αλλά την βοηθούσαν και στην προσπάθειά της να κερδίσει μεγαλύτερη υποστήριξη από το Κογκρέσο. Όμως οι

αυξήσεις των μισθών επέφεραν και αυξήσεις των τιμών, ενώ η ανάγκη μισθολογικής κάλυψης των δημοσίων υπαλλήλων, οι οποίοι διπλασιάστηκαν μεταξύ 1970 και 1973, είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της έκδοσης χρήματος, των δημοσίων δαπανών από 30 σε 46,4% και του δημοσιονομικού ελλείμματος από 6,6% σε 30,5% μέσα στην τριετία.

Την ίδια στιγμή το οικονομικό άνοιγμα της κυβέρνησης προς τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης προς εξεύρεση νέων αγορών και οικονομικών συμμάχων δεν έφερε τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, μία πραγματικότητα για την οποία η σύμμαχος κουβανική κυβέρνηση είχε φροντίσει να προειδοποιήσει αρκετά νωρίς, συμβουλεύοντας την κυβέρνηση Allende να μην διακόψει τις υφιστάμενες εμπορικές τις σχέσεις και να επιχειρήσει σταδιακή προσέγγιση με τις χώρες του ανατολικού μπλοκ (Arrizabalo Montoro, 2020; Del Pozo, 1992; Fernandois, 2013; Harmer, 2011; Palieraki, 2020; Rodriguez Weber, 2009; Unidad Popular, 1969).

2δ. Οι κοινωνικές πολιτικές ως πυρήνας των αναδιανεμητικών μεταρρυθμίσεων

Οι οικονομικές και θεσμικές μεταρρυθμίσεις ήταν άμεσα συνδεδεμένες με ένα εξαιρετικά ευρύ και εκτεταμένο πρόγραμμα αναδιανεμητικών πολιτικών για το σύνολο του πληθυσμού και ιδιαίτερα των πλέον ευάλωτων κοινωνικών στρωμάτων. Παρά τη σθεναρή αντίσταση που αντιμετώπισε η U.P. ενέταξε στο πρόγραμμά των κοινωνικών πολιτικών της μέτρα για την επέκταση της κοινωνικής ασφάλισης, την υιοθέτηση ευρείας κλίμακας προγραμμάτων κοινωνικής πρόνοιας, την καθολική δωρεάν υγειονομική περίθαλψη και την απροϋπόθετη πρόσβαση σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης. Οι τομείς κοινωνικών υπηρεσιών πέρασαν σταδιακά εξολοκλήρου στον δημόσιο τομέα και οι κοινωνικές δαπάνες εκτοξεύτηκαν από 67 εκατομμύρια δολάρια το 1969, σε 97 το 1971 και 104,3 το 1972, καθιστώντας την κοινωνική πολιτική ως ένα από τα προνομιούχα πεδία της U.P, το οποίο ήταν σε μεγάλο βαθμό υπεύθυνο για την αύξηση και διατήρηση της δημοφιλίας της (Acuña Asenjo, 2021; Del Pozo, 1992; Espinosa, 2021; Fox, 2013; Unidad Popular, 1969).

Στον τομέα της κοινωνικής ασφάλισης, η κυβέρνηση ερχόμενη αντιμέτωπη με ένα κατακερματισμένο ασφαλιστικό σύστημα προχώρησε σε

βελτίωση της ασφαλιστικής νομοθεσίας για τους εργαζόμενους, αύξηση των συντάξεων και θεσμοθέτηση συστήματος ασφάλισης και συντάξεων για αυτοαπασχολούμενους και πληθυσμούς εκτός της επίσημης αγοράς εργασίας. Τα σημαντικά νομικά και πρακτικά προβλήματα που προέκυπταν, επιχειρούνταν συχνά να ξεπεραστούν με την υιοθέτηση νέων προνομίων και εξαιρέσεων ανά περίπτωση και κλάδο αυξάνοντας τις κρατικές δαπάνες, δεδομένο που είχε σοβαρές συνέπειες όταν ξέσπασε η οικονομική κρίση του 1972-73 (Borzutzky, 2005; Fernandois, 2013; Fox, 2013; Huber & Stephens, 2012).

Προκειμένου να αντιμετωπίσει τα σοβαρά προβλήματα στέγασης και έλλειψης στοιχειωδών υποδομών, η U.P. υιοθέτησε εθνικό πρόγραμμα οικοδόμησης δεκάδων χιλιάδων νέων κατοικιών και μείωσης των ενοικίων. Το 1971 οικοδομήθηκαν 90 χιλιάδες νέες κατοικίες (αντί 24 χιλιάδων το 1969). Ταυτόχρονα ξεκίνησαν σημαντικά έργα επέκτασης και βελτίωσης υποδομών μεταξύ των οποίων έργα οδοποιίας, ηλεκτροδότησης, αποχέτευσης και ύδρευσης και χώρων αναψυχής και πολιτισμού (Del Pozo, 1992; Fox, 2013; Garay, 2010; Huber & Stephens, 2012).

Στον τομέα της υγείας, η U.P. προσπάθησε να αντιμετωπίσει διαχρονικά προβλήματα του Εθνικού Συστήματος Υγείας από την ίδρυσή του στις αρχές της δεκαετίας του '50. Η U.P. εισήγαγε τη δωρεάν καθολική παροχή υπηρεσιών υγείας και προσπάθησε να ενοποιήσει σε έναν φορέα (Servicio Unico de Salud) τους κατακερματισμένους φορείς υγείας. Προωθώντας τη συμμετοχή των εργαζομένων στις αποφάσεις και την υλοποίησή τους, η κυβέρνηση εισηγήθηκε τη δημιουργία συμβουλίων απαρτιζόμενων από επαγγελματίες υγείας και εργαζομένους, τα οποία θα επέβλεπαν και θα συντόνιζαν σε συνεργασία με τις αρχές τις υγειονομικές παροχές σε τοπικό επίπεδο. Προς αντιμετώπιση στοιχειωδών προβλημάτων σίτισης εισήχθη εθνικό πρόγραμμα για την παροχή τριών μερίδων γάλακτος σε όλα τα παιδιά της χώρας κάτω των 15 ετών⁶, ένα από τα μεγαλύτερα διατροφικά προγράμματα όλων των εποχών, το οποίο συνέβαλε

⁶ Medio Litro de Leche (Μισό Λίτρο Γάλα). Το 1973 οι ωφελούμενοι του προγράμματος είχαν φτάσει τα 3,6 εκατομμύρια, ενώ ενδεικτικό της επιτυχίας του είναι ότι το πρόγραμμα συνεχίστηκε και μετά το 1973 (Gonzales & Prem, 2023; Ulloa & Ganga-León, 2020).

αποφασιστικά στην πτώση της παιδικής θνησιμότητας αλλά και στη δημοφιλία της κυβέρνησης. Τέλος, αξιοσημείωτη για την εποχή είναι η προσπάθεια παροχής υπηρεσιών ψυχικής υγείας μέσω ειδικού προγράμματος κοινοτικής ψυχιατρικής. Το 1973 το Εθνικό Σύστημα Υγείας της χώρας θεωρούνταν το πιο αποτελεσματικότερο και καλύτερα οργανωμένο σε ολόκληρη την Λατινική Αμερική (DelPozo, 1992; Garay, 2010; Gonzales & Prem, 2023; Homedes & Ugalde, 2004; Ulloa&Ganga-León, 2020).

Η εκπαιδευτική πολιτική αποτελούσε ένα από τα πλέον φιλόδοξα σημεία του προγράμματος της U.P. Οι μεταρρυθμίσεις περιελάμβαναν τη δημιουργία τοπικών, περιφερειακών και εθνικών επιτροπών με τη συμμετοχή των εκπαιδευτικών και των εργαζομένων για την ανάπτυξη και βελτίωση της δημόσιας εκπαίδευσης, η οποία χαρακτηριζόταν από μεγάλη σχολική διαρροή, γραφειοκρατία, συντηρητικό και παρωχημένο πρόγραμμα σπουδών, σοβαρές ελλείψεις υποδομών και μικρά ποσοστά εισαγωγής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η κυβέρνηση υιοθέτησε προγράμματα καταπολέμησης του αναλφαριθμητισμού, ενίσχυσε την προσχολική αγωγή και καταπολέμησε ιδιαίτερα αποτελεσματικά τη σχολική διαρροή, ενώ προώθησε τη συμμετοχή σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες: έως το 1973 η συμμετοχή σε βρεφονηπιακούς σταθμούς αυξήθηκε κατά 53%, στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση κατά 32% και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση κατά 101%. Στην τελευταία, αυξήθηκε η ποσόστωση για την είσοδο των γυναικών και τέθηκε σε εφαρμογή Εθνικό Πρόγραμμα Υποτροφιών για τις φτωχότερες και πλέον ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, μεταξύ των οποίων και οι ιθαγενείς Maruche που παρέμεναν η πλέον αποκλεισμένη ομάδα κοινωνικά. Τον Απρίλιο του 1972 ιδρύθηκε ειδικός φορέας για τη βελτίωση των επαγγελματικών προσόντων των εκπαιδευτικών ενώ προκρίθηκε και η ίδρυση εργατικών συμβουλίων καθηγητών, δασκάλων και εργαζομένων στην εκπαίδευση. Τέλος, θεσμοθετήθηκαν προγράμματα τεχνικής εκπαίδευσης και εξειδίκευσης εργαζομένων, ενώ προωθήθηκε η δημιουργία νέων σχολικών και εκπαιδευτικών υποδομών, αυξάνοντας κατά 40% την συνολική έκταση τους σε εθνικό επίπεδο μέσα στον πρώτο χρόνο διακυβέρνησής της U.P. (Del Pozo, 1992; Fox, 2013; Jedlicki, et al, 2020; Palieraki, 2020).

3. Ένας διπλός υπαρξιακός κίνδυνος

Η αντίδραση της οικονομικής και θεσμικής ολιγαρχίας εντός και εκτός Χιλής είχε ξεκινήσει πριν την εκλογική νίκη του 1970 και συνεχίστηκε διαρκώς κλιμακούμενη μέχρι και την συνταγματική εκτροπή του 1973. Το πρόγραμμα και οι θέσεις της νέας κυβέρνησης θεωρήθηκαν εξαρχής ότι δημιουργούσαν ένα διπλό υπαρξιακό κίνδυνο για την καθεστηκυία τάξη, σε επίπεδο γεωστρατηγικό και οικονομικό. Γεωστρατηγικά, αμφισβητούνταν η μέχρι πρότινος αδιαπραγμάτευτη και απόλυτη γεωστρατηγική υπεροχή των Η.Π.Α στη χώρα και την περιοχή. Για τους βορειοαμερικανούς διαμορφωτές πολιτικής το παράδειγμα της ανόδου μιας μαρξιστικής κυβέρνησης μέσω εκλογικών διαδικασιών επιβεβαίωνε τις ανησυχίες τους για άνοδο της σοβιετικής επιρροής στη Νότια Αμερική αποτελώντας πολύ σημαντικότερο λόγο ανησυχίας από το πολιτικό-κοινωνικό πρόγραμμα της. Ο ειρηνικός δρόμος προς τον σοσιαλισμό που επαγγέλλονταν η Λαϊκή Ενότητα θα μπορούσε να λειτουργήσει σαν «ντόμινο» όχι μόνο για την υπόλοιπη υποήπειρο, αλλά και για τα ισχυρά σε εκλογική και πολιτική επιρροή κομμουνιστικά κόμματα της Δυτικής Ευρώπης (Calloni, 2016; Caputo & Galarce, 2020; Harmer 2011; Osandón-Millavil & Cabaluz-Ducasse 2020; Ruess, 1999).

Σε οικονομικό επίπεδο, οι αντίπαλοι της νέας κυβέρνησης θεωρούσαν ότι οι πολιτικές κρατικοποιήσεων και αναδιανομής εισοδημάτων και γαιών έθεταν ζήτημα αλλαγής των παραδοσιακών υφιστάμενων σχέσεων ισχύος εντός του αστικού κράτους. Οι ριζικές πολιτικές αναδιανομής δημιουργούσαν ζήτημα υπαρξιακού κινδύνου τόσο για τα τεράστια οικονομικά συμφέροντα ξένων μεγάλων ιδιωτικών εταιρειών-κολοσσών όσο και για τη Χιλιανή θεσμική και οικονομική ελίτ. Το πρόγραμμα της U.P ειδώθηκε ως μία οικονομική και κοινωνική καταστροφή, αφού επιχειρούσε να ανατρέψει δεδομένα ισχύος δεκαετιών απειλώντας να αφαιρέσει εξουσία από τις άρχουσες ελίτ ανατρέποντας την κλασική οικονομικό-κοινωνική ιεραρχία της χώρας από τον καιρό της ανεξαρτησίας της. Όπως προφητικά είχε προβλέψει ο ίδιος ο Allende, η σταθεροποίηση της κυβέρνησης θα ήταν δυσκολότερη από την ανάληψη της εξουσίας (Acuña Asenjo, 2021; Arrizabalo Montoro, 2020; Bitar, 1979; Casals,

2021; Chossudovsky, 2016; Espinosa, 2021; Fernandois, 2013; Fox, 2013; Schlotterbeck 2023; Sohr, 2011;).

Οι αντιδράσεις που προκάλεσαν οι πολιτικές της Λαϊκής Ενότητας μπορούν να διαχωριστούν στις θεσμικές και τις εξωθεσμικές, αυτές δηλαδή που πραγματοποιήθηκαν εντός του συνταγματικού πλαισίου και των κοινοβουλευτικών θεσμών και αυτές που τα παρέκαμψαν.

3α. Οι αντιδράσεις εντός του συνταγματικού πλαισίου

Το γεγονός ότι η αριστερή κυβέρνηση κινούταν από την πρώτη ημέρα της ορκωμοσίας εντός του συνταγματικού πλαισίου, σεβόμενη τη νομοθετική και δικαστική εξουσία χωρίς να προβεί σε κατάχρηση των εκτελεστικών της καθηκόντων έδωσε τη δυνατότητα στις αντιπολιτευόμενες δυνάμεις να έχουν σημαντική επιρροή και σε πολλές περιπτώσεις να παρακωλύσουν και να παρεμποδίσουν το κυβερνητικό έργο με τρόπο έννομο και συνταγματικό.

Η κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Η αντιπολίτευση εντός του συνταγματικού πλαισίου επικεντρώθηκε αρχικά στο νομοθετικό σώμα του Κογκρέσου. Εκεί η πλειοψηφούσα Χριστιανοδημοκρατική αντιπολίτευση, παρά τη συμφωνία πολλών μελών της με αρκετά σημεία του κυβερνητικού προγράμματος, άρχισε σταδιακά να ριζοσπαστικοποιείται προς τα δεξιά. Η αριστερή πτέρυγα του P.D.C. υπό τον Radomiro Tomic έχασε από τα μέσα του 1971 την πρωτοκαθεδρία από τη δεξιά πτέρυγα, προσκείμενη στον πρώην Πρόεδρο Eduardo Frei και ερχόταν σταδιακά σε σύγκλιση με το Εθνικό Κόμμα. Σημαντικός σταθμός στην οικοδόμηση αυτής της συμμαχίας υπήρξε η δολοφονία του υψηλόβαθμου στελέχους της P.D.C. Edmundo Pérez Zujovic, τον Ιούνιο του 1971, από την ένοπλη οργάνωση V.O.P.⁷. Υπό τη συνεχή επίνευση και

⁷ Η V.O.P. (Vanguardia Organizada del Pueblo (Οργανωμένη Λαϊκή Εμπρόσθοφυλακή) ήταν ένοπλη οργάνωση που αυτοπροσδιοριζόταν ως ακρο-αριστερή και ήταν υπέρ του ένοπλου αγώνα, τον οποίο δεν εγκατέλειψε την περίοδο 1970-73 θεωρώντας ως αστούς ρεφορμιστές τα μέλη της U.P. που συνεργάστηκαν με το αστικό και οικονομικό κατεστημένο (Casals, 2021; Pomar Rodríguez, 2010). Παρά την ταχύτατη εξακρίβωση των ενόχων από την αστυνομία η αντιπολίτευση χρησιμοποίησε τη δολοφονία για να

χρηματοδότηση της Ουάσιγκτον η P.D.C και το P.N δημιούργησαν ένα ισχυρό κοινό αντιπολιτευόμενο μπλοκ, το οποίο προσπάθησε με κάθε τρόπο να παρακωλύσει και να δυσχεράνει τις κυβερνητικές πολιτικές. Η σύγκλιση επισημοποιήθηκε τον Ιούλιο του 1972 με τη δημιουργία συμμαχίας (Confederación de la Democracia, CO.DE)⁸ (Henry, Vasconcelos & Ramirez, 2020; Casals, 2021; Caputo & Galarce, 2020; Sohr, 2011).

Λίγους μήνες πριν είχε επιχειρηθεί η επίτευξη συμφωνίας μεταξύ της U.P και της P.D.C, η οποία όμως απέτυχε καθώς η τελευταία μαζί με το P.N κατηγορούσε τον υπουργό Οικονομικών Pedro Vuskovic για παράνομες πρακτικές κατά τη διαδικασία των κρατικοποιήσεων. Με τις κατηγορίες συμφώνησε και το Κόμμα Ριζοσπαστικής Αριστεράς (Partido Izquierda Radical, P.I.R), μείζων μέχρι πρότινος κυβερνητικός εταίρος, ο οποίος αποχώρησε από την U.P και εντάχθηκε τελικά στην CO.DE. Η U.P προσπαθώντας να ελέγξει τις αντιδράσεις από το εύρος των εθνικοποιήσεων υπαναχώρησε τον Ιανουάριο του 1973 προτείνοντας το Σχέδιο Prats-Millas, με το οποίο προέβλεπε επανιδιωτικοποίηση αρκετών επιχειρήσεων. Το Σχέδιο προκάλεσε σημαντικές αντιδράσεις στο εσωτερικό της, κυρίως από την άκρο-αριστερή πτέρυγα του Σοσιαλιστικού Κόμματος και των μελών του Κινήματος Επαναστατικής Αριστεράς (Movimiento del Izquierda Revolucionaria, M.I.R⁹), οι οποίες ήταν ήδη σφοδρές, εξαιτίας του βραδέος

δυναμίσει το κλίμα, ενώ ο τότε υπεύθυνος εκτάκτων καταστάσεων των Ενόπλων Δυνάμεων Augusto Pinochet δήλωνε στους πολιτικούς να μην απασχολούν τον στρατό με ζητήματα που δεν άπτονται αυστηρά των αρμοδιοτήτων του (Fernandois, 2013).

⁸ Στην CO.DE συμμετείχαν το Εθνικό Κόμμα (Partido Nacional, PN), το Ριζοσπαστικό Κόμμα (Democracia Radical, DR), το Χριστιανοδημοκρατικό Κόμμα (Partido Demócrata Cristiano, PDC), το Κόμμα Ριζοσπαστικής Αριστεράς (Partido de Izquierda Radical, PIR) που είχε προσφάτως αποχωρήσει από τη Λαϊκή Ενότητα και το Εθνικό Δημοκρατικό Κόμμα (Partido Democrático Nacional, PA.DE.NA).

⁹ Το Κίνημα Επαναστατικής Αριστεράς M.I.R. (Movimiento de Izquierda Revolucionaria) ήταν ένοπλη μαρξιστική-λενινιστική οργάνωση η οποία δεν συμμερίζονταν την προοπτική της ειρηνικής μετάβασης στον σοσιαλισμό. Η ένοπλη δράση του κατά την τριετία της διακυβέρνησης της U.P. ήταν εξαιρετικά περιορισμένη, αλλά επέφερε τριβές εντός της κυβερνητικής συμμαχίας, δίνοντας αφορμή στην αντιπολίτευση να κάνει λόγο για κρυφή επαναστατική ατζέντα της κυβέρνησης. Αν και δεν συμμετείχε στην κυβέρνηση της U.P είχε σημαντικό ρόλο και επιρροή εξαιτίας της σημαντικής του παρουσίας σε συνδικαλιστικούς και κοινωνικούς φορείς. Παρά τη συνεχή κριτική του σε πολλές αποφάσεις της κυβέρνησης και τη μόνιμη διαμάχη του με το Κομμουνιστικό Κόμμα

ρυθμού των κρατικοποιήσεων, προβλημάτων διοίκησης και αρμοδιοτήτων στις ήδη κρατικοποιημένες επιχειρήσεις και συχνές προστριβές της κυβέρνησης με πρωτοβουλίες «από τα κάτω», τόσο στις πόλεις όσο και στην επαρχία (Arrizabalo Montoro, 2020; Blum, 1995; Cohen, 1994; Del Pozo, 1992; Fernandois, 2013; Pérez Contreras, 2020; Sohr, 2011).

Οι προτάσεις μομφής & οι καταγγελίες. Προκειμένου να καθυστερήσει, αναβάλλει ή και να επιβάλλει αλλαγές στα κυβερνητικά νομοσχέδια, η αντιπολίτευση, χρησιμοποιώντας την πλειοψηφική της δύναμη στο Κογκρέσο, άρχισε σταδιακά να υποβάλλει προτάσεις μομφής προς μέλη της κυβέρνησης για πολιτικές που έκρινε ως αντισυνταγματικές ή παράνομες. Οι προτάσεις μομφής άρχισαν στα τέλη του 1971, με πρώτη αυτή εναντίον του υπουργού Εσωτερικών José Tohá για επιτηδευμένη αποτυχία διάλυσης της οργάνωσης M.I.R. Ως αντίδραση, ο Allende τοποθέτησε τον Tohá νέο υπουργό Άμυνας. Αντίστοιχα, η απειλή για κατάθεση πρότασης μομφής εναντίον του Υπουργού Οικονομικών Pedro Vuskovic στα τέλη του 1971 αποσύρθηκε αφού η κυβέρνηση υπαναχώρησε με διάταξη η οποία απέκλειε την εθνικοποίηση επιχειρήσεων με περιουσιακά στοιχεία κάτω των 14 εκ. εσκούδο (1 εκ. δολαρίων)¹⁰. Τον Αύγουστο του 1972 κατατέθηκε πρόταση μομφής κατά του υπουργού Εσωτερικών Hernán del Canto με τις κατηγορίες παρεμπόδισης του έργου της αστυνομίας και υποβοήθησης σφετερισμού γαιών από ομάδες αγροτών. Αντίστοιχα στις αρχές του 1973, η αντιπολίτευση κατήγγειλε τον Υπουργό Οικονομικών Orlando Millas (Davis, 1985; Pérez Contreras, 2020).

Η αντίδραση κορυφώθηκε μετά τις κοινοβουλευτικές εκλογές του Μαρτίου του 1973, όταν κατέστη σαφές ότι δεν θα ήταν δυνατή η πτώση της κυβέρνησης μέσω του δημοκρατικού και συνταγματικού πλαισίου. Παρά την συνένωση σύσσωμης της αντιπολίτευσης έγινε φανερό ότι η U.P. θα έχαιρε υψηλής δημοφιλίας έως τις Προεδρικές Εκλογές του 1976. Σκοπός της νέας

υποστήριξε σθεναρά την κυβέρνηση κατά την κλιμάκωση της βίας το 1973 (Goicovic, 2021; Harmer 2011; Ratliff, 1976).

¹⁰ Το εσκούδο ήταν το εθνικό νόμισμα μέχρι το Σεπτέμβριο του 1975, όταν και αντικαταστάθηκε από το πέσο.

πλειοψηφίας ήταν πλέον να παραλύσει νόμιμα ή μη, την κυβέρνηση, μπλοκάροντας εντελώς το νομοθετικό έργο και προβαίνοντας σε όσο το δυνατόν περισσότερες καταγγελίες εναντίον μελών της κυβέρνησης. Έτσι, το καλοκαίρι του 1973 η αντιπολίτευση κατέθεσε προτάσεις μομφής εναντίον του Υπουργού Εργασίας Luis Figueroa και του Υπουργού Ορυχείων Sergio Bitar Chacra¹¹, του υπουργού Εσωτερικών και αντιπρόεδρου Gerardo Espinoza Carrillo για παραβίαση της αυτονομίας των Πανεπιστημίων και εκ νέου εναντίον του Orlando Millas για το ρόλο του στις Επιτροπές Εφοδιασμού και Ελέγχου των Τιμών (J.A.P). Το αποκορύφωμα των κατηγοριών ήρθε λίγες ημέρες πριν το πραξικόπημα, στις 22 Αυγούστου 1973, όταν το Κοινοβούλιο κατηγόρησε επίσημα την U.P. ότι παραβιάζει το Σύνταγμα, το κράτος δικαίου και τους δημοκρατικούς θεσμούς, έχοντας διακηρυγμένο της στόχο τη διολίσθηση της χώρας σε ένα ολοκληρωτικό καθεστώς και κήρυξε αντισυνταγματική την κυβέρνηση στο σύνολό της. Η κατηγορία για διατάραξη της συνταγματικής και νομικής τάξης αποτέλεσε ένα πολύ ισχυρό έρεισμα στην επερχόμενη εκτροπή λίγες ημέρες μετά (Arrizabalo Montoro, 2020; Casals, 2021; Davis, 1985; Fernandois, 2013).

Ενστάσεις και ζητήματα νομιμότητας. Πέραν των καταγγελιών, η αντιπολίτευση κατάφερε να παρακωλύει συχνά τις εθνικοποιήσεις και το κυβερνητικό έργο εγείροντας συχνά ενστάσεις που αφορούσαν το βάθος και την διεύρυνση των εθνικοποιήσεων, ζητήματα σχετικά με τη νομιμότητα τους¹². Ταυτόχρονα, η κυβέρνηση έπρεπε επιπλέον να αιτιολογεί αυθόρμητες καταλήψεις παραγωγικών μονάδων που πραγματοποιήθηκαν από τα κάτω χωρίς

¹¹ Οι κατηγορίες αφορούσαν κακοδιαχείριση των ορυχείων El Teniente και της μεγάλης απεργίας που έγινε εκεί (Davis, 1986).

¹² Βασική αιτία διενέξεων ήταν το Διάταγμα-Νόμος 520 του 1932 σύμφωνα με το οποίο το κράτος μπορούσε να επέμβει σε εταιρείες που παρακώλυαν ή ανέκοπταν την παραγωγική τους δραστηριότητα. Η κυβέρνηση της Λ.Ε. το χρησιμοποίησε για πρώτη φορά στις 1/12/70 για την εταιρεία Bellavista-Tomé, και στη συνέχεια αρκετές φορές μετά από πιέσεις των ίδιων των εργαζομένων και των συνδικάτων τους σε επιχειρήσεις προς εθνικοποίηση. Άλλα νομικά προβλήματα εγείρονταν όταν δικαστήρια αποφάσιζαν αποζημιώσεις υπέρ ιδιωτών μετά από αυθόρμητες υπεξαιρέσεις γαιών (Fernandois, 2013).

την προηγούμενη έγκρισή της. Εν τέλει, αρκετές εθνικοποιήσεις δεν υλοποιήθηκαν, εξαιτίας αντίδρασης του αντιπολιτευόμενου Κογκρέσου, της αρνητικής στάσης του μεγαλύτερου μέρους του δικαστικού σώματος απέναντι στην U.P και άλλων προβλημάτων όπως την αδυναμία καταβολής αποζημιώσεων (π.χ. σε τμήμα του τραπεζικού κλάδου), την αντίδραση των ομάδων συμφερόντων που αφορούσαν (π.χ. οι μεταφορές) ή και της προσπάθειας της κυβέρνησης να μην αποξενωθεί από τα MME και ισχυρές συνδικαλιστικές οργανώσεις, όπως συνέβη στον τομέα χάρτου (Cury, 2020; Davis, 1985; Espinosa, 2021; Fernandois, 2013).

Αντίστοιχα, η δημιουργία της Λαϊκής Συνέλευσης δεν προχώρησε καθώς απορρίφθηκε από την πλειοψηφία του Κογκρέσου και κατέστη φανερό ότι δεν θα ήταν δυνατή χωρίς την προηγούμενη ψήφιση νέου Συντάγματος (Cury, 2020; Espinosa, 2021; Fernandois, 2013).

Η υλοποίηση της αγροτικής μεταρρύθμισης, στηριζόμενη σε νόμο της Χριστιανοδημοκρατικής κυβέρνησης, απέδωσε μεγάλες εκτάσεις απαλλοτριωμένων γαιών προς τους φτωχότερους αγροτικούς πληθυσμούς. Όπως ήταν αναμενόμενο για ένα οικονομικό σύστημα με ρίζες από την εποχή της αποικιοκρατίας¹³, η U.P. συνάντησε ισχυρή αντίσταση από ιδιωτικά συμφέροντα καθόλη τη διάρκεια της τριετίας, ενώ το Κογκρέσο συχνά έθετε ζητήματα συνταγματικότητας των αναδασμών εκμεταλλευόμενο και τις καταλήψεις γαιών από φτωχούς αγρότες χωρίς την συναίνεση της κυβέρνησης (Caputo & Galarce, 2020; Casals, 2021; Palieraki, 2020).

Όπως συνέβη και στον τομέα των κρατικοποιήσεων, αρκετές από τις επιχειρούμενες πολιτικές της U.P στον τομέα των κοινωνικών πολιτικών δεν υλοποιήθηκαν ή υλοποιήθηκαν τροποποιήσεις, εξαιτίας της μεγάλης αντίδρασης ομάδων συμφερόντων και του Κογκρέσου ιδίως από τα μέσα του 1972 και μετά. Μεταξύ αυτών ήταν η ολοκλήρωση ενοποίησης όλων των ασφαλιστικών ταμείων και των υγειονομικών φορέων της χώρας, για την οποία η κυβέρνηση εκτός από το κοινοβούλιο είχε να αντιμετωπίσει και την αντίδραση του ιδιωτικού

¹³ Σύμφωνα με τον Eduardo Galeano (2008) την εποχή της ανεξαρτησίας της χώρας 600 οικογένειες κατείχαν το 60% των καλλιεργήσιμων εκτάσεων.

συστήματος υγείας. Στον τομέα της εκπαίδευσης, πολλές ρυθμίσεις συνάντησαν την αντίθεση της αντιπολίτευσης και της καθολικής εκκλησίας, καθώς και μία συντονισμένη αντίδραση ενάντια στην επιχειρούμενη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, η οποία έλαβε τη μορφή μαζικών μαχητικών κινητοποιήσεων με εμφανή αντί-κομμουνιστική επιχειρηματολογία και χαρακτηριστικά, την άνοιξη του 1973, από φοιτητικές και μαθητικές ενώσεις. Προμετωπίδα των τελευταίων, υπήρξε το κίνημα των “Gremialistas”¹⁴ υπό την ηγεσία του Jaime Guzman, μετέπειτα σημαίνοντος συνεργάτη του στρατιωτικού καθεστώτος. Ως ιδεολογική προμετωπίδα της αντίδρασής του, το κίνημα ανέφερε την προστασία της αυτονομίας και του αυτοδιοίκητου των Πανεπιστημίων (Casals, 2021; De La Barra, 2020; Del Pozo, 1992; Espinosa, 2021; Harmer 2011; Henry, Vasconcelos & Ramirez, 2020; Osandón-Millavil & Cabaluz-Ducasse 2020).

Τέλος, η αντιπολίτευση, σε συντονισμό με την Ουάσιγκτον και στα πλαίσια της σχεδιαζόμενης από το Εθνικό Κόμμα μίας πιο «μαχητικής» στάσης στους χώρους εργασίας, κατάφερε να διατηρήσει ένα μικρό αλλά αξιόμαχο τμήμα του συνδικαλιστικού-εργατικού δυναμικού υπό την επιρροή της. Ως αποτέλεσμα και με αθρόα χρηματοδότηση από το εξωτερικό κατάφερε να διοργανώσει σημαντικές σε όγκο και συμμετοχή κινητοποιήσεις και απεργίες, τόσο σε τομείς τους οποίους ήλεγχε (όπως π.χ. επαγγελματικές ενώσεις δικηγόρων και γιατρών, οδηγοί εμπορικών μεταφορών & επιβατικών μεταφορών) όσο και σε τομείς που θεωρούνταν ανέκαθεν προνομιακά πεδία της Αριστεράς, όπως οι απεργίες στα ορυχεία χαλκού El Teniente, που έπληξαν σημαντικά την εικόνα της κυβέρνησης και δίχασαν σημαντικό τμήμα των μικρομεσαίων στρωμάτων. Είναι ενδεικτικό ότι μεταξύ 1972 και 1973 ο συνολικός αριθμός απεργιών, όταν ξεκίνησαν πλέον και απεργίες σε εθνικοποιημένες επιχειρήσεις εκτοξεύτηκε από τις 440 χιλιάδες σε 920 χιλιάδες. Σε αντίθεση με το πρόσφατο παρελθόν (τα τελευταία χρόνια της κυβέρνησης Frei) οι απεργίες είχαν την καθολική στήριξη των συντηρητικών

¹⁴ Το κίνημα των Gremialistas είχε αναπτυχθεί στον ακαδημαϊκό χώρο την δεκαετία του '60 με βασικό σκοπό του να εναντιωθεί στην ιδεολογική ηγεμονία των αριστερών κομμάτων και ομάδων στα Πανεπιστήμια. Τα μέλη του προέρχονταν από τον παραδοσιακό συντηρητικό χώρο και η πλειοψηφία τους εντάχθηκε στο προσφάτως ιδρυθέν Εθνικό Κόμμα (Gárate Chateau, 2012).

MME¹⁵ τα οποία τώρα τάσσονταν απροϋπόθετα με τα αιτήματα των απεργών και δημιουργούσαν μία εικόνα παραλυσίας και αδιεξόδου για τη χώρα, προσφέροντας άλλοθι στη δικαιολόγηση της συνταγματικής εκτροπής από τις Ένοπλες Δυνάμεις (Acuña Asenjo, 2021; Arriagada, 1988; Casals, 2021; Fernandois, 2013; Fox, 2013; National Archives, 2010; Pérez Contreras, 2020; Rodriguez Weber, 2009).

3β. Οι εξωθεσμικές αντιδράσεις

Η σταδιακή απώλεια της θεσμικής συναίνεσης οφειλόταν στο γεγονός ότι η U.P παρά τα σοβαρά πολυεπίπεδα εμπόδια που είχε να αντιμετωπίσει, όχι μόνο δεν αποδυναμωνόταν, αλλά αντιθέτως διατηρούσε υψηλή την δημοφιλία της καθόλη τη διάρκεια της τριετίας, με ξεκίνημα τις δημοτικές εκλογές του 1971 όταν και αύξησε εντυπωσιακά το εκλογικό της ποσοστό (50,5%). Το Α.Ε.Π το 1971 σημείωσε αύξηση 8%, η βιομηχανική παραγωγή 11%, η ανεργία μειώθηκε στο 3,8% και οι πραγματικοί μισθοί αυξήθηκαν κατά 22%. Ο νέος πρέσβης των Η.Π.Α Nathaniel Davis, έγραφε υπό τη μορφή προβληματισμού το 1971 ότι μεγάλο τμήμα του πληθυσμού υποστηρίζει την κυβέρνηση καθώς το βιοτικό του επίπεδο έχει βελτιωθεί σημαντικά. Επιπλέον δυσχέρειες προκαλούσε το γεγονός ότι η U.P τηρούσε τη δέσμευση που είχε αναλάβει για το σεβασμό των δημοκρατικών θεσμών ως αντάλλαγμα για την επικύρωση της νίκης της από το κοινοβούλιο, κινούμενη εντός του συνταγματικού πλαισίου, δεδομένο που στερούσε από τους αντιπάλους της το πρόσχημα αντισυνταγματικής εκτροπής της. Έγινε έτσι αντιληπτό ότι για την αποδυνάμωση της κυβέρνησης δεν αρκούσε ο κοινοβουλευτικός δρόμος αλλά θα έπρεπε ταυτόχρονα να ενταθεί το ήδη υφιστάμενο εξωθεσμικό σχέδιο διάβρωσης και υπονόμευσης της, το οποίο είχε ξεκινήσει πριν ακόμα από την εκλογή της. Τέλος, το «ντόμινο» που τόσο φοβόταν η Ουάσινγκτον φαινόταν να γίνεται πραγματικότητα: η φήμη της αριστερής κυβέρνησης ξεπέρασε τα σύνορα της Χιλής και συνέβαλλε σε αυξανόμενες λαϊκές κινητοποιήσεις και πολιτικές εξελίξεις στις γειτονικές Αργεντινή και Ουρουγουάη

¹⁵ Ναυαρχίδες της μιντιακής αντιπολίτευσης ήταν η εφημερίδα El Mercurio και ο τηλεοπτικός σταθμός Canal 13 (Casals, 2021).

(Caputo & Galarce, 2020; Γκαλεάνο, 2008; De La Barra, 2020; Gonzales & Prem, 2023; Letelier, 1976; Levitsky & Ziblatt, 2018; Pérez Contreras, 2020; Schlotterbeck, 2023).

Ως αποτέλεσμα, παράλληλα με τις θεσμικές προσπάθειες παρακώλυσης του κυβερνητικού έργου, ο βορειοαμερικανικός παράγοντας σε συνεργασία με την εγχώρια αντιπολίτευση και την οικονομική ελίτ της χώρας ξεκίνησαν μία τεράστια και πολυδιάστατη εκστρατεία υπονόμευσης της νέας κυβέρνησης σε εξωθεσμικό επίπεδο, η οποία αυξάνονταν αντίστοιχα με τη δημοφιλία της κυβέρνησης. Η εκστρατεία περιλάμβανε την πολιτική καθοδήγηση, χρηματοδότηση και ενίσχυση όλων των πολιτικών και κοινωνικών φορέων που αντιτίθονταν στην κυβέρνηση, ανεξαρτήτως προέλευσης και ιδεολογίας. Στα πλαίσια αυτά η Ουάσινγκτον υπό την επίβλεψη του ίδιου του Προέδρου Richard Nixon και του Υπεύθυνου για Θέματα Εθνικής Ασφάλειας Henry Kissinger και με αιχμή του δόρατος τη μυστική υπηρεσία πληροφοριών της, C.I.A (Central Intelligence Agency), την Comitee 40¹⁶ (Επιτροπή 40) και τις εγχώριες συντηρητικές δυνάμεις ενορχήστρωσαν μία σειρά πολιτικών αποσταθεροποίησης, υπονόμευσης και δολιοφθορών με σκοπό την πολιτική και οικονομική εξόντωση της κυβέρνησης που θεωρούσαν ότι μπορούσε να εξελιχθεί σε «μία νέα Κούβα» (Blum, 1995; Espinosa, 2021; Πέτρας & Βελτμέγιερ, 2005; Ulloa & Gonga-León, 2020; USA National Archives; 1976).

Προσεταιρισμός κομματικών αντιπάλων & Ενόπλων Δυνάμεων. Στο πεδίο της πολιτικής, θεσμικής και επικοινωνιακής υπονόμευσης οι παρεμβάσεις ξεκίνησαν πριν την εκλογή και την ορκωμοσία της κυβέρνησης με τη χρηματοδότηση των πολιτικών αντιπάλων της U.P, πρακτική η οποία συνεχίστηκε έως και το πραξικόπημα του 1973 και την προσπάθεια προσεταιρισμού μελών

¹⁶ Η Comitee 40 ήταν άτυπη επιτροπή που συστάθηκε με σκοπό να σχεδιάζει και να υλοποιεί μυστικές επιχειρήσεις στο εξωτερικό, με τρόπο που να μην εμφανίζουν ως εμπλεκόμενη την κυβέρνηση της Ουάσινγκτον. Στην Χιλή είχε ενεργοποιηθεί πριν ακόμα την εκλογή της U.P. και διέθεσε 8,8 εκατομμύρια δολάρια στις αντιπολιτευόμενες δυνάμεις, με αποκορύφωμα το 1973 όταν και διοχέτευσε 6,5 εκατομμύρια (Espinosa, 2021; Ulloa & Gonga-León, 2020).

των Ενόπλων Δυνάμεων για μία πιθανή αντισυνταγματική εκτροπή (ήδη από το 1969-70). Η τελευταία έγινε εφικτή μετά τη δολοφονία του αρχηγού των Ενόπλων Δυνάμεων Στρατηγού René Schneider, ο οποίος είχε καταστήσει επανειλημμένα σαφές ότι οι Ένοπλες Δυνάμεις θα σεβόταν απόλυτα την εκλογική ετυμηγορία και την απόφαση του Κοινοβουλίου. Η δολοφονία του, στις 22 Οκτωβρίου, δύο ημέρες πριν την ψηφοφορία προκάλεσε γενική κατακραυγή οδηγώντας σε πολύ μεγάλες διαδηλώσεις υπέρ του νεοεκλεγέντος αριστερού συνασπισμού και αποκλείοντας εν τέλει ακόμα και την μικρή πιθανότητα (κάτω από 10% σύμφωνα με τη C.I.A) να μην επικυρωθεί η ανάληψη της εξουσίας από την U.P (Blum, 1995; Calloni, 2016; Carrera Espinosa, 2020; De La Barra, 2020; Fernandois, 2013; Kornbluh & Bock, 2020, 2020; Pérez Contreras, 2020, USA National Archives; 1976).

Αφού δεν μπόρεσαν να προσεταιριστούν την νέα ηγεσία των Ενόπλων Δυνάμεων (Carlos Prats) μετά τη δολοφονία Schneider, άρχισαν να προσεταιρίζονται κατώτερους στην ιεραρχία στρατιωτικούς, αυξάνοντας μάλιστα την στρατιωτική βοήθεια μετά το 1972 και εκπαιδεύοντας επιλεγμένα μέλη του στρατού στον Παναμά. Απέναντι στο παράδοξο της αύξησης της στρατιωτικής βοήθειας από την κυβέρνηση των Η.Π.Α η κυβέρνηση Allende, προτίμησε να μην επέμβει, πιστεύοντας έτσι ότι θα αποφύγει να έρθει σε αντιπαράθεση με τη στρατιωτική ελίτ. Παρά την κινητικότητα στις Ένοπλες Δυνάμεις η κυβέρνηση συνέχισε να τους επιδεικνύει υπερβολική εμπιστοσύνη, η οποία εν τέλει αποδείχθηκε μοιραία¹⁷ (Arriagada, 1988; Carrera Espinosa, 2020; Fernandois, 2013; Blum, 1995).

¹⁷ Είναι χαρακτηριστικό ότι το σχέδιο εθνικής ασφαλείας το οποίο εφαρμόστηκε για να γίνει τελικά το πραξικόπημα του 1973 είχε εγκριθεί από τον Allende κατόπιν παρουσίας του από τον ίδιο τον Pinochet, λίγες εβδομάδες πριν (Arriagada, 1988). Για την αναγκαιότητα ελέγχου των Ενόπλων Δυνάμεων τον είχαν προειδοποιήσει αρκετοί ξένοι σύμμαχοί του μεταξύ των οποίων και ο Houari Boumedienne, τότε Πρόεδρος του Επαναστατικού Συμβουλίου της Αλγερίας και μετέπειτα Πρόεδρος της χώρας, επισημαίνοντας του σε συνάντηση στη Μόσχα τον Δεκέμβριο του 1972 ότι αν δεν ελέγξει τις Ένοπλες Δυνάμεις δεν θα μπορέσει ποτέ να σταθεροποιήσει την επαναστατική διαδικασία (Fernandois, 2013).

Η εκστρατεία στα Μ.Μ.Ε. Καίριας σημασίας άξονας υπονόμησης αποδείχθηκε επίσης ο τομέας της ενημέρωσης με επίκεντρο τον έντυπο τύπο ως αντίβαρο στα τηλεοπτικά δίκτυα και τους ραδιοφωνικούς σταθμούς όπου η κυβέρνηση και η Αριστερά γενικότερα είχε σημαντική επιρροή. Η χρηματοδότηση του δεξιού και του συντηρητικού τύπου ήταν σημαντική και πριν το 1970, αλλά εκτοξεύθηκε κατά τη διάρκεια της θητείας της U.P. Εκατομμύρια δολάρια διοχετεύθηκαν σε μεγάλα μιντιακά δίκτυα, προεξάρχοντας του μιντιακού ομίλου της εφημερίδας El Mercurio, της οποίας ο διευθυντής Agustin Edwards έλαβε συνολικά από τη C.I.A. 1,95 εκατομμύρια δολάρια, καθώς και της εφημερίδας του Χριστιανοδημοκρατικού Κόμματος, La Prensa, η οποία επίσης έλαβε σημαντική υποστήριξη από την Ουάσινγκτον. Κεντρική ιδέα πίσω από αυτές τις συντονισμένες εκστρατείες ήταν η επίκληση των κινδύνων που δημιουργούσε στην χώρα η μαρξιστική κυβέρνηση, της οποίας κάθε ενέργεια οδηγούσε τη χώρα όλο και βαθύτερα προς έναν αυταρχικό κομμουνισμό θέτοντας σε κίνδυνο τις παραδοσιακές ηθικές αξίες του έθνους όπως την οικογένεια, τη θρησκεία, την ενότητα και τέλος την ατομική ιδιοκτησία, η οποία διαρκώς και εντέχνως συγχέονταν με το δικαίωμα στην ατομική ελευθερία. Απώτερος στόχος της συντονισμένης αυτής επικοινωνιακής πολιτικής, ο οποίος και τελικά επετεύχθη ήταν η ενεργοποίηση των συντηρητικών αντανakλαστικών κυρίως μεσαίων και μικρομεσαίων κοινωνικών στρωμάτων μέσω της πρόκλησης εκφοβισμού και ανασφάλειας και η δημιουργία μιας εικόνας χάους σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο (Blum, 1995; Casals, 2021; Carrera Espinosa, 2020; Calloni, 2016; Fernandois, 2013; Sohr, 2011; USA National Archives; 1976).¹⁸

Οι παραστρατιωτικές ομάδες. Άλλες τακτικές περιελάμβαναν τη χρηματοδότηση για τη δημιουργία ή την ενδυνάμωση ήδη υφιστάμενων δεξιών, αντικομμουνιστικών και θρησκευτικών ομάδων με σκοπό την υποκίνηση βίας, τη

¹⁸ Όπως αναφέρουν σχετικά οι Fernandois (2013) και Mesa-Lago (2013), πολλά ΜΜΕ μετέφεραν μία εικόνα χάους, σε πλήρη αντίθεση με το 1967-68 όταν σε μία παρόμοια κατάσταση, «προστάτευσαν» την τότε κυβέρνηση εντός και εκτός της χώρας, αλλά και τους πρώτους μήνες του 1970 όταν η χριστιανοδημοκρατική κυβέρνηση βρισκόταν αντιμέτωπη με περισσότερους από ενάμιση εκατομμύριο απεργούς.

δημιουργία ατμόσφαιρας αναταραχής και ανασφάλειας αλλά και την προετοιμασία τους για την περίπτωση ένοπλης αντιπαράθεσης με φιλοκυβερνητικές δυνάμεις. Η ενεργοποίηση αντικομμουνιστικών συντηρητικών ομάδων ήταν αρκετά εύκολη για την Ουάσινγκτον, αφού αρκετές από αυτές βρισκόταν από την δεκαετία του '50 και του '60 σε επαφή με την Αμερικανική Υπηρεσία Πληροφοριών (United States Information Agency, U.S.I.A). Η σημαντικότερη από αυτές ήταν το Κίνημα Πατρίδα και Ελευθερία (Movimiento Cívico Patria y Libertad) του οποίου μέλη προέρχονταν από όλο το φάσμα της Δεξιάς και της Ακροδεξιάς. Στα πλαίσια αυτά εντάσσονταν οι σταδιακά όλο και βιαιότερες κινητοποιήσεις τους τελευταίους μήνες πριν το πραξικόπημα, οι βομβιστικές επιθέσεις, οι οποίες μάλιστα συνήθως αποδίδονταν σε αριστερές οργανώσεις, καθώς και η χρηματοδότηση μεγάλων απεργιών όπως αναφέρθηκε και παραπάνω (Allende, 1972; Blum, 1995; Caputo & Galarce, 2020; Chossudovsky, 2016; Espinosa, 2021; Pérez Contreras, 2020; Osandón-Millavil & Cabaluz-Ducasse 2020; Ulloa & Gongala-León, 2020).

Ο οικονομικός πόλεμος. Το πραγματικό επίκεντρο όμως των παρεμβάσεων υπονόμευσης ήταν ένας άνευ όρων οικονομικός πόλεμος που ξεκίνησε από την Ουάσινγκτον πριν καν την ορκωμοσία της νέας κυβέρνησης, με τον Πρόεδρο Richard Nixon να διατάζει τον Σύμβουλο επί των Θεμάτων Εθνικής Ασφάλειας Henry Kissinger ότι *«πρέπει να κάνει την οικονομία της Χιλής να ουρλιάξει»*, σε μία ιστορική φράση που έγινε παγκοσμίως γνωστή. Με ορατό το ενδεχόμενο της νίκης της αριστερής συμμαχίας, η Ουάσινγκτον σε συνεργασία με τις βορειοαμερικανικές εξορυκτικές εταιρείες άρχισε να χειραγωγεί τις τιμές της αγοράς χαλκού, του κύριου εξαγωγικού ορυκτού της χώρας, υπεύθυνου για το 70% των εξαγωγών. Μετά τη νίκη της U.P η τιμή στη διεθνή αγορά έπεσε κατά 38% μέσα σε ένα χρόνο¹⁹ επιφέροντας βαρύ πλήγμα στην Χιλιανή οικονομία. Ο πόλεμος τιμών του χαλκού εντάθηκε περαιτέρω μετά την εθνικοποίηση του τον Ιούλιο του 1971. Το 1972 η Ουάσινγκτον προσπάθησε να περιορίσει σοβαρά τις

¹⁹ Από 77,1 σεντάβος/λίμπρα τον Δεκέμβριο του 1969 η τιμή έπεσε στα 56,6 σεντάβος τον Δεκέμβριο του 1970 (Caputo & Galarce, 2020) [Υποσ: το σεντάβο ήταν υποδιαίρεση του εσκούδο, εθνικού νομίσματος μέχρι το 1975].

εξαγωγές χαλκού που μέχρι τότε εξάγονταν κανονικά σε άλλες αγορές, δεδομένο που σε συνδυασμό με την πτώση της τιμής του διεθνώς, είχε ως συνέπεια την προσπάθεια της κυβέρνησης να αντισταθμιστεί η πτώση των τιμών με αύξηση της παραγωγής και των εξαγωγών (Allende, 1972; Caputo & Galarce, 2020; Γκαλεάνο, 2008; Fox, 2013).

Οι μεγάλες ιδιωτικές βορειοαμερικάνικες εταιρείες που έχασαν τις ιδιοκτησίες τους, μεταξύ των οποίων οι International Telephone and Telegraph (ITT), Kennecott, Anaconda και PepsiCo, πίεσαν την κυβέρνηση των ΗΠΑ να επιβάλλει το γρηγορότερο δυνατόν κυρώσεις στο Σαντιάγο. Αν και η Ουάσινγκτον παρέμεινε προσεκτική σε διπλωματικό επίπεδο μέχρι και τα μέσα του 1971, το βορειοαμερικάνικο μποϊκοτάζ ξεκίνησε από την επόμενη κιόλας μέρα της ορκωμοσίας της νέας κυβέρνησης, αρχικά μέσω της ακύρωσης πιστώσεων προς τη Χιλή και στη συνέχεια με το μποϊκοτάζ στις εισαγωγές αγαθών και παραγωγικού εξοπλισμού. Πολλές βορειοαμερικανικές εταιρείες διατάχθηκαν να σταματήσουν να εξάγουν προϊόντα στη χώρα ακόμα και αν η πληρωμή γινόταν άμεσα και τοις μετρητοίς (Allende, 1972; Caputo & Galarce, 2020; Fox, 2013; Harmer, 2011).

Επιπλέον, η Ουάσινγκτον στηριζόμενη σε τροπολογία που είχαν επιβάλλει οι μεγάλοι οικονομικοί κύκλοι από το 1962²⁰ ανέστειλε σταδιακά κάθε είδους βοήθεια από διεθνείς οργανισμούς που ήλεγχε προς τη Χιλή. Έτσι, μειώθηκε κατά 90% η οικονομική υποστήριξη από την Παναμερικανική Τράπεζα Ανάπτυξης, την US Export-Import Bank και την Παγκόσμια Τράπεζα. Αρχικά, δεν έγινε το ίδιο με μία σειρά άλλων δυτικών καπιταλιστικών χωρών, όπως η Ιταλία, η Δυτική Γερμανία, ο Καναδάς και η Γαλλία, οι τράπεζες των οποίων συνέχισαν κανονικά τις συναλλαγές τους με την χιλιανή κυβέρνηση τουλάχιστον μέχρι το 1972 (Allende, 1972; Blum, 1995; Calloni, 2016; Chossudovsky, 2016; Γκαλεάνο, 2008; Fox, 2013).

²⁰ Η τροπολογία Hickenlooper Amendment Section 620, που προστέθηκε στο Νόμο Εξωτερικής Βοήθειας (Foreign Assistance Act) απαγόρευε στην κυβέρνηση των Η.Π.Α να συνεχίσουν να παράσχουν οποιαδήποτε βοήθεια προς κράτη των οποίων οι κυβερνήσεις είχαν κρατικοποιήσει περιουσίες πολιτών των Η.Π.Α. χωρίς την καταβολή «δίκαιης αποζημίωσης» (just compensation) (Γκαλεάνο, 2008).

Τα σαμποτάζ & η απόκρυψη προϊόντων. Πέραν της προσπάθειας διατάραξης και διακοπής των διεθνών εμπορικών και οικονομικών συναλλαγών της χώρας με τις δυτικές καπιταλιστικές αγορές, η Ουάσινγκτον σε συνεργασία με την εγχώρια οικονομική ελίτ χρηματοδότησαν και συντόνισαν μία τεράστια εκστρατεία επιτηδευμένης απόκρυψης προϊόντων ή/και διακοπής της παραγωγικής διαδικασίας, η οποία είχε πολυεπίπεδα αποτελέσματα. Μία άλλη κοινή τακτική περιελάμβανε την υποκίνηση σε απεργίες, με αποκορύφωμα τη μεγάλη απεργία των οδηγών μεταφορών το φθινόπωρο του 1972 η οποία παρέλυσε τις μεταφορές. Σε οικονομικό επίπεδο οι πολύ μεγάλες ελλείψεις κεφαλαιουχικών και καταναλωτικών αγαθών προκάλεσαν σοβαρές δυσχέρειες στην παραγωγική διαδικασία και ώθησαν στη δημιουργία μιας πολύ μεγάλης παράλληλης μαύρης αγοράς. Σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο προκάλεσαν μεγάλη δυσφορία ακόμα και μεταξύ μέρους των υποστηρικτών της κυβέρνησης και των μικρομεσαίων στρωμάτων και κατακόρυφη πτώση της στήριξης που απολάμβανε η U.P από μέρος της μεσαίας τάξης. Τέλος, επιδείνωσε σοβαρά το κλίμα πόλωσης, αφού προκάλεσε την οργισμένη αντίδραση τμημάτων της U.P και ακόμα και μέρους μη υποστηρικτών της, η οποία κορυφώθηκε με τη δημιουργία επιτροπών (J.A.P) που επιφορτίστηκαν με την αποκάλυψη των σαμποτέρ και τη διανομή των αποκρυφθέντων προϊόντων στην αγορά (Arriagada, 1988; Acuña Asenjo, 2021; Blum, 1995; Espinosa, 2021; Fox, 2013; Gonzales & Prem, 2023; National Archives, 2010; Rodriguez Weber, 2009; Undurraga, 2014).

Ο ρόλος της Ουάσινγκτον στην υπονόμηση των συνταγματικών θεσμών και την επιδείνωση της οικονομίας της Χιλής ήταν τόσο εμφανής ώστε να δημιουργήσει μεγάλο κύμα αντιαμερικανισμού στη χώρα, με τον ίδιο τον Υπουργό Εξωτερικών των ΗΠΑ Henry Kissinger να εξετάζει τους τρόπους ώστε η ανάμειξη τους να μην δώσει στην κυβέρνηση της Λαϊκής Ενότητας τη δυνατότητα να κατηγορήσει την Ουάσινγκτον ως τον αποδιοπομπαίο τράγο για την επιδείνωση της Χιλιανής οικονομίας (Acuña Asenjo, 2021; Chossudovsky 2016; Fox, 2013; Harmer, 2011).

3γ. Προς την εκτροπή

Το αποτέλεσμα των παρεμβάσεων εντός και εκτός της χώρας συντέλεσε στη δημιουργία ατμόσφαιρας έντονης πόλωσης, κοινωνικής και οικονομικής ανασφάλειας και αναταραχής που με ζήλο προωθούνταν από αντιπολιτευόμενα ΜΜΕ.

Η οικονομική κρίση. Ο πολυεπίπεδος οικονομικός πόλεμος σε συνδυασμό με σημαντικές υπαναχωρήσεις της κυβέρνησης, την διεθνή πτώση των τιμών σημαντικών εξαγωγικών προϊόντων της χώρας πρωτεύοντος του χαλκού, ταμποϊκοτάζ και την φυγή κεφαλαίων στο εξωτερικό, ανέστρεψαν την εντυπωσιακή οικονομική ανάπτυξη του 1971. Στα μέσα του 1973 η οικονομία βρέθηκε σε μεγάλη ύφεση, την οποία αποδείχθηκε αδύνατο για την U.P να διαχειριστεί, αποτελώντας εν τέλει βασική αιτία για τη δικαιολόγηση της στρατιωτικής επέμβασης. Το Α.Ε.Π σημείωσε πτώση 7,2%, το δημοσιονομικό έλλειμμα ανήλθε στο 24,5% το 1972 και στο 30,5% το 1973 ενώ ο πληθωρισμός σύμφωνα με εκτιμήσεις (αφού ήταν αδύνατο να προσμετρηθεί η επιρροή της μαύρης αγοράς) εκτοξεύτηκε στο 606% (Arriagada, 2008; Caputo & Galarce, 2020; Rodriguez Weber, 2009; Ruess, 1999).

Το δίλημμα: επιτάχυνση ή υποχώρηση; Ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης και της εντονότατης πολιτικής και κοινωνικής πόλωσης, η U.P άρχισε να διαταράσσεται από εσωτερικές έριδες σχετικά με τις πολιτικές της επιλογές. Αρχικά στο ζήτημα του εξωτερικού εμπορίου ήταν φανερό η αδυναμία δημιουργίας εναλλακτικών διεθνών εμπορικών σχέσεων αφού το επιχειρούμενο άνοιγμα στις οικονομίες του ανατολικού μπλοκ δεν έφερε τα προσδοκώμενα οφέλη. Σημαντικό τμήμα των υποστηρικτών της U.P θεωρούσε πλέον μη βιώσιμο τον ειρηνικό δρόμο προς τον σοσιαλισμό και την προσήλωση στις κοινοβουλευτικές διαδικασίες την στιγμή που η αντιπολίτευση κινούταν πλέον χωρίς αναστολές εξωθεσμικά και με τη χρήση βίας. Επιπλέον προβλήματα αφορούσαν την κακοδιαχείριση και τη χαμηλή παραγωγικότητα πολλών κρατικοποιημένων επιχειρήσεων καθώς και φαινόμενα νεποτισμού πολλών ηγετικών στελεχών αλλά και ομάδων εντός της συμμαχίας. Τα φαινόμενα αυτά αποδυνάμωσαν σοβαρά την κυβερνητική προσπάθεια για την δημιουργία ενός

συμπαγούς πλειοψηφικού μπλοκ υποστήριξης εντός της Χιλιανής κοινωνίας. Την ίδια στιγμή, κατηγορίες από την αριστερή πλευρά της συμμαχίας είχαν να κάνουν για απομάκρυνση από τις προγραμματικές αρχές της κυβέρνησης και προσπάθειας συμβιβασμού με την αντιπολίτευση καθώς και για επικράτηση ενός ασαφούς λαϊκισμού έναντι του επαναστατικού προγράμματος. Στις αρχές του 1973 είχαν δημιουργηθεί δύο ευδιάκριτες τάσεις εντός της κυβέρνησης, μία υπό τον υπουργό Οικονομικών Pedro Vuskovic και τον Γενικό Γραμματέα του Σοσιαλιστικού Κόμματος Carlos Altamirano²¹ που πρότεινε επιτάχυνση των μεταρρυθμίσεων, διεύρυνση των εθνικοποιήσεων και του εργατικού ελέγχου και μία αντίθετη, με πολλούς υποστηρικτές του Allende εντός του Σοσιαλιστικού Κόμματος και μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος που θεωρούσαν ότι οι μεταρρυθμίσεις έπρεπε να επιβραδυνθούν προκειμένου να εδραιωθεί η σοσιαλιστική κυβέρνηση (Arrizabalo Montoro, 2020; Casals, 2021; Caputo & Galarce, 2020; De La Barra, 2020; Fernandois, 2013; Fox, 2013; Harmer 2011; Ratliff, 1976).

Χαρακτηριστικό της αδυναμίας της κυβέρνησης να επιβληθεί σε σημαντικό τμήμα των υποστηρικτών της είναι το γεγονός ότι πολλές εκποιήσεις επιχειρήσεων και γαιών γινόταν «από τα κάτω» χωρίς προηγούμενη κυβερνητική έγκριση ή παρέμβαση, δημιουργώντας μία διασπαστική τομή εντός της U.P αφού ήταν συχνά υποστηριζόμενες κυρίως από το «καστρικό» M.I.R και την αριστερή πτέρυγα του Σοσιαλιστικού Κόμματος. Ενδεικτικό επίσης της αυξανόμενης δυσαρέσκειας ήταν το γεγονός ότι το 1973 όταν και εκτοξεύτηκε ο αριθμός των απεργιών, το ποσοστό των απεργών που προέρχονταν από εθνικοποιημένες επιχειρήσεις, χώρο που δεδομένα επρόσκειτο στην Αριστερά έφτασε το 51%. Την ίδια στιγμή, η αντιπολίτευση είχε επιτύχει πλέον να δημιουργήσει μία ετερόκλητη ιδεολογικά αλλά συμπαγή συμμαχία της οποίας αποκλειστικό κοινό σημείο

²¹ Το 1973, όταν η αντιπολίτευση άρχισε τις προσπάθειες αντισυνταγματικής εκτροπής, ο Altamirano καλούσε την κυβέρνηση να δράσει αναλόγως με το επιχείρημα ότι «αφού η μπουρζουαζία εγκαταλείπει τη νομιμότητα όποτε το κρίνει σκόπιμο, δεν υπάρχει λόγος για τους επαναστάτες να την σέβονται ή να την φοβούνται» (Ratliff, 1976, σελ. 178). Ο Altamirano και μερίδα του Σοσιαλιστικού Κόμματος προσέγγιζαν τη θέση του M.I.R σύμφωνα με την οποία δεν ήταν δυνατή η εδραίωση της σοσιαλιστικής κυβέρνησης τη στιγμή που αστοί βρίσκονταν ακόμα σε θέσεις ισχύος (Fernandois, 2013; Ratliff, 1976).

αναφοράς ήταν η επιθυμία ανατροπής της κυβέρνησης. Συμπερασματικά, αποδείχθηκε αδύνατο για την U.P στο μικρό διάστημα διακυβέρνησής της να αλλάξει μέσω των κοινοβουλευτικών θεσμών την πολιτική, θεσμική και κοινωνική δομή μιας υπανάπτυκτης καπιταλιστικής οικονομίας που ήταν επί δεκαετίες απόλυτα εξαρτώμενη από το δολάριο και την διασύνδεσή της με τις Η.Π.Α. Οι ριζικές πολιτικές αναδιανομής πλούτου που επιχειρήθηκαν τρομοκράτησαν εκτός από οικονομικές ελίτ και ευρύτερες κοινωνικές ομάδες, σε σημείο που πολλοί να ζητούν την με κάθε τρόπο ανατροπή της και να νιώθουν ανακουφισμένοι όταν αυτή έγινε πραγματικότητα (Acuña Asenjo, 2021; Arriagada, 1988; Casals, 2021; Caputo & Galarce, 2020; Chossudovsky, 2016; Davis, 1985; De La Barra, 2020; Fernandois, 2013; Fox, 2013; Harmer 2011; Καλτσώνης 2017; National Archives, 2010; Rodriguez Weber, 2009).

Με το βλέμμα στο 1976: το σημείο καμπής. Παρά τη χαοτική οικονομική κατάσταση και την οξεία πολιτική και κοινωνική πόλωση, η δημοφιλία της U.P παρέμενε υψηλή αφού εξακολουθούσε να χαίρει της υποστήριξης της συντριπτικής πλειοψηφίας των χαμηλότερων οικονομικών στρωμάτων. Στις εκλογές της 4ης Μαρτίου 1973 για την ανάδειξη των μελών του Κογκρέσου, η ενωμένη αντιπολίτευση (CO.DE) απέτυχε να προσεγγίσει το 66% το οποίο θα της έδινε τη δυνατότητα να καταγγείλει τον Πρόεδρο και την κυβέρνηση και να οδηγήσει τη χώρα σε νέες εκλογές, με τις κυβερνητικές δυνάμεις αντίθετα να συγκεντρώνουν το 43% των ψήφων αυξάνοντας τον αριθμό των βουλευτών τους. Η αποτυχία της ενωμένης αντιπολίτευσης κατέστησε σαφές ότι η U.P διατηρούσε μεγάλα ποσοστά δημοφιλίας και ότι η τεράστια και πολυδάπανη εκστρατεία των συντηρητικών δυνάμεων σε θεσμικό και εξωθεσμικό επίπεδο για την πτώση της κυβέρνησης δεν ήταν αρκετή. Η ανησυχία μεταφέρονταν πλέον στις Προεδρικές Εκλογές του 1976, στις οποίες η U.P θα είχε σοβαρή πιθανότητα να αναδειχθεί και πάλι πρώτη σε ψήφους (De La Barra, 2020; Fernandois, 2013; Harmer 2011; Gonzales & Prem, 2023; Ruess, 1999; Schlotterbeck, 2023).

Στις 21 Ιουνίου η C.U.T διοργάνωσε μεγάλη συγκέντρωση υποστήριξης της κυβέρνησης συγκεντρώνοντας περισσότερο από μισό εκατομμύριο συμμετέχοντες στους δρόμους του Σαντιάγο, θορυβώντας τους συνωμότες

στρατηγούς και την αντιπολίτευση. Τα σχέδια στρατιωτικής επέμβασης τα οποία παινοέβγαιναν από τα συρτάρια από το 1970 μπήκαν πλέον σε πλήρη εφαρμογή²². Στις 29 Ιουνίου, στην πρώτη ευθεία ανάμιξη των Ενόπλων Δυνάμεων στα πολιτικά πράγματα μετά από τέσσερις δεκαετίες, επιχειρήθηκε το βιαστικό αποτυχημένο στρατιωτικό πραξικόπημα του συνταγματάρχη Souper, όταν και κατέστη φανερό κάτι που ήταν κοινό μυστικό, ότι ο νομοταγής αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατηγός Carlos Prats δεν ήλεγχε σημαντικό ποσοστό των μελών των Ενόπλων Δυνάμεων²³ (Arriagada, 1988; Calloni, 2016).

Ο ναύαρχος Jose Toribio Merino Castro, από τους πρωταγωνιστές του πραξικοπήματος του Σεπτεμβρίου, ανέφερε σε συνομιλία του λίγους μήνες πριν ότι:

«Το να ξεφορτωθούμε τον Allende δεν κοστίζει τίποτα. Το βασικό ζήτημα είναι να υπάρχει οικονομικό πλάνο».

(Acuña Asenjo, 2021).

Ο Merino Castro δεν ήταν ενήμερος ότι το «οικονομικό πλάνο» ήδη είχε σχεδιαστεί, αλλά ούτε φανταζόταν ότι θα γινόταν προσωπικά και ο διαμεσολαβητής και ενδιάμεσος κρίκος της υλοποίησής του νέου οικονομικού προγράμματος, το οποίο το Μάιο του 1973 κατατέθηκε στις Ένοπλες Δυνάμεις. Ο στρατός κατέλαβε στις 11 Σεπτεμβρίου 1973 την εξουσία με στρατιωτικό πραξικόπημα ανοίγοντας ένα νέο κεφάλαιο, όχι μόνο στην ιστορία της χώρας αλλά και στην παγκόσμια πολιτική και οικονομική ιστορία (Acuña Asenjo, 2021; Arriagada, 1988; Borzutzky, 2005; Calloni, 2016).

²² Σύμφωνα με λεγόμενα του ίδιου του Kissinger η πιθανότητα πραξικοπήματος είχε εξεταστεί ήδη σε συνάντησή του στις 15 Οκτωβρίου 1970 με τον -γνωστό μας και από την εμπλοκή του στα ελληνικά πράγματα- υποδιευθυντή επιχειρήσεων της C.I.A Thomas Karamessines και τον στρατηγό Alexander Haig (Carrera Espinosa, 2020).

²³ Σε μία προσπάθειά του να προσεταιριστεί και να ελέγξει τις Ένοπλες Δυνάμεις ο Allende είχε δώσει στον Prats το χαρτοφυλάκιο του Υπουργείου Εσωτερικών (Νοέμβριος 1972-Μάρτιος 1973) και μετέπειτα το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας για δύο εβδομάδες λίγο πριν το πραξικόπημα (9-23 Αυγούστου 1973).

4. Μία θεσμική αντίδραση στις λαϊκές επιταγές

Το νέο καθεστώς που ανέλαβε την εξουσία μετά το αιματηρό πραξικόπημα της 11ης Σεπτεμβρίου 1973, διέλυσε το Κοινοβούλιο, κήρυξε κατάσταση πολιορκίας και απαγόρευσε τη λειτουργία των πολιτικών, επαγγελματικών, κοινωνικών φορέων και κομμάτων αναστέλλοντας σειρά ατομικών και συλλογικών ελευθεριών και δικαιωμάτων. Η επιβολή του αποτελεί ένα σημείο καμπής για την ιστορία της χώρας, αφού συμβολίζει μία υπερβατική διακοπή των πολιτικών, θεσμικών και κοινωνικών παραδόσεων από την ανεξαρτησία της χώρας, ενώ σε διεθνές επίπεδο αποτελεί την απαρχή μιας μακράς, αξιοσημείωτα ανθεκτικής δικτατορίας σε μία χώρα με εκσυγχρονισμένους πολιτικούς και κοινωνικούς θεσμούς και ένα κοινοβουλευτικό σύστημα που λειτουργούσε χωρίς διακοπές από τη δεκαετία του '30 (Arriagada, 1988; Sohr, 2011).

4α. Πραξικόπημα μέσα στο πραξικόπημα: από τη Χούντα στον Pinochet

Το πραξικόπημα διακρίνονταν από κάποια κλασικά χαρακτηριστικά λατινοαμερικάνικων ακροδεξιών στρατιωτικών πραξικοπημάτων της εποχής. Πρώτον, η βάση του πραξικοπήματος ήταν η συμμαχία των οικονομικών ελίτ, που ένιωσαν ότι απειλούνται τα συμφέροντά τους από τις χαμηλότερες κοινωνικές τάξεις, με το στρατιωτικό κατεστημένο, το οποίο παρά την φημισμένη του ουδετερότητα, εξακολουθούσε να αποτελεί τη σπονδυλική στήλη του κράτους ως οντότητα δρώντας προς όφελος των κυρίαρχων τάξεων όταν αυτές βρέθηκαν προ κινδύνου. Δεύτερον, οι ελίτ αυτές είχαν την επίνευση και την άμεση βοήθεια του ξένου παράγοντα, των Η.Π.Α. Τρίτον, απώτερος στόχος της εκτροπής ήταν η προστασία και η αποκατάσταση του ταξικού ισοζυγίου δυνάμεων υπέρ του κεφαλαίου μέσω της εξάλειψης όλων των αντιτιθέμενων πολιτικών φορέων, κινημάτων και ιδεολογιών και κυρίως της Αριστεράς. Η ολοκληρωτική λογική και ιδεολογική βάση του νέου καθεστώτος κατέστησε εξαρχής σαφές ότι το πραξικόπημα αποτελούσε μία θεσμική αντίδραση στις λαϊκές πιέσεις και τις επαναστατικές απειλές όπως αυτές εκφράστηκαν από την τριετή αριστερή διακυβέρνηση της U.P (Arriagada, 1988; Bitar, 1979; Harnecker 2012; Καλτσώνης, 2017; Rodriguez Weber, 2009; Unduragga, 2014).

Αίσθηση προσωρινού. Αν και εξαιρετικά βίαιη και αιμοσταγής, η επιβολή της δικτατορίας προσέδωσε στιγμιαία την εντύπωση ότι η νέα στρατιωτική ηγεσία σύντομα θα επέτρεπε την επιστροφή στην συνταγματική τάξη. Η λανθάνουσα αυτή αίσθηση ενισχύθηκε τόσο από το υψηλό κύρος των Ενόπλων Δυνάμεων από τη χρόνια μη ανάμιξή του στα πολιτικά πράγματα, όσο και από τις πρώτες διακηρύξεις του νέου καθεστώτος. Το Διάταγμα-Νόμος 1 που εκδόθηκε την ημέρα του πραξικοπήματος και το Διάταγμα Νο. 5 της επομένης αναφέρονταν στην ανάγκη *«αποκατάστασης της δημοκρατίας»* και δικαιολογούσαν τη συνταγματική εκτροπή ως ηθική υποχρέωση του Έθνους να απαλλαγεί από μία κυβέρνηση η οποία λειτουργώντας εσκεμμένα και με εμφανώς αντισυνταγματικό τρόπο είχε στερήσει βασικά δικαιώματα από τους πολίτες, όπως την ελευθερία της έκφρασης, του συνέρχεσθαι, το δικαίωμα στην εκπαίδευση, το δικαίωμα στην απεργία και στην ιδιοκτησία. Τα Διατάγματα, τα οποία επαναλάμβαναν ότι οι Ένοπλες Δυνάμεις ανέλαβαν τη εξουσία μόνο για όσο διάστημα το απαιτήσουν οι περιστάσεις, είχαν ένα μετριοπαθή τόνο στην προσπάθειά τους να αποκτήσουν νομιμότητα και υποστήριξη τόσο από ευρύτερα κοινωνικά στρώματα όσο και μέρους των Ενόπλων Δυνάμεων που υποστήριζαν τη γρήγορη επιστροφή στο δημοκρατικό κοινοβουλευτικό καθεστώς (Arriagada 1988; Blum, 1995; Carrera Espinosa, 2020; Ruess, 1999; Schlotterbeck, 2023).

Το αληθινό πρόσωπο του νέου καθεστώτος. Η πραγματικότητα όμως διέψευσε οικτρά τις διακηρύξεις καθώς πολύ σύντομα κατέστη σαφές ότι το νέο καθεστώς θα καταστρατηγούσε ευθέως όλα όσα διακήρυξε ως βασικές αιτίες για τη διενέργεια του πραξικοπήματος (Arriagada, 1988; Casals, 2021; Bitar, 1979; Borzutzky, 2005). Με το Διάταγμα Νο. 128 τον Νοέμβριο, το καθεστώς συγκέντρωσε υπό τον απόλυτο έλεγχο του όλη την συντακτική, νομοθετική και εκτελεστική εξουσία, ενώ από το Μάρτιο του 1974 με τη Διακήρυξη των Αρχών της Κυβέρνησης της Χιλής²⁴ η νέα ηγεσία κατέστησε σαφές ότι είχε σκοπό την *«ηθική, θεσμική και υλική ανοικοδόμηση της χώρας»*. Η Διακήρυξη αποτελεί σημαίνουσα στιγμή της δικτατορίας, αφού εκτός της νομιμοποίησης του νέου

²⁴ Declaración de Principios del Gobierno de Chile

καθεστώτος καθόριζε και τις βασικές ιδεολογικές κατευθυντήριες γραμμές σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο²⁵ (CEME, 1974, Arriagada, 1988; Bitar, 1979; Borzutzky, 2005).

Παράλληλα, η λίστα προγραφών του νέου καθεστώτος ήταν τεράστια. Ολόκληρη η επικράτεια συγκλονίζονταν από χιλιάδες συλλήψεις, βασανισμούς εξαφανίσεις και εκτελέσεις από τις Ένοπλες Δυνάμεις και την Αστυνομία. Μόνο τις πρώτες ημέρες του πραξικοπήματος εκτιμάται ότι πάνω από 1.000 άνθρωποι δολοφονήθηκαν, 80.000 φυλακίστηκαν, και περισσότεροι από 200.000 διέφυγαν διωκόμενοι στο εξωτερικό. Οι εκτελέσεις ήταν αποτέλεσμα είτε δικών-παρωδιών από τα λεγόμενα Πολεμικά Συμβούλια του νέου καθεστώτος (Consejos de Guerra), είτε άμεσων χωρίς δίκη εκτελέσεων, οι οποίες υπόκεινταν στον αναθεωρημένο (από την επόμενη του πραξικοπήματος) Στρατιωτικό Κώδικα Δικαιοσύνης. Ο Κώδικας επέτρεπε τις εκτελέσεις χωρίς καμία περαιτέρω διαδικασία, αν το έκρινε αναγκαίο η εκάστοτε στρατιωτική δύναμη για λόγους ασφάλειας της. Οι αθρόες εκτελέσεις, εξαφανίσεις και τα βασανιστήρια εναντίον χιλιάδων πολιτών προκάλεσαν ένα καθεστώς τρόμου, αποξένωσαν τμήματα των πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων που είχαν υποστηρίξει το πραξικόπημα, επέφεραν πρόσκαιρη κρίση του νέου καθεστώτος με αρκετά κράτη στην Ευρώπη και την Νότια Αμερική²⁶ και συνεχίστηκαν απρόσκοπτα έως και τα μέσα του 1974. Έκτοτε, έρχεται στο επίκεντρο η νεοϊδρυθείσα Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών (Dirección de Inteligencia Nacional, D.I.NA), η οποία δρώντας με απόλυτη ελευθερία κινήσεων ανέλαβε το κυρίως βάρος των πρακτικών εξόντωσης και καταστολής σε μαζική κλίμακα εντός της χώρας αλλά και εκτός αυτής, μέσω της «Επιχείρησης Κόνδορας» (Operación Cóndor). Οι εκτελέσεις, οι εξαφανισμοί, τα βασανιστήρια και οι φυλακίσεις επέφεραν εκτός από τη ψυχολογική και φυσική εξόντωση χιλιάδων ανθρώπων, ένα συλλογικό τραύμα που παραμένει ανοιχτό

²⁵ Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι η Διακήρυξη προέβλεπε ότι οι Ένοπλες Δυνάμεις θα ξεκινούσαν όταν αυτές έκριναν σκόπιμο μία διαδικασία επιλογής νέας αστικής κυβέρνησης η οποία θα επέβλεπε και θα συνέχιζε αποτελεσματικά το έργο της, όπως ακριβώς και συνέβη, στα τέλη της δεκαετίας του '80 (Arriagada, 1988, CEME, 1974) .

²⁶ Μεταξύ αυτών με το Βέλγιο, την Ιταλία, τη Δυτική Γερμανία, τη Γαλλία, την Κολομβία, την Βενεζουέλα και το Μεξικό.

δεκαετίες μετά (Arriagada, 1988; Calloni, 2016; Carrera Espinosa, 2020; Gárate Chateau, 2012; Goicovic, 2021).

Πραξικόπημα μέσα στο πραξικόπημα. Πέραν της αίσθησης περί προσωρινής παρέμβασης, το νέο καθεστώς δεν επέδειξε στην αρχή προσωποκεντρικά χαρακτηριστικά. Το Διάταγμα-Νόμος 1 δεν όριζε συγκεκριμένο πρόσωπο ως επικεφαλή, ενώ ο ίδιος ο Pinochet δήλωνε ότι στην ηγεσία θα εναλλάσσονται εκ περιτροπής οι επικεφαλές των τριών όπλων, οι οποίοι αποτελούσαν την στρατιωτική επιτροπή/χούντα (Junta Militar). Σύντομα όμως, ο Pinochet, ο οποίος έχαιρε της απόλυτης εμπιστοσύνης του ίδιου του Allende και δεν συμμετείχε στους πρώιμους συνωμοτικούς κύκλους του στρατεύματος συγκέντρωσε όλες τις εξουσίες στο πρόσωπό του, διαμορφώνοντας ένα ολοκληρωτικό προσωποκεντρικό σύστημα που έμοιαζε περισσότερο με το αντίστοιχο του Franco στην Ισπανία και είχε ελάχιστα κοινά με τις δικτατορίες της Αργεντινής και της Βραζιλίας με την εκ περιτροπής εναλλαγή των στρατηγών στην ηγεσία (Arriagada, 1988; Gárate Chateau, 2012; Ruess, 1999).

Από τα μέσα του 1974, ο Pinochet εκτόπισε σταδιακά όλους τους επίδοξους αντιπάλους του, παγιώνοντας και θεσμικά τη θέση του ως Πρόεδρος και Ανώτατος Ηγέτης του Έθνους (Jefe Supremo de la Nación) μέσω του Καταστατικού της Χούντας (Estatuto de la Junta del Gobierno) τον Ιούνιο του 1974. Σύμφωνα με αυτόν, η εκτελεστική εξουσία θα ασκούταν από τον Πρόεδρο της χώρας, ο οποίος είχε επίσης την απόλυτη δικαιοδοσία να διορίζει πρόσωπα της επιλογής του σε κάθε θέση. Το Καταστατικό αφαιρούσε από τα υπόλοιπα μέλη της Χούντας τη δυνατότητα να καθαιρούν τον Πρόεδρό, ενώ ο ρόλος τους στους διορισμούς προσώπων θα ήταν καθαρά συμβουλευτικός. Τέλος, ο Πρόεδρος δεν μπορούσε να αλλάξει παρά μόνο αν σταματούσε να είναι μέλος της Χούντας ή αδυνατούσε να ασκήσει τα καθήκοντά του εξαιτίας θανάτου ή βιολογικής αδυναμίας. Επρόκειτο ουσιαστικά για ένα πραξικόπημα μέσα στο πραξικόπημα. Σύμφωνα με τον Arriagada (1988), ο Pinochet ως αντάλλαγμα μεταβίβασε την ευθύνη στρατηγικών υπουργείων στα διάφορα σώματα των δυνάμεων ασφαλείας, σε μία κίνηση όμως που σύντομα αποδείχθηκε εν τέλει

τυπική²⁷. Ο Pinochet ήταν πλέον ο απόλυτος και αδιαμφισβήτητος ηγέτης του νέου καθεστώτος, φροντίζοντας να ισχυροποιεί τις αρμοδιότητές του σε κάθε δεδομένη ευκαιρία έως και την πτώση του καθεστώτος (BCN, 1974; Arriagada, 1988; Undurraga, 2014; Gárate Chateau, 2012).

Το «Σύνταγμα της Ελευθερίας». Με την σαρωτική καταστολή να έχει εξαλείψει όλα σχεδόν τα περιθώρια αντίδρασης και την οικονομική «ανάκαμψη» στα τέλη της δεκαετίας (αναλύεται παρακάτω) η δικτατορία ένωσε αρκετά ασφαλής και δυνατή για να προχωρήσει στην διαδικασία δημιουργίας και ψήφησης νέου Συντάγματος το 1980. Το νέο Σύνταγμα, το οποίο ονομάστηκε “Σύνταγμα της Ελευθερίας” έχοντας τον ίδιο τίτλο με το βιβλίο του Friedrich Hayek (1960), θεσμοθετούσε την υπερσυγκέντρωση της εκτελεστικής εξουσίας, την περαιτέρω υποβάθμιση των ατομικών δικαιωμάτων, την απεριόριστη σχεδόν δυνατότητα των σωμάτων ασφαλείας να προβαίνουν σε πράξεις καταστολής και καταπίεσης και την θεσμοθέτηση των νέων οικονομικών πολιτικών που ήδη είχαν υιοθετηθεί μέχρι τότε.

Το Σύνταγμα εγκρίθηκε σε ένα δημοψήφισμα-παρωδία που διεξήχθη τον Σεπτέμβριο του 1980 με 69% υπό καθεστώ έκτακτης ανάγκης και μία πολύμηνη προπαγάνδα εκφοβισμού. Σύμφωνα με την κλασσική μεσσιανική ρητορική του καθεστώτος το δημοψήφισμα αποσκοπούσε *«να δώσει στη Χιλή μία νέα θεσμική βάση που θα απάλλασσε την Χιλή από όλες τις αμαρτίες που πιθανόν να οδηγήσουν τη χώρα στην καταστροφή αποκαθιστώντας τη χώρα σε ηθικό, θεσμικό και υλικό επίπεδο»* (Arriagada, 1988, σελ. 43; Borzutzky, 2005).

Ο Pinochet κρίστηκε Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ενισχύοντας περαιτέρω τη συγκέντρωση όλων των εκτελεστικών εξουσιών στο άτομό του, ενώ περιόριζε τη στρατιωτική χούντα γύρω του σε αποκλειστικά νομοθετικό και συμβουλευτικό

²⁷ Τα Υπουργεία Οικονομίας και Οικονομικών υπήχθησαν στο Ναυτικό (με επικεφαλής τον Ναύαρχο Merino), τα Υπουργεία Υγείας, Παιδείας και Στέγασης στην Αεροπορία (με επικεφαλής το Στρατηγό Leigh) και τα Υπουργεία Γαιών & Εποικισμού στην Αστυνομία (Στρατηγός Mendoza). Πρακτικά όμως, η μεταβίβαση των υπουργείων ήταν μάλλον τυπική αφού από το 1976, ακόμα και η αναφορά στα σώματα των δυνάμεων ασφαλείας ως υπευθύνων για τα αντίστοιχα Υπουργεία είχε σταματήσει (Arriagada, 1988).

ρόλο. Ο Πρόεδρος θα έμενε στην εξουσία έως το 1988, όταν και θα διεξαγόταν, αν οι περιστάσεις το επέτρεπαν, δημοψήφισμα για την ανάδειξη κοινοβουλίου και την εκλογή νέου Προέδρου. Το Σύνταγμα επίσης θεσμοθετούσε τον καίριο ρόλο των Ενόπλων Δυνάμεων στην διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας και της συνταγματικής τάξης και απέκλειε τη δυνατότητα συμμετοχής πολιτών στις δομές εξουσίας, συμπεριλαμβανομένης της τοπικής αυτοδιοίκησης, χωρίς τη συγκατάθεση της Χούντας. Επιπλέον επισημοποιούσε τη δυνατότητα των αρχών να συλλαμβάνουν και να εξορίζουν οποιοδήποτε άτομο χωρίς να εγγυώνται τις συνταγματικές και προσωπικές του ελευθερίες, καθώς και τη δυνατότητα του Προέδρου να απαγορεύει συναθροίσεις και να επιβάλλει λογοκρισία ή και την απαγόρευση νέων εκδόσεων, ενώ αρνούταν ειδικά δικαιώματα σε ομάδες ιθαγενών και κυρίως των Mapuche (Arriagada, 1988; Ruess, 1999; Urrutia & Duran-Palma, 2023).

Σε οικονομικό επίπεδο οι διατάξεις του νέου Συντάγματος επισημοποιούσαν τον επικουρικό ρόλο του κράτους στην οικονομική πολιτική. Επιπλέον, το εκλογικό σύστημα που προβλέπονταν, καθόριζε ότι για οποιαδήποτε συνταγματική αλλαγή απαιτείται η έγκριση από τα $\frac{3}{5}$ του Κοινοβουλίου, μέρος των μελών του οποίου θα ήταν μη αιρετοί πρώην κρατικοί αξιωματούχοι (Γερουσία), δεδομένο που όπως αποδείχθηκε και μεταπολιτευτικά, έδινε στα συντηρητικά κόμματα, ακόμα και με μικρή κοινοβουλευτική εκπροσώπηση, τη δυνατότητα να παρακωλύουν και να καθυστερούν το νομοθετικό έργο κέντρο-αριστερών κυβερνήσεων μεγάλης εκλογικής δύναμης. Με πολλές από τις διατάξεις του να ισχύουν μέχρι σήμερα, έστω και αναθεωρημένες, το Σύνταγμα του 1980 λειτούργησε προστατευτικά στην μεταπολιτευτική περίοδο, τόσο για την προστασία των ιθυνόντων και των συνεργατών της στρατιωτικής δικτατορίας όσο και για τη διατήρηση των θεσμικών ισορροπιών καθώς και του συσχετισμού δυνάμεων κεφαλαίου-εργασίας όπως αυτός διαμορφώθηκε την περίοδο του καθεστώτος (Arriagada, 1988; Cole, 2002, Sohr, 2011, Rodriguez-Weber, 2009, Urrutia & Duran-Palma, 2023 Ruess, 1999).

4β. Από το Σικάγο στο Σαντιάγο

Το νέο καθεστώς βρέθηκε άμεσα αντιμέτωπο με την οικονομική κατάρρευση στην οποία σε μεγάλο βαθμό είχαν συμβάλλει οι υποστηρικτές του. Η οικονομική πολιτική αποτέλεσε αντικείμενο έριδας για τον πρώτο ενάμιση χρόνο αν και η νέα ηγεσία φρόντιζε τόσο στις επίσημες αποφάσεις της όσο και σε ρητορικό επίπεδο να εκφράζει την απέχθειά της προς οποιοδήποτε είδος κρατισμού και προστατευτισμού.

Κοινή συνισταμένη όλων των προτάσεων ήταν η προσπάθεια βίαιης ανατροπής του ισοζυγίου δυνάμεων κεφαλαίου-εργασίας υπέρ του πρώτου με αναστροφή των πολιτικών της προηγούμενης τριετίας. Παρά την ετερογένεια των απόψεων, δύο βασικές παράμετροι που γρήγορα κέρδισαν την απόλυτη συναίνεση ήταν η άμεση κατάργηση των εθνικοποιήσεων και η αποκατάσταση της οικονομικής σταθερότητας που θα επιτυγχανόταν με μεγάλες περικοπές των δημοσίων δαπανών, πάγωμα των μισθών και απελευθέρωση των τιμών. Κεντρική επιδίωξη των παραπάνω μέτρων ήταν η ικανοποίηση όλων των σημαντικών ομάδων συμφερόντων που βρίσκονταν κοντά στην νέα ηγεσία και βοήθησαν στο πραξικόπημα και πιο συγκεκριμένα μεγάλοι ιδιοκτήτες γαιών, επιχειρηματίες, βιομήχανοι και επαγγελματικοί κλάδοι που ήλεγχε η αντιπολίτευση της τριετίας (Arriagada, 2008; Rodriguez Weber, 2009; Borzutzky, 2005; Sohr, 2011; Carrera Espinosa 2020).

Παρά το γεγονός ότι οι βορειοαμερικανικές εταιρείες χαλκού φρόντισαν να εκτοξεύσουν τις τιμές του χαλκού στις διεθνείς αγορές αμέσως μετά το πραξικόπημα, επιτρέποντας τεράστιες εισροές στη Χιλιανή οικονομία, οι πρώτες παρεμβάσεις του νέου καθεστώτος στην οικονομία αποδείχθηκαν καταστροφικές για την πλειοψηφία του πληθυσμού. Το πάγωμα μισθών είχε ως αποτέλεσμα τη διετία 1974-75 οι μισθοί να σημειώσουν πτώση της τάξεως του 26% και η ανεργία να εκτιναχθεί στο 16%. Παρόλα αυτά, η επικοινωνιακή πολιτική του καθεστώτος συνέχισε να επικεντρώνεται στη μείωση του πληθωρισμού. Ήταν οι πρώτες μεταρρυθμίσεις ενός οικονομικού προγράμματος που είχε σχεδιαστεί από μία ομάδα οικονομολόγων που έμειναν στην ιστορία ως “Chicago Boys” (“Αγόρια του Σικάγο”) (Bitar, 1979; Caputo & Galarce, 2020; Rodriguez Weber, 2009).

Η δημιουργία των Chicago Boys. Από τα μέσα της δεκαετίας του '60 οι Η.Π.Α είχαν αρχίσει να χάνουν την ιδεολογική τους ηγεμονία σε ολόκληρη την Λατινική Αμερική εξαιτίας πολυδιάστατων παραγόντων, μεταξύ των οποίων η καθυστερημένη οικονομική ανάπτυξη, οι τεράστιες ανισότητες, η έλλειψη κράτους δικαίου και οι συνεχείς πολυεπίπεδες παρεμβάσεις της Ουάσινγκτον. Η προσπάθεια εξεύρεσης βιώσιμων λύσεων οικονομικής ανάπτυξης συνετέλεσε στη σταδιακή στροφή από τις μεταπολεμικές φιλελεύθερες οικονομικές αξίες του ελεύθερου εμπορίου προς την υιοθέτηση περισσότερο κεϋνσιανών πολιτικών ανάπτυξης και την επικράτηση αριστερόστροφων ιδεών στην ακαδημαϊκή κοινότητα και τους φορείς χάραξης πολιτικής, με την ιδεολογική ηγεμονία ινστιτούτων όπως το CEPAL των Ηνωμένων Εθνών (Huber & Stephens, 2012; Gilpin, 2000; Κατζ, 2023; Sohr, 2011; Brands, 2010).

Προκειμένου να δημιουργήσει έναν αντίρροπο πόλο στις επικρατούσες αυτές τάσεις που αμφισβητούσαν την ιδεολογική της ηγεμονία εν μέσω του Ψυχρού Πολέμου, η Ουάσινγκτον ξεκίνησε ένα πρόγραμμα προσεταιρισμού του πολιτικού, οικονομικού και ακαδημαϊκού κατεστημένου πολλών κρατών της περιοχής. Η στρατηγική αυτή είχε σκοπό την εξάπλωση κλασσικών αξιών και προτεραιοτήτων της οικονομικής ελίτ των Η.Π.Α όπως την αξία και τα οφέλη του καπιταλισμού, του ελεύθερου εμπορίου και της φιλελεύθερης δημοκρατίας (Undurraga, 2014; Borzutzky, 2005; Gárate Chateau, 2012). Η δημιουργία της «Συμμαχίας για την Πρόοδο» επί προεδρίας John Kennedy το 1961, προέβλεπε την παροχή υλικοτεχνικής και οικονομικής βοήθειας προς τις φιλικές κυβερνήσεις της περιοχής και τη συγκράτηση της ανόδου των αριστερών δυνάμεων. Στη Χιλή τέθηκε σε εφαρμογή το «Σχέδιο Χιλή» (Proyecto Chile) που προέβλεπε τον προσεταιρισμό των ακαδημαϊκών ελίτ μέσω της συνεργασίας ακαδημαϊκών ιδρυμάτων και εν προκειμένω με αυτή μεταξύ του Πανεπιστημίου του Σικάγο και της Οικονομικής Σχολής του Καθολικού Πανεπιστημίου του Σαντιάγο, η οποία ξεκίνησε το 1956. Σε αντίθεση με αποφοίτους από άλλες λατινοαμερικάνικες χώρες, οι περισσότεροι από τους απόφοιτους του Πανεπιστημίου του Σικάγο γύρισαν στη χώρα τους και εντάχθηκαν στο Καθολικό Πανεπιστήμιο, το οποίο θα αποτελούσε προπύργιο της αντιπολίτευσης την εποχή της κυβέρνησης της Λαϊκής Ενότητας (Carrera Espinosa, 2020; Undurraga, 2014; Gárate Chateau, 2012).

Για το τέλος της κρατικής παρέμβασης. Η μικρή ελίτ των αποφοίτων του Πανεπιστημίου του Σικάγο²⁸ άρχισε να αποκτά πρόσβαση σε σημαντικούς πολιτικούς και επιχειρηματικούς κύκλους από τα τέλη της δεκαετίας του '60, κυρίως μέσω της συμμαχίας τους με τον Jaime Guzmán ηγέτη του κινήματος “Gremialistas” το οποίο είχε αποκτήσει ισχυρή επιρροή από την εποχή της αντίδρασης του απέναντι στην εκπαιδευτική πολιτική της Λαϊκής Ενότητας. Με επικεφαλής τον μετέπειτα Υπουργό Οικονομικών Sergio de Castro και τον Αμερικανοχιλιανό Arnold Haberger η ομάδα άρχισε να διαμορφώνει ένα νέο οικονομικό πρόγραμμα για τον δεξιό Προεδρικό υποψήφιο Jorge Allésandri το 1970, ο οποίος το απέρριψε αφού θεωρούσε ότι θα έπρεπε να υλοποιηθεί σταδιακά και σε μεγάλο εύρος χρόνου. Τα επόμενα χρόνια η ομάδα ήρθε σε επαφή με πολλά από τα μετέπειτα στελέχη και συμμάχους της δικτατορίας και παρέδωσε το οικονομικό της πρόγραμμα, γνωστό στη Χιλή και ως “El Ladrillo” (Το Τούβλο) στους συνωμότες των Ενόπλων Δυνάμεων τον Μάιο του 1973 (Borzutzky, 2005; CEP, 1992; Gárate Chateau, 2012; Undurraga, 2014).

Ως πυρήνα του το πρόγραμμα είχε τις θεωρίες των δύο καθηγητών του Πανεπιστημίου του Σικάγο Frederick von Hayek και Milton Friedman. Ο Hayek, πρωτοπόρος της νεοφιλελεύθερης θεωρίας υπήρξε ένας από τους σφοδρότερους επικριτές της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία. Η κεντρική θεωρία του θεωρούσε καταστροφική την επίδραση του κεντρικού κρατικού σχεδιασμού στην οικονομική ανάπτυξη και προέκρινε την οικονομία της ελεύθερης αγοράς ως τον μοναδικό σχηματισμό που δύναται να επιφέρει πλήρη εξορθολογισμό της ανθρώπινης συμπεριφοράς και αλληλεπίδρασης, αφού δεν επιβάλλει κανενός είδους καταναγκασμό και πίεση. Για τον Hayek οποιοδήποτε είδος κρατικής ρύθμισης δεν ήταν καταστροφικό μόνο σε οικονομικό επίπεδο αλλά και σε επίπεδο δημοκρατικών θεσμών και ατομικών ελευθεριών, αφού η κρατική παρέμβαση δεν ήταν παρά το πρώτο βήμα για διολίσθηση στον ολοκληρωτισμό. Αντίστοιχα ο Milton Friedman θεωρούσε ότι ο εξορθολογισμός της οικονομίας θα

²⁸ Ο πυρήνας των οικονομολόγων αυτών ήταν αρχικά οι Sergio de Castro, Pablo Baraona και Emilio Sanfuentes και επεκτάθηκε στη συνέχεια με τους Sergio de la Cuadra, Adelio Pipino, Juan Carlos Méndez, Jose Garrido και Armando Dussillant (CEP, 1992).

γινόταν δυνατός μόνο με την πλήρη άμεση απόσυρση του κρατικού παράγοντα από την οικονομία, αφήνοντας την ίδια την αγορά εντελώς ελεύθερη από κάθε είδους παρέμβαση. Σύμφωνα με το Friedman, ο πλήρως απορρυθμισμένος ελεύθερος ανταγωνισμός θα οδηγούσε τους δρώντες του συστήματος πάντοτε στην λήψη των ορθολογικότερων αποφάσεων προς επίτευξη του μέγιστου δυνατού κέρδους (Borzutzky, 2005; Dietz, 1995; Gárate Chateau, 2012; Κλάιν, 2010; Madariaga, 2021; Riesco, 2011; Sohr, 2011).

Το νέο οικονομικό πρόγραμμα. Οι νέες οικονομικές προτάσεις καθόριζαν τις δυνάμεις της ελεύθερης αγοράς ως τον βασικό διαχειριστή των υφιστάμενων πόρων και υπηρεσιών, ρυθμιστή των οικονομικών συναλλαγών με βάση το κέρδος, την προσφορά και τη ζήτηση. Το κράτος θα έπρεπε να περιοριστεί στον ελάχιστο ρόλο του «τοποτηρητή» της εύρυθμης λειτουργίας του νέου status quo, περικόπτοντας δραστικά τις δημόσιες δαπάνες και ανοίγοντας τις υπηρεσίες και τους τομείς του στις δυνάμεις της ελεύθερης αγοράς. Η ελεύθερη αγορά θα απάλλασσε την οικονομία από τις στρεβλώσεις που δημιουργούσαν οι κρατικές ρυθμιστικές παρεμβάσεις, θα αύξανε την αποδοτικότητα των επενδύσεων και την εκμετάλλευση των υφιστάμενων πόρων καθώς και την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας μέσω του ανοίγματος στις διεθνείς χρηματοπιστωτικές αγορές. Η δυναμική από τις μεταρρυθμίσεις αυτές θα επέτρεπε μεταξύ άλλων την εστίαση στην απαιτούμενη δημοσιονομική ισορροπία και στην αντιμετώπιση των πληθωριστικών φαινομένων (Bitar, 1979; CEP, 1992; Gárate Chateau, 2012; Rodriguez Weber, 2009; Undurraga, 2014).

Μια βασική καινοτομία του νέου οικονομικού προγράμματος προέβλεπε ότι οι ιδιωτικοποιήσεις δεν θα περιορίζονταν στο βιομηχανικό/παραγωγικό ιστό, αλλά και σε τομείς που άνηκαν παραδοσιακά στη δημόσια σφαίρα διαχείρισης πόρων, όπως τους τομείς των κοινωνικών υπηρεσιών μεταξύ των οποίων την υγεία, την εκπαίδευση και τα ασφαλιστικά ταμεία. Ο χρηματοπιστωτικός τομέας και οι εμπορικές συναλλαγές θα απελευθερώνονταν από κρατικούς περιορισμούς, θα απαλλάσσονταν από περιορισμούς ροής κεφαλαίων από και προς το εξωτερικό, ενώ η αγορά εργασίας επίσης θα απορρυθμιζόταν προς μεγιστοποίηση των κερδών, με την άρση των σχετικών προστατευτικών

εργασιακών νόμων, τους οποίους πλέον θα διαμόρφωναν οι συνθήκες της ελεύθερης οικονομίας και όχι κάποια κρατική ρυθμιστική αρχή (Bogliaccini, 2018; Rodriguez Weber, 2009; Undurraga, 2014; Gárate Chateau, 2012).

Προκειμένου να αποφύγει τις δεδομένες αντιδράσεις που θα επέφερε η υιοθέτηση τόσο δραστικών μέτρων στην οικονομία και την κοινωνία, ήταν απαραίτητος ο επαναπροσδιορισμός των σχέσεων κεφαλαίου-εργασίας υπέρ του πρώτου, ή αλλιώς η αποκατάσταση της ταξικής ισορροπίας δυνάμεων υπέρ των ελίτ. Βασική προτεραιότητα προς αυτή την κατεύθυνση ήταν η απώλεια οποιασδήποτε διαπραγματευτικής ικανότητας και επιρροής πολιτικών, κοινωνικών και συνδικαλιστικών φορέων και θεσμών (Madariaga, 2021; Rodriguez Weber, 2009; Undurraga, 2014).

5. Οι πολλαπλές όψεις μιας οικονομικής μεταρρύθμισης

5α. Για μία ηθική & θεσμική άλωση & τη μεταβολή ισχύος δυνάμεων κεφαλαίου/εργασίας

Πέραν των ρηξικέλευθων οικονομικών μεταρρυθμίσεων, οι νέες προτάσεις κυβερνητικής πολιτικής αποτελούσαν μία προσπάθεια ανατροπής των κυρίαρχων ηθικών και αξιακών επιλογών, όπως αυτές είχαν διαμορφωθεί καθόλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα και ελάχιστη σχέση έμοιαζαν να έχουν με τις κλασσικές δυτικού τύπου κοινοβουλευτικές δημοκρατίες. Η εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων συνεπάγονταν δραστικές μεταβολές στον τρόπο επιλογής και καθορισμού των διαμορφωτών πολιτικής, στην απουσία πολιτικού και κοινωνικού ελέγχου στις πολιτικές αποφάσεις, στη ρήξη με το υφιστάμενο πολιτικό αστικό σύστημα και στη ριζική αλλαγή στο συσχετισμό ισχύος των ταξικών δυνάμεων υπέρ του κεφαλαίου.

Σε επίπεδο μεταβολής των κυρίαρχων ηθικών και αξιακών μεταβολών, οι νέες προτάσεις όπως αυτές αποτυπώνονταν στη Διακήρυξη των Αρχών της Κυβέρνησης της Χιλής (Μάρτιος 1974) όριζαν ότι τα ατομικά δικαιώματα είναι υπεράνω της πολιτείας και ότι το κράτος έπρεπε να βρίσκεται στην υπηρεσία του πολίτη και όχι το αντίθετο²⁹. Οι μεταρρυθμίσεις υπόσχονταν «εκσυγχρονισμό» της κοινωνίας προσβλέποντας στην ατομικότητα και την ελευθερία του ατόμου καθώς και την ουδετερότητα του από τα πολιτικά πράγματα, μακριά από την επικρατούσα έως τότε λογική της μαζικής συμμετοχής σε συλλογικούς και κομματικούς φορείς, οι οποίοι επέβλεπαν την ομαλή λειτουργία των κοινοβουλευτικών θεσμών και ήλεγχαν την εκτελεστική εξουσία (Arriagada, 1988; Bitar, 1979; Borzutzky, 2005; CEME, 1974; Ruess, 1999; Sohr, 2011).

Σε θεσμικό επίπεδο, οι νέες αυτές προτάσεις προέβλεπαν την αποσύνδεση της οικονομίας από την πολιτική με την μετατροπή ανεπίσημων θεσμών σε επίσημους και την απαξίωση των αιρετών πολιτικών σωμάτων. Η εκτροπή αυτή θα γινόταν με την αντικατάσταση των μέχρι πρότινος πολιτικών στελεχών από μη αιρετούς εξειδικευμένους τεχνοκράτες, οι οποίοι θα καταλάμβαναν όλες τις καίριες θέσεις χάραξης πολιτικής αποφασίζοντας για τη ζωή και το βιοτικό

²⁹Κεφάλαιο II : “Αντίληψη για τον άνθρωπο και την κοινωνία” (CEME, 1974)

επίπεδο των πληθυσμών χωρίς καμία συμμετοχή των τελευταίων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Οι διορισμένοι αυτοί τεχνοκράτες σε άμεση συνεργασία με την πολιτική, οικονομική και επιστημονική ελίτ θα δρούσαν πλήρως απαλλαγμένοι από τον έλεγχο και την επιρροή από τρίτους φορείς συμφερόντων και κοινωνικών εταίρων (Undurraga, 2014; Gárate Chateau, 2012; Rodriguez Weber, 2009; Ruess, 1999; Borzutzky, 200; Πέτρας & Βέλτμεγιερ 2005). Με τον τρόπο αυτό, θα γινόταν δυνατή αφενός η αποκατάσταση των ταξικών σχέσεων, δηλαδή η επαναφορά της εξουσίας των ελίτ επί του εργατικού κινήματος και αφετέρου η μεταρρύθμιση του θεσμικού, οικονομικού και πολιτικού πλαισίου με σκοπό την μεγιστοποίηση των δυνατοτήτων συσσώρευσης κεφαλαίου. Βασικά όπλα για τη επιχειρούμενη αλλαγή στο ισοζύγιο ισχύος, η οποία θα άφηνε ελεύθερο το πεδίο δράσης στους νέους διαμορφωτές πολιτικής, ήταν η υπερσυγκέντρωση της εκτελεστικής εξουσίας, η αυταρχική καταστολή κάθε εν δυνάμει αντιτιθέμενου πολιτικοκοινωνικού φορέα και η εκ βάθρων μεταρρύθμιση της εργασιακής νομοθεσίας (Bogliaccini, 2018; Undurraga, 2014; Rodriguez-Weber, 2009; Madariaga, 2021; Gárate Chateau, 2012).

5β. Η πολιτική καταπίεσης και εξάλειψης των “αντιτιθέμενων φορέων”

Η σπουδαιότητα της εξέτασης της εποχής επιβολής των νεοφιλελεύθερων μέτρων της εποχής Pinochet και το γεγονός ότι παραμένει σήμερα περισσότερο επίκαιρη από ποτέ έγκειται στο ότι ήταν η πρώτη φορά που αποδείχθηκε κάτι που αποτελεί πλέον κοινή διαπίστωση για πλήθος ερευνητών στις μέρες μας σε παγκόσμιο επίπεδο, την ασυμβατότητα των νεοφιλελεύθερων οικονομικών μέτρων με τους δημοκρατικούς θεσμούς.

Ένα νέο πλαίσιο-σοκ. Ο «εκσυγχρονισμός» του κράτους εκλαμβάνονταν ως ριζική αναδιαμόρφωση της οικονομικής πολιτικής μέσω της απόλυτης κυριαρχίας και του ελέγχου επί της κοινωνίας, η οποία θα οδηγούσε σε πλήρη ανάσχεση των αναδιανεμητικών πολιτικών και την απόλυτη επικράτηση ενός ιδανικού πλαισίου για την απεριόριστη συσσώρευση κεφαλαίου από μία ολιγάριθμη κλειστή ελίτ. Μία τέτοια αλλαγή θα ήταν αδύνατη χωρίς την

καταπίεση και τη βίαιη καταστολή κάθε επιχειρούμενης αντίδρασης από πολιτικές, επαγγελματικές, κοινωνικές και άλλες ομάδες συμφερόντων, οι οποίες εκλαμβάνονταν ως παρωχημένες δυνάμεις που συντελούσαν στην οικονομική και κοινωνική οπισθοδρόμηση (Bitar, 1979; Rodriguez Weber, 2009; Borzutzky, 2005; Arriagada, 1988; Gárate Chateau, 2012; Πέτρας & Βελτμέγιερ, 2005).

Χαρακτηριστικό της επίγνωσης των αντιδράσεων που θα συνεπάγονταν ένα τόσο ρηξικέλευθο και αντιλαϊκό οικονομικό πρόγραμμα ήταν το γεγονός ότι οι προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις λάμβαναν τον χαρακτήρα του κατεπείγοντος και έπρεπε να υλοποιηθούν σε πολύ γρήγορο χρονικό διάστημα (η λεγόμενη «θεραπεία-σοκ») καθώς οι εμπνευστές του προγράμματος προειδοποιούσαν ότι μία σταδιακή υλοποίηση θα συνεπάγονταν πολύ μεγάλες κοινωνικές αντιδράσεις. Έτσι, ο με κάθε τρόπο αποκλεισμός και η εξάλειψη από τον δημόσιο διάλογο και την πολιτική και κοινωνική ζωή όλων των επαγγελματικών και κοινωνικών φορέων που ήταν εν δυνάμει φορείς αντίδρασης και αντίστασης στις νέες οικονομικές μεταρρυθμίσεις, αποτέλεσε πρωτεύουσα και άμεση επιταγή του στρατιωτικού καθεστώτος (Bogliaccini 2018; Borzutzky, 2005; Gárate Chateau, 2012; Goicovic, 2021; Rodriguez Weber, 2009; Undurraga, 2014). Η θεραπεία-σοκ προϋπέθετε την δημιουργία μιας κατάστασης εκτάκτου ανάγκης στην κοινωνία μέσω της οποίας θα γινόταν δυνατή η υλοποίηση τέτοιων ακραίων νεοφιλελεύθερων μέτρων με την δικαιολόγηση της περαιτέρω ενίσχυσης της εκτελεστικής εξουσίας, τη λήψη έκτακτων μέτρων και την απουσία ελέγχου της. Η Χιλή αποτέλεσε το πρώτο τέτοιο παράδειγμα, σε αυτό που αργότερα αποτέλεσε προσφιλή τακτική παγκοσμίως (Gárate Chateau, 2012; Κλάιν, 2010; Levitsky & Ziblatt, 2018).

Ένα καθεστώς τρόμου. Με την επίγνωση ότι ένα τέτοιο οικονομικό πρόγραμμα θα συναντούσε τεράστιες αντιδράσεις κυρίως από τα κοινωνικά στρώματα εις βάρος των οποίων θα υλοποιούνταν, δηλαδή τα μεσαία και χαμηλότερα οικονομικά στρώματα, η απαγόρευση της ελευθερίας της έκφρασης και κάθε κριτικής φωνής σε συλλογικό και ατομικό επίπεδο υπήρξε βασική προτεραιότητα του νέου καθεστώτος. Το εργατικό και συνδικαλιστικό κίνημα ήταν από τους πρώτους τομείς που βρέθηκε στο επίκεντρο ακραίας καταστολής.

Πριν ακόμα από την υιοθέτηση του νεοφιλελεύθερου οικονομικού προγράμματος, το καθεστώς προσπάθησε να επιβάλλει την εργασιακή και κοινωνική πειθαρχία προσπαθώντας να εξαλείψει θεσμικά και κατασταλτικά όλους όσους θεωρούσε αντιπάλους του και υποστηρικτές της προηγούμενης κυβέρνησης. Έτσι, επιδόθηκε σε μία άνευ προηγουμένου καταδίωξη και εξόντωση χιλιάδων στελεχών πολιτικών, ακαδημαϊκών, συνδικαλιστικών, αγροτικών και κοινωνικών φορέων που είχαν συμμετάσχει με οποιονδήποτε τρόπο προς την υλοποίηση αναδιανεμητικών πολιτικών τα προηγούμενα χρόνια. Στο επίκεντρο βρέθηκαν κυρίως μέλη των κομμάτων της U.P, συνδικαλιστικών φορέων και άλλων οργανώσεων της Αριστεράς, της κοινωνίας των πολιτών και των δύο ένοπλων αριστερών οργανώσεων (M.I.R και F.P.M.R). Η θηριώδης μαζική καταστολή ποίκιλε από τη δολοφονία ή την «εξαφάνιση» των συλληφθέντων ή/και των οικείων τους, μέχρι τις φυλακίσεις και -στην καλύτερη περίπτωση- την εξορία τους (Arriagada, 1988; Goicovic, 2021; Rodriguez Weber, 2009; Undurraga, 2014; Del Pozo, 1992).

Επιπλέον, σε συνεργασία με τα στρατιωτικά καθεστώτα των γειτονικών χωρών μέσω της διαβόητης «Επιχείρηση Κόνδορας» (Operación Cóndor) υπό τη σκέπη της Ουάσινγκτον, το καθεστώς απέκτησε τη δυνατότητα «φίμωσης» ενοχλητικών φωνών και στο εξωτερικό, με κορυφαίες τις δολοφονίες του πρώην αρχηγού των Ενόπλων Δυνάμεων Carlos Prats στο Μπουένος Άιρες στα τέλη Σεπτεμβρίου 1974 και του διπλωμάτη και υπουργού διαφόρων χαρτοφυλακίων της U.P Orlando Letelier στην Ουάσινγκτον τον Σεπτέμβριο του 1976. Η τεράστιας κλίμακας ακραία καταστολή και καταπίεση συνεπάγονταν κατ' εξακολούθηση παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η μαζικότητα και η συγγνότητα των τακτικών, από τις πρώτες ώρες του πραξικοπήματος τον Σεπτέμβριο του 1973 και για περισσότερα από δεκαπέντε χρόνια, αποτέλεσε σύνηθες θέμα των παγκόσμιων μέσων ενημέρωσης, ενώ αργότερα, από τις αρχές της δεκαετίας του '80, έστρεψε εναντίον του καθεστώτος ακόμα και μέρος του πολιτικού προσωπικού της Ουάσινγκτον, παρά τις εγκάρδιες σχέσεις της με το Σαντιάγο³⁰

³⁰ Η κυβέρνηση Carter (1977-81) κυρίως μετά τις αποκαλύψεις της έκθεσης Church και τη δολοφονία Letelier στην Ουάσινγκτον προειδοποίησε το καθεστώς για τα ζητήματα καταπάτησης ανθρωπίνων δικαιωμάτων διατηρώντας όμως αγαστές οικονομικές

(Arriagada, 1988; Bogliaccini 2018; Calloni, 2016; Carrera Espinosa, 2020; Πέτρας & Βελτμέγιερ, 2005; Undurraga, 2014).

Πέραν της μαζικής βίαιης καταστολής το καθεστώς προχώρησε σε μία ευρεία διαδικασία εκκαθάρισης στις δημόσιες υπηρεσίες, στον ακαδημαϊκό χώρο, στον χώρο της δικαιοσύνης και στον τομέα του πολιτισμού, με την αποπομπή όλων όσων είχαν συνεργαστεί με την προηγούμενη κυβέρνηση ή/και αντίκειταν στη νέα τάξη πραγμάτων. Στον χώρο της δικαιοσύνης έλαβαν χώρα μαζικές εκκαθαρίσεις από το Ανώτατο Δικαστήριο μέχρι τις χαμηλότερες βαθμίδες, με την τοποθέτηση δικαστών φιλικών προς το καθεστώς. Στην εκπαίδευση, η νεοφιλελεύθερη σταυροφορία δεν περιορίστηκε στον ακαδημαϊκό χώρο, όπου ειδικά μετά το 1981 με την ιδιωτικοποίηση της τριτοβάθμιας παιδείας απέκτησε την απόλυτη ιδεολογική ηγεμονία, αλλά επεκτάθηκε και στα προγράμματα σπουδών σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης με την επικράτηση ενός μεσσιανικού, αντικομμουνιστικού λόγου και την επιβολή και προώθηση οπισθοδρομικών συντηρητικών αξιών (Undurraga, 2014; Gárate Chateau, 2012; Goicovic, 2021).

Η κατάρρευση της εργασιακής ισχύος. Χαρακτηριστικό της κατάστασης τρόμου που επιβλήθηκε ήταν το γεγονός ότι την πρώτη 5ετία του καθεστώτος, μέχρι και το 1979 δεν έλαβε χώρα καμία επίσημη απεργία, ενώ ο αριθμός των μελών εργατικών συνδικάτων έπεσε κατά 65% από το 1973 έως το 1983. Αν και μετά από τα μέσα της δεκαετίας του '80 παρατηρείται έστω και αργή αύξηση νέων μελών σε συνδικαλιστικούς φορείς, οι επίσημες απεργίες είναι εξαιρετικά ισχνές και μικρές σε αριθμό, μαζικότητα και συμμετοχή έως και το τέλος της δικτατορίας. Η αδυναμία συντονισμένης αντίδρασης σε μεγάλη κλίμακα απέναντι στη δικτατορία οφειλόταν σε μία σειρά λόγων. Αρχικά, ήταν η επιβολή μιας

σχέσεις με αυτό, αφού και η νομοθεσία περί εξωτερικής βοήθειας περιείχε δικλείδες με τις οποίες μπορούσε να ξεπεράσει τις αντιρρήσεις του Κογκρέσου των Η.Π.Α. Η κυβέρνηση Reagan (1981-89) διατηρούσε εξαιρετικές σχέσεις με το καθεστώς τουλάχιστον μέχρι το 1986-87, όταν και η Ουάσινγκτον άρχισε να εκτιμά ότι το καθεστώς είχε πλέον επιτελέσει το ρόλο του και έπρεπε να προχωρήσει σε φιλελευθεροποίηση (Arriagada, 1988; Γκαλεάνο, 2008; Carrera Espinosa, 2020; Πέτρας & Βελτμέγιερ, 2005).

μαζικής ψυχολογίας τρόμου που μέσω της βίαιης και ωμής καταστολής έφτανε μέχρι τις εκτελέσεις και τις «εξαφανίσεις» και το φόβο αντιποίνων όσων αντιδρούσαν καθώς και των κοντινών τους προσώπων. Επιπλέον, η αποδυνάμωση των εργατικών συνδικάτων και κοινωνικών φορέων ενισχύθηκε περαιτέρω με την δρακόντεια νομοθεσία απέναντι στον συνδικαλισμό, ενώ η αποβιομηχάνιση της χώρας και η πλήρης εξάρθρωση του δημοσίου τομέα δυσχέρανε περαιτέρω την διατήρηση ενός ευμεγέθους οργανωμένου εργατικού δυναμικού με δυνατότητα συλλογικής αντίδρασης. Τέλος, καίριο ρόλο έπαιξε και η χρησιμοποίηση του εφεδρικού στρατού ανέργων που είχαν δημιουργήσει από τα πρώτα χρόνια οι πολιτικές της δικτατορίας, ο οποίος χρησιμοποιούνταν ως απειλή για τους ήδη εργαζόμενους, διασπώντας την προσπάθεια ενότητας των συλλογικών αντιδράσεων και μειώνοντας περαιτέρω την όποια διαπραγματευτική δύναμη διέθετε το εργατικό κίνημα. Ενδεικτική της μεγάλης αδυναμίας στην οποία είχε περιέλθει το εργατικό κίνημα ήταν ότι όταν κορυφώθηκε η κοινωνική δυσαρέσκεια την περίοδο 1981-86, δεν κατέστη δυνατό να οργανωθεί ούτε μία γενική απεργία έως και το τέλος της δικτατορίας παρά τις συνεχείς προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση. Οι όποιες απεργιακές κινητοποιήσεις ήταν αυθόρμητες, μεμονωμένες, ανοργάνωτες, μικρές σε διάρκεια και μαζικότητα και υπόκεινταν σε ασύμμετρα βίαιη καταστολή.

Την ίδια στιγμή τα περιθώρια ελιγμών και δράσης των δύο ένοπλων αριστερών οργανώσεων M.I.R. και F.P.M.R.³¹ παρέμεναν εξαιρετικά στενά, παρά το γεγονός ότι το τελευταίο έφτασε κοντά στη δολοφονία του δικτάτορα τον Σεπτέμβριο του 1986. Η βίαιη καταπίεση και καταστολή της δικτατορίας άφησε βαθύ το στίγμα της σε όλη τη μεταπολιτευτική κοινωνία της Χιλής με επιπτώσεις που φτάνουν έως και σήμερα (Arriagada, 1988; Bitar, 1979; Bogliaccini, 2018; Goicovic, 2021; Wickham-Crowley, 1992; Rodriguez Weber, 2009; Undurraga, 2014; Urrutia & Duran Palma, 2023).

³¹Frente Patriótico Manuel Rodríguez (Πατριωτικό Μέτωπο Μανουέλ Ροντρίγκεζ)

Cuadro N° 39
REPRESIÓN A ORGANIZACIONES SINDICALES

	Sindicatos	Afiliados	Huelgas	Trabajadores en huelgas
1970	4.581	627.664	1.853	1.860.662
1971	5.212	782.494	2.690	329.925
1972	6.118	855.404	3.037	440.298
1973	6.692	939.319	2.230	920.737
1974	7.069	947.093	0	0
1975	7.181	940.810	0	0
1976	7.166	939.255	0	0
1977	7.077	916.569	0	0
1978	6.797	982.670	0	0
1979	7.329	581.483	38	10.895
1980	4.597	386.910	52	18.256
1981	3.977	395.951	82	24.504
1982	4.048	347.470	11	1.070
1983	4.401	320.903	40	5.605
1984	4.714	343.329	39	3.685
1985	4.994	360.963	40	4.468
1986	5.391	386.987	39	3.816
1987	5.883	422.302	124	33.642
1988	6.446	446.194	113	32.568
1989	7.118	507.616	150	158.441
1990	8.861	606.812	321	82.438

FUENTE: Díaz, Lüders, Wagner, "La República...", *op. cit.*

Πίνακας 2. Η καταπίεση των συνδικαλιστικών οργανώσεων 1970-1990. Στην 1η στήλη ο αριθμός των συνδικάτων, στη 2η ο αριθμός των μελών συνδικάτων, στην 3η ο αριθμός των απεργιών και στην 4η ο αριθμός των εργαζομένων συμμετεχόντων σε αυτές. (Rodriguez Weber, 2009)

Η αναδιαμόρφωση θεσμών & δομών. Η καταπίεση και η καταστολή δεν περιορίστηκε μόνο στους πολιτικούς, επαγγελματικούς και κοινωνικούς φορείς που είχαν υποστηρίξει την προηγούμενη κυβέρνηση και όσους φορείς θεωρούταν αντίθετοι ιδεολογικά, αλλά επεκτάθηκε ακόμα και σε αντιτιθέμενους «συμμάχους». Η νέα τάξη που ευαγγελίζονταν το καθεστώς, δεν περιελάμβανε μόνο την εξάλειψη και υποταγή του εργατικού και αγροτικού κινήματος, αλλά και την αναδιάρθρωση πολλών από τους αστικούς και κοινοβουλευτικούς θεσμούς που είχαν διαμορφωθεί από τα τέλη του 19ου αιώνα. Έτσι, το καθεστώς σταδιακά εκτόπισε μέλη των Ενόπλων Δυνάμεων που διαφωνούσαν με τις υλοποιηθείσες πολιτικές αλλά και μέρος του επιχειρηματικού κόσμου το οποίο θεωρούσε ότι

θιγόταν από τη νέα οικονομική τάξη πραγμάτων. Η απόλυτη ιδεολογική επιβολή του χιλιανού καθεστώτος επί όλων των οικονομικών-κοινωνικών φορέων θεωρήθηκε κλειδί για την επιβολή τόσο προωθημένων νεοφιλελεύθερων μέτρων στη χώρα. Ενδεικτικά, την ίδια εποχή, τα αντίστοιχης ιδεολογίας στρατιωτικά καθεστώτα στην Αργεντινή, στην Ουρουγουάη και στη Βραζιλία διακρίνονταν, παρά την ωμότητά τους, από έντονο ιδεολογικό κατακερματισμό και αντιθέσεις, τόσο εντός των Ενόπλων Δυνάμεων όσο και εντός του επιχειρηματικού-οικονομικού κατεστημένου, με αποτέλεσμα να μην προχωρήσουν σε τόσο εκτεταμένες νεοφιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις (Bogliaccini 2018; Gárate Chateau, 2012; Ruess, 1999; Undurraga, 2014).

Πολλά μέλη των Ενόπλων Δυνάμεων θεωρούσαν δεδομένο τον ρόλο του κράτους στην οικονομία και δεν συναινούσαν στην ευρεία ιδιωτικοποίηση εθνικών επιχειρήσεων, κάποιες εκ των οποίων θεωρούταν σύμβολα εθνικής κυριαρχίας και της δύναμης του κράτους. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, σύντομα ο στρατηγός Pinochet εξοβέλισε όλους τους διαφωνούντες εντός των Ενόπλων Δυνάμεων και της Αστυνομίας συγκεντρώνοντας σταδιακά όλες τις εξουσίες στα χέρια του (Undurraga, 2014; Arriagada, 1988; Gárate Chateau, 2012).

Οι επιχειρηματικές ενώσεις και φορείς δεν αφέθηκαν να δρουν αυτόνομα και σταδιακά εντάχθηκαν σε ένα κεντρικά κατευθυνόμενο κέντρο χάραξης και διαμόρφωσης πολιτικής, το οποίο σε αντίθεση με πολλά γειτονικά καθεστώτα της εποχής δεν θα επέτρεπε την πολυδιάσπαση της οικονομικής και επιχειρηματικής ελίτ σε αυτόνομους και εν δυνάμει συγκρουόμενους μεταξύ τους πόλους. Ειδικά μετά την κρίση του 1982 το καθεστώς δεν συνομιλούσε πλέον ξεχωριστά με τις μεγαλύτερες επιχειρηματικές ενώσεις και εν προκειμένω τον χρηματοπιστωτικό τομέα, που ζήτηγε περαιτέρω άνοιγμα στις αγορές και τους βιομήχανους που ζητούσαν πιο προστατευτικές πολιτικές. Οι οικονομικές αποφάσεις που επιβλήθηκαν ευνοούσαν περισσότερο τον πρώτο με τους βιομήχανους να μην είναι σε θέση να επηρεάσουν τις αποφάσεις στο βαθμό θα επιθυμούσαν (Bogliaccini, 2018; Gárate Chateau, 2012).

Όσον αφορά τα αστικά κόμματα, από τους πρώην Προέδρους Gabriel Gonzalez (P.R), Jorge Alessandri (P.N) και Eduardo Frei (P.D.C), οι δύο πρώτοι συντάχθηκαν απόλυτα με το καθεστώς και μόνο ο τελευταίος εξέφρασε

μετριοπαθώς τις ενστάσεις του, όχι για την αντισυνταγματική εκτροπή, αλλά για την ακραία βία και καταστολή που την ακολούθησε. Το καθεστώς άρχισε σταδιακά να στοχεύει μέλη της Χριστιανοδημοκρατίας με διώξεις, οι οποίες όμως δεν έφταναν στην αντίστοιχη ακρότητα των αντίστοιχων που επιφυλάχθηκαν για την Αριστερά και τους υποστηρικτές της έκπτωτης κυβέρνησης της U.P. Τέλος, μέρος της Καθολικής Εκκλησίας βρέθηκε σε δύσκολη θέση, καθώς αν και υποστηρικτής του καθεστώτος προσπάθησε σε αρκετές περιπτώσεις να υπερασπιστεί πολίτες που βασανίστηκαν και ακόμα και να ασκήσει κριτική επί των οικονομικών και κοινωνικών πολιτικών, με αποτέλεσμα οι σχέσεις της με το καθεστώς να υπόκεινται σε μία λεπτή ισορροπία (Arriagada, 1988; Bitar, 1979; Goicovic, 2021).

6. Για την οικονομία στην υπηρεσία της ολιγαρχίας

Το πρόγραμμα των Chicago Boys υιοθετήθηκε από τη στρατιωτική δικτατορία, μέσω της διαμεσολάβησης του Ναυτικού της Χιλής, αρχικά υπεύθυνου σώματος για το υπουργείο Οικονομικών. Η πρώτη περίοδος της νέας οικονομικής πολιτικής οριοθετείται από το 1975 έως και την μεγάλη κρίση του 1982. Σύμφωνα με πολλούς ερευνητές (Arriagada, French-Davis, Kurtz, Montero, Rodriguez Weber, Undurraga μεταξύ άλλων) είναι η περίοδος άμεσης και αμιγούς υλοποίησης του προτεινόμενου νεοφιλελεύθερου προγράμματος. Βασικές προτεραιότητες, με τις ευλογίες της Ουάσινγκτον και του διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος, αποτέλεσαν η συρρίκνωση του δημόσιου τομέα και η δραστική περικοπή των δημοσίων δαπανών, η τεράστια διείσδυση του ιδιωτικού τομέα σε όλους τους οικονομικούς τομείς, η αποβιομηχάνιση και η στροφή προς τον τριτογενή τομέα, η ανάπτυξη του χρηματοπιστωτικού συστήματος και το άνοιγμα της οικονομίας στις διεθνείς αγορές και η εμπορευματοποίηση των κοινωνικών υπηρεσιών.

6α. Το κράτος-θεματοφύλακας

Κύριο χαρακτηριστικό των μεταρρυθμίσεων την πρώτη αυτή περίοδο είναι η μεταβίβαση τεράστιου κεφαλαίου και δημοσίων πόρων σε μία επιλεγμένη μικρή οικονομική ελίτ. Η διαδικασία αυτή περιλάμβανε ένα τεράστιο κύμα ιδιωτικοποιήσεων μεταξύ 1975-80 κατά τη διάρκεια του οποίου εκατοντάδες μεγάλες επιχειρήσεις που αποτελούσαν την σπονδυλική στήλη της οικονομίας, πέρασαν από τον έλεγχο του κράτους σε ιδιώτες. Οι τελευταίοι, μέσω της δημιουργίας μεγάλων κοινοπραξιών/ομίλων (με μεγαλύτερους τους Vial, Cruzat-Larraín, Yarur, Matte, Puig και Edwards) συσώρευσαν σε ελάχιστο χρόνο τεράστια κεφάλαια ελέγχοντας μεγάλο μέρος της οικονομικής ζωής της χώρας³². Οι ιδιωτικοποιήσεις γινόταν συνήθως σε εξαιρετικά χαμηλές τιμές, πολύ κάτω των πραγματικών, σε συνθήκες αδιαφάνειας, ενώ η φρενήρης ιδιωτικοποίηση κρατικών επιχειρήσεων είχε ως αποτέλεσμα την αποσάρθρωση του δημόσιου

³² Έως τα τέλη του 1977 είχαν ιδιωτικοποιηθεί 456 από τις 492 μεγάλες κρατικές επιχειρήσεις (Blitar, 1979).

τομέα. Η μείωση των δημοσίων επενδύσεων στους τομείς κοινωνικών υπηρεσιών το διάστημα 1974-82 έφτασε το 80%, ενώ μεταξύ 1975-78 απολύθηκαν τα $\frac{2}{3}$ περίπου των δημοσίων υπαλλήλων. Αντίστοιχα, η διαδικασία αναδασμών γαιών διακόπηκε και το μεγαλύτερο τμήμα των πλέον αποδοτικών γαιών επαναιδιωτικοποιήθηκε (Bitar, 1979; Gárate Chateau, 2012; Rodriguez Weber, 2009; Ruess, 1999).

Το «οικονομικό θαύμα». Η αύξηση του ΑΕΠ κατά 7% και η πτώση του πληθωρισμού στο 30% στο τέλος του 1978 έδωσαν την ευκαιρία στο καθεστώς να κάνει λόγο για «οικονομικό θαύμα»³³, το οποίο όμως επί της ουσίας δεν ήταν παρά μία αργή ανάκαμψη, η οποία δεν είχε καν προσεγγίσει τα προ του 1972 επίπεδα όσον αφορά την οικονομική μεγέθυνση και την παραγωγικότητα. Η αύξηση του Α.Ε.Π ήταν μικρή αν αναλογιστεί κανείς την πτώση του κατά 25 και πλέον μονάδες την περίοδο 1973-1975 και η μικρότερη για το διάστημα 1975-80 σε όλη την υποήπειρο με εξαίρεση την Αργεντινή. Οι επενδύσεις παρέμεναν σε εξαιρετικά χαμηλό επίπεδο σε σχέση με την προδικτατορική περίοδο, ενώ η οικονομική ανάκαμψη επικεντρώνονταν σε ποσοστό άνω του 80% στον τομέα παροχής υπηρεσιών και στον τραπεζικό τομέα, με τους παραγωγικούς δείκτες στη βιομηχανία, τη βιοτεχνία και τη γεωργία να υποχωρούν αισθητά και στον τομέα των εξορύξεων να παραμένουν στάσιμοι, εξαιτίας και της τεράστιας μείωσης των δασμών³⁴. Η βιομηχανική παραγωγή ως ποσοστό επί του ΑΕΠ έπεσε το 1977 στο 21%, ποσοστό αντίστοιχο του 1953. Ο τομέας των εξορύξεων σημείωσε σχετική στασιμότητα με τις εξαγωγές χαλκού, η παραγωγή του οποίου παρέμεινε υπό

³³ Η έκφραση «οικονομικό θαύμα» η οποία έγινε διάσημη παγκοσμίως από την υποστήριξη πολλών δυτικών ΜΜΕ και πολιτικών και ακαδημαϊκών ιδρυμάτων στην οικονομική πολιτική της δικτατορίας, προήλθε πιθανότατα από λόγο του Pinochet τον Σεπτέμβριο του 1978: «*Παρουσιάζουμε αξιοσημείωτη οικονομική επιτυχία... Μπορούμε να μιλήσουμε για ένα Χιλιανό θαύμα*» (Bitar, 1979). Τον όρο χρησιμοποίησε και ο Milton Friedman το 1982.

³⁴ Η μείωση των δασμών που σε κάποια προϊόντα έφτανε το 200% και σε αρκετούς τομείς ξεπέραγε το 25%, ισοσταθμίστηκε σταδιακά στο 10% (Dietz 1995).

κρατικό έλεγχο να μειώνεται³⁵. Η γεωργική παραγωγή βρέθηκε απροστάτευτη από την πλήρη απελευθέρωση των τιμών και των εισαγωγών ανταγωνιστικών προϊόντων, την απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων και την σταδιακή συγκέντρωση της παραγωγής σε ελάχιστες ιδιωτικές εταιρείες (Bitar, 1979; Caputo & Galarce 2011, 2020; Gárate Chateau, 2012; Kangas, 2019; Kurtz, 1999; Ruess, 1999).

Από την εκβιομηχάνιση στις διεθνείς αγορές. Επρόκειτο ουσιαστικά για την μετάβαση της Χιλιανής οικονομίας από το στάδιο της εκβιομηχάνισης προς αντικατάσταση των εισαγωγών σε αυτό του ανοίγματος της στις διεθνείς αγορές, με τρόπο μάλιστα τόσο άμεσο που δεν είχε ξανασυμβεί στην αμερικανική ήπειρο. Η μετάβαση αυτή είχε την αμέριστη στήριξη των ξένων επενδυτών. Η τεράστια ροή δανειοδοτήσεων σε συνδυασμό με τη μείωση των ποσοστώσεων εκτόξευσε και τις εισαγωγές, οι οποίες αυξάνονταν κατά μ.ο. κατά 26% ανά έτος για την περίοδο 1976-81. Σε αντίθεση με τις διακηρύξεις περί ανάπτυξης μέσω μεγάλων επενδύσεων από τον εξωτερικό δανεισμό, τα δάνεια προς τον ιδιωτικό τομέα δεν επενδύονταν στην παραγωγή, αλλά σε επανατοποθετήσεις στο εξωτερικό, στην εξαγορά κρατικών επιχειρήσεων και σε πιστώσεις για την εισαγωγή καταναλωτικών ειδών (Bitar, 1979; Bogliaccini, 2018; Caputo & Galarce 2011, 2020; Dietz, 1995; Gárate Chateau, 2012; Sunkel, 1995; Kangas, 2019; Rueschemeyer, Huber & Stephens, 1992; Kurtz, 1999; Ruess, 1999).

Το κοινωνικό κόστος. Το κοινωνικό κόστος του «θαύματος» ήταν τρομακτικό με κατακόρυφη πτώση των κοινωνικών δαπανών και με χιλιάδες απολύσεις, ιδίως στο δημόσιο τομέα όπου απολύθηκαν τα $\frac{2}{3}$ των δημοσίων υπαλλήλων. Η επίσημη ανεργία ξεπέρασε το 26%, η αγοραστική δύναμη σημείωσε μεγάλη πτώση επιφέροντας και πτώση της ζήτησης ενώ οι στεγαστικές, εκπαιδευτικές και υγειονομικές δαπάνες κατέρρευσαν. Οι κατά κεφαλή κρατικές υγειονομικές δαπάνες σημείωσαν πτώση 75% μεταξύ 1972 και 1977, με

³⁵ Η δικτατορία ιδιωτικοποίησε μικρό μόνο μέρος ορυχείων χαλκού μετά το 1981, κρατώντας όμως υπό τον έλεγχό της το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής (Caputo & Galarce, 2020; Paz & Cepeda, 2021).

αποτέλεσμα μεταξύ άλλων την τεράστια αύξηση μεταδιδόμενων νοσημάτων όπως η σύφιλη (αύξηση 86%) και η γονόρροια (αύξηση κατά 111%). Αντίστοιχα οι κατά κεφαλή δαπάνες για την εκπαίδευση μειώθηκαν κατά 73%. Μετά την κρίση της περιόδου 1973-76, η ομαλότητα στην αγορά αποκαταστάθηκε μόνο για τα υψηλότερα οικονομικά στρώματα, ενώ ως παράπλευρο αποτέλεσμα της κοινωνικής κρίσης που ενέσκηψε και των αντεργατικών νόμων που προωθούσε συστηματικά το καθεστώς παρατηρήθηκε μεγάλο ρεύμα μετανάστευσης εξειδικευμένων επαγγελματιών και πληθυσμού υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου στο εξωτερικό (Arriagada, 1988; Bitar, 1979; Sunkel, 1995; Rodriguez Weber, 2009; Ruess, 1999). Σύμφωνα με τον Bitar (1979) η Χιλή έως το 1978 είχε απολέσει όλα τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που είχε έως το 1973 σε περιφερειακό επίπεδο στους τομείς της ανταγωνιστικότητας, της βιομηχανικής παραγωγής και της επαγγελματικής εξειδίκευσης.

Δέσμια του δανεισμού. Η οικονομική μεγέθυνση που αποτύπωναν τα στατιστικά νούμερα στηριζόταν σχεδόν αποκλειστικά στον εξωτερικό δανεισμό από δυτικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και η καθεστωτική προπαγάνδα προσπαθούσε, εν μέσω εκτίναξης της ανεργίας και της φτώχειας να δημιουργήσει μία αίσθηση αισιοδοξίας και οικονομικής ευδαιμονίας, στην οποία η ροή χρήματος μέσω των δανεισμών δεν θα σταμάταγε ποτέ. Η Χιλή έγινε δημοφιλής προορισμός του διεθνούς τραπεζικού συστήματος με την επίνευση της Παγκόσμιας Τράπεζας και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Οι πιστώσεις εν είδη οικονομικής βοήθειας που είχαν περικοπεί κατά 90% επί της θητείας της U.P, εκτινάχθηκαν από 67 εκ. δολάρια το 1973 σε 574 το 1975, παραμένοντας πολύ υψηλές έως και την κρίση του 1981. Το εξωτερικό χρέος εκτινάχθηκε από τα 481 εκ. δολάρια το 1977 σε 2,6 δις το 1981, με το 84% εξ αυτών να αφορά δάνεια του ιδιωτικού τομέα από τράπεζες του εξωτερικού (Arriagada, 1988; Bitar 1979).

6β. Το κράτος-διασώστης

Όπως αποδείχθηκε αρκετά σύντομα, η προπαγάνδα της δικτατορίας η οποία επιτηδευμένα βάφτιζε την αργή οικονομική ανάκαμψη ως «οικονομικό θαύμα», αλλά και της Παγκόσμιας Τράπεζας, η οποία σε έκθεσή της για το 1980 ανέφερε τη Χιλή ως «μία από τις πλέον φερέγγυες αναπτυσσόμενες χώρες», βρισκόταν πολύ μακριά από την πραγματικότητα. Ο τεράστιος εξωτερικός δανεισμός του τραπεζικού τομέα και των μεγάλων επιχειρήσεων οδήγησε στην οικονομική κατάρρευση του 1981-82, η οποία διέκοψε βίαια αυτή την διαδικασία μαζικής άτακτης συσσώρευσης κεφαλαίου με τον γρήγορο πλουτισμό ενός πολύ μικρού πυρήνα επιχειρηματιών που πρόσκεινταν στο καθεστώς. Τώρα, το τελευταίο θα έπρεπε να τους διασώσει (Rodriguez Weber, 2009; Undurraga, 2014, Arriagada, 1988).

Το Α.Ε.Π κατακρημνίστηκε κατά 15%, πάρα πολλές επιχειρήσεις πτώχευσαν, ενώ τεράστια τραστ βρέθηκαν στο χείλος της χρεοκοπίας, απειλώντας με κατάρρευση το νεοφιλελεύθερο θαύμα, το οποίο προπαγανδιζόταν με τόσο μεγάλη ένταση. Η υποτίμηση του νομίσματος τον Ιούνιο του 1982 επιδείνωσε την ήδη κρίσιμη κατάσταση αφού αύξησε κατά 50% το ύψος των δανείων που είχαν δοθεί σε δολάρια και το εξωτερικό χρέος ανήλθε στα 7,7 δις. δολάρια. Ήταν η χειρότερη οικονομική κρίση που γνώριζε η χώρα από το 1930, ενώ το ΑΕΠ επανήλθε στα προ-1981 επίπεδα μόλις το 1989 (Rodriguez Weber, 2009, σελ. 237; Undurraga, 2014; Gárate Chateau, 2012).

Οι μαζικές κοινωνικές αντιδράσεις. Περισσότερο σημαντικό ίσως από την ίδια την οικονομική κατάρρευση ήταν για το καθεστώς το γεγονός ότι για πρώτη φορά από την εγκαθίδρυση του και παρά την βίαιη καταστολή που είχε προηγηθεί, βρέθηκε αντιμέτωπο με πολύ μεγάλη και ευρεία αμφισβήτηση από μεγάλα τμήματα του πληθυσμού, συμπεριλαμβανομένων και κάποιων που είχαν στηρίξει το πραξικόπημα. Η κρίση είχε επιδεινώσει την ήδη δραματική του προ-1980 κατάσταση για τα μικρομεσαία στρώματα, επιφέροντας χιλιάδες απολύσεις με την ανεργία να εκτοξεύεται στο 31,3% το 1983, πάγωμα και μείωση μισθών και συντάξεων, περαιτέρω μείωση της αγοραστικής δύναμης, χρεοκοπίες μικρών βιοτεχνιών και επιχειρήσεων και διάλυση των ήδη αποσαθρωμένων βασικών

κοινωνικών υπηρεσιών. Το αποτέλεσμα ήταν ένα μαζικό κίνημα διαμαρτυρίας διάρκειας (1983-86), το οποίο αν και ανοργάνωτο και πολυδιασπασμένο, κατεστάλη με ωμότητα, εντείνοντας περαιτέρω την ήδη διογκούμενη κοινωνική δυσαρέσκεια και οδηγώντας στην ωρίμανση της ιδέας του προδικτατορικού κοινοβουλευτικού κόσμου για την δημιουργία ενός μετώπου, το οποίο θα άρχιζε να διαβουλεύεται με τον Pinochet για την εξαγγελθείσα από τον ίδιο, μετάβαση στη δημοκρατία (Arriagada, 1988; Undurraga, 2014; Rodriguez Weber, 2009).

Η κρατικοποίηση των ζημιών. Αν όμως οι κοινωνικές αντιδράσεις κάμφθηκαν μέσω της συνήθους βίαιης και ωμής καταστολής που χρησιμοποιούσε το καθεστώς, η προσπάθεια αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης έφερε τους εμπνευστές του απέναντι στην ίδια τους την θεωρία για το ρόλο του κράτους στην οικονομική ζωή. Ευρισκόμενο μπροστά στο ενδεχόμενο δομικής κατάρρευσης, το καθεστώς προέβη σε μία σειρά κρατικών παρεμβάσεων σε μία προσπάθεια διάσωσης του υπό κατάρρευση ιδιωτικού οικονομικού τομέα, ξεκινώντας μία ευρεία επανακρατικοποίηση των προβληματικών εταιρειών, προκειμένου να τις διασώσει και να τις επαναιδιωτικοποιήσει εκ νέου (μετά το 1984-85). Το Νοέμβριο του 1981 με νομοθετικό Διάταγμα επανακρατικοποιήθηκαν τέσσερις από τις μεγαλύτερες τράπεζες³⁶ και τέσσερις μεγάλοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί³⁷. Οι επανακρατικοποιήσεις συνεχίστηκαν το 1982, ενώ η κυβέρνηση άρχισε να αγοράζει δάνεια ιδιωτικών επιχειρήσεων υψηλού κινδύνου και να ρευστοποιεί τα ταμειακά διαθέσιμα χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων αυξάνοντας ταυτόχρονα και πάλι τους δασμούς. Έως τα τέλη του 1983 είχαν επανακρατικοποιηθεί 12 από τις 19 εμπορικές και 14 από τις 22 επενδυτικές τράπεζες. Σε μία ιστορία που θα ερχόταν από το μέλλον της παγκόσμιας πολιτικής οικονομίας, οι Χιλιανοί τεχνοκράτες οικονομολόγοι αποδείκνυαν πρώτοι ότι η νεοφιλελεύθερη θεωρία περί απόσυρσης του κράτους από την οικονομική ζωή δεν ήταν παρά η μετατροπή του σε απόλυτο θεματοφύλακα των μεγάλων ιδιωτικών συμφερόντων και στον διασώστη τους,

³⁶ Banco Español, Banco de Talca, Banco de Fomento de Valparaiso & Banco de Linares

³⁷ Compañía General Financiera, Financiera de Capitales, Finansur & Financiera Cash

μέσω κρατικών πόρων, σε εποχές οικονομικής κρίσης (Arriagada, 1988; Borzutzky, 2005; Dietz, 1995; Madariaga, 2021; Rodriguez Weber, 2009; Ruess, 1999; Undurraga, 2014).³⁸

Η δεύτερη περίοδος. Η οικονομία της Χιλής με το εξωτερικό χρέος να έχει πενταπλασιαστεί, ήταν ήδη έκθετη στον εξωτερικό δανεισμό και απόλυτα εξαρτώμενη από αυτόν. Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο δάνεισε τη Χιλή θέτοντας εξαιρετικά αυστηρούς όρους, με αποτέλεσμα την ανάγκη περιορισμών στην ιδιωτική κατανάλωση και τις επενδύσεις και την περαιτέρω περικοπή των ήδη κατακρημνισμένων δημοσίων δαπανών. Η τεράστια μείωση στις δαπάνες και τις επενδύσεις κράτησε την ανάπτυξη χαμηλά, με τα μεσαία και μικρομεσαία στρώματα να βιώνουν πτώση των εισοδημάτων τους, υψηλή ανεργία και εργασιακή επισφάλεια, υψηλό κόστος ζωής με εκτίναξη του κόστους στους τομείς της υγείας της εκπαίδευσης, της στέγασης (Kangas, 2019; Rodriguez Weber, 2009; Sunkel, 1995).

Μετά την κρατική παρέμβαση που διέσωσε το υπό κατάρρευση μεγάλο ιδιωτικό κεφάλαιο οι οικονομικές πολιτικές του καθεστώτος μετά το 1983, αν και παρέμειναν ακραία νεοφιλελεύθερες έγιναν πιο πραγματιστικές για την παραγωγή προκειμένου να αποφευχθεί ένα νέο «κραχ». Το νέο κύμα ιδιωτικοποιήσεων περιελάμβανε επαναιδιωτικοποίηση των πρόσφατων επανακρατικοποιημένων επιχειρήσεων αλλά και επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας που παραδοσιακά ήλεγχε το δημόσιο και δεν είχαν ιδιωτικοποιηθεί επειδή θεωρούνταν στρατηγικής σημασίας για την εθνική ασφάλεια, ενώ η φορολογία των επιχειρήσεων μειώθηκε στο 10%. Σε αντίθεση με την συσσώρευση κεφαλαίου, η οποία συνεχίστηκε αμείωτη όπως και πριν το 1981-82, το καθεστώς προσπάθησε να ενισχύσει τις εξαγωγές του πρωτογενούς τομέα παραγωγής (αλιεία, δασοκομία, οπωροκηπευτικά) ενώ αύξησε έστω και ελάχιστα τους δασμούς. Η άνοδος των εξαγωγών μετά το 1985 που ήταν και επενέργεια διεθνών παραγόντων και του συγκριτικού πλεονεκτήματος των πολύ χαμηλών μισθών

³⁸ Η κρατική παρέμβαση οδήγησε στην περιπαικτική φράση “La vía Chicago al socialismo” («Ο δρόμος του Σικάγο προς τον σοσιαλισμό»), παράφραση του συνθήματος της Λαϊκής Ενότητας “La vía Chilena al socialismo” (Rodriguez Weber, 2009).

επέφεραν μία πρόσκαιρη βελτίωση κάποιων οικονομικών δεικτών, οι οποίοι όμως αφορούσαν κυρίως τα κέρδη των υψηλότερων εισοδηματικών κλιμακίων και των μεγάλων ολιγοπωλίων στη βιομηχανία και τη γεωργία (Πίνακας 3) (Arriagada, 1988; Bogliaccini, 2018; Rodriguez Weber, 2009; Sunkel, 1995; Undurraga, 2014; Rodriguez-Weber, 2009).

Βιομηχανία	Αριθμός εταιρειών	Μερίδιο εξαγωγών (%)
Χαρτί, κυτταρίνη	2	90
Χημικά	2	71.4
Κρασί & ποτοποιία	2	70.2
Δασοκομία	5	78.4
Διατροφή	6	67.3
Αλιεία	6	51.1
Εξορυκτικός τομέας	7	97.1
Ξυλεία	7	78.6
Γεωργία	8	80.6

Πίνακας 3. Μερίδιο εξαγωγών ανά κλάδο, 1988 (Kangas, 2019)

Η διανομή εισοδήματος συνέχιζε να γίνεται όλο και πιο άνιση, με αποτέλεσμα η μεταδιδακτορική Χιλή στις αρχές της δεκαετίας του '90 να είναι μία από τις πιο χώρες με τις μεγαλύτερες ανισότητες παγκοσμίως, δεδομένο το οποίο συνεχίστηκε και για την πρώτη μεταδιδακτορική 20ετία, ενώ η πραγματική αγοραστική δύναμη του μέσου μισθού έφτασε στα προ-δικτατορίας επίπεδα μόλις το Δεκέμβριο του 1999 (Gárate Chateau, 2012; Kangas, 2019; Rodriguez Weber, 2009; Ruess, 1999).

6γ. Κοινωνικό κράτος: αποσάθρωση & εμπορευματοποίηση

Η εργασιακή και ασφαλιστική νομοθεσία του καθεστώτος και οι μεταρρυθμίσεις του στο πεδίο των κοινωνικών πολιτικών ήταν ενδεικτική της

πρόθεσης του να μεταβάλλει άρδην το ισοζύγιο των βιομηχανικών σχέσεων. Ταυτόχρονα, βασισμένο στην ωμή καταστολή και την εξάλειψη οποιουδήποτε ελέγχου και δυνατότητας αντιπολίτευσης, το νεοφιλελεύθερο πρόγραμμα μετέτρεψε τη Χιλή σε χώρα πρωτοπόρο στην ανάσχεση συμπεριληπτικών κοινωνικών παροχών που ίσχυαν έως το 1973 και στην εκτεταμένη εμπορευματοποίηση τους.

Οι υποστηρικτές της ελαστικοποίησης των εργασιακών σχέσεων και της ιδιωτικοποίησης των υπηρεσιών ασφάλισης θεωρούσαν ότι η διαχείρισή τους από τον ιδιωτικό τομέα θα αύξανε την κάλυψη του ενεργά οικονομικού πληθυσμού, αποδίδοντας μεγαλύτερα κίνητρα για τους εργαζόμενους, αυξημένες συντάξεις μέσω της λογικής της ανταποδοτικότητας και της επιβράβευσης και θα βελτίωνε συνολικά την αποδοτικότητα του συστήματος. Ταυτόχρονα, σύμφωνα με τον ίδιο τον υπουργό Εργασίας Jose Piñera το νέο σύστημα βασιζόταν στην ελευθερία των επιλογών των ωφελομένων σε αντίθεση με την καταπίεση του παρελθόντος (Borzutzky, 2005; Gárate Chateau, 2012). Σύμφωνα με το νεοφιλελεύθερο δόγμα, η θεωρία των κρατών ευημερίας όπως είχε επικρατήσει μεταπολεμικά στην δυτική Ευρώπη και σε ορισμένο βαθμό και σε κράτη της Λατινικής Αμερικής, μεταξύ των οποίων και η προδικτατορική Χιλή, περιόριζε την ατομική ελευθερία των πολιτών επιβάλλοντας ομοιογένεια, στερώντας το άτομο από τη δυνατότητα ελευθερίας επιλογών και του δικαιώματος της προσωπικής ευθύνης. Επιπλέον, οδηγούσε σε γραφειοκρατικοποίηση και υπερσυγκέντρωση των υπηρεσιών, γιγάντωση του κρατισμού και εν τέλει αναξιόπιστες και αναποτελεσματικές πολιτικές. Για το λόγο αυτό η αποκέντρωση των κοινωνικών υπηρεσιών και η εμπορευματοποίησή τους θα οδηγούσε στην ρύθμιση των υπηρεσιών μέσω της ανταγωνιστικότητας και της παροχής κινήτρων, οδηγώντας σε μία πιο ισορροπημένη οικονομική πολιτική για τους πολίτες. Τέλος, η εμπορευματοποίηση των κοινωνικών υπηρεσιών θα άνοιγε νέες δυνατότητες σχετικά με την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών (Bonvecchi & Scartascini, 2015; Borzutzky, 2005; CEP, 1992; Mesa-Lago, 2013).

Η εργασιακή αντιμεταρρύθμιση & η ιδιωτικοποίηση των ασφαλίσεων.

Η θεσμοθέτηση της από το 1974 υφιστάμενης κατάστασης στον εργασιακό τομέα ήρθε με την εργασιακή μεταρρύθμιση (Plan Laboral) του 1979 και τη μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού συστήματος. Αμφότερες ουσιαστικά θεσμοθετούσαν την ήδη επιβληθείσα μέσω της ακραίας βίας και καταστολής μετατόπιση του ισοζυγίου δυνάμεων κεφαλαίου-εργασίας αποκλειστικά υπέρ του πρώτου, μετακυλώντας μεγάλο μέρος του εργασιακού κόστους στους εργαζόμενους, καταλύοντας ουσιαστικά την δυνατότητα συνδικαλιστικής διαπραγμάτευσης και απεργίας, αναστέλλοντας σειρά εργασιακών δικαιωμάτων, επιβάλλοντας την ιδιωτικοποίηση των συντάξεων και σειρά άλλων αντεργατικών ρυθμίσεων. Μεταξύ άλλων, οι εργασιακές μεταρρυθμίσεις προέβλεπαν (Rodriguez Weber, 2009; Borzutzky, 2005; Bogliaccini, 2018; Gárate Chateau, 2012; Ruess, 1999):

- ανάσχεση οποιασδήποτε σχεδόν δυνατότητας συλλογικής εργασιακής διαπραγμάτευσης μέσω περαιτέρω αποδυνάμωσης της λειτουργίας και της επιρροής των εργατικών συνδικάτων και δυνατότητας ατομικής διαπραγμάτευσης υπό όρους που θα καθορίζονταν από την εργοδοσία
- πρακτική απαγόρευση των απεργιών αφού το δικαίωμα στην απεργία τυπικά δεν απαγορεύτηκε, αλλά οι προϋποθέσεις για την διεξαγωγή τους τις κατέστησαν πρακτικά αδύνατες
- πλήρη απορρύθμιση των εργατικών δικαιωμάτων, με απελευθέρωση των απολύσεων και τη δυνατότητα προσλήψεων υπό καθεστώς εργασιακής ευελιξίας κατ' επιλογής του εργοδότη.

Στον τομέα της ασφαλιστικής νομοθεσίας το Διάταγμα 3500³⁹ προέβλεπε (Borzutzky, 2005; Kangas, 2019; Mesa-Lago, 2013):

³⁹ Η νέα ασφαλιστική νομοθεσία αντικατέστησε μία αρκετά μετριοπαθέστερη προσπάθεια που κάλυπτε το σύνολο των εργαζομένων εξορθολογίζοντας τα κόστη, χωρίς να προβαίνει σε ιδιωτικοποιήσεις. Το νέο πακέτο μέτρων ετοιμάστηκε σε απόλυτη μυστικότητα από ειδική επιτροπή υπό τον Διευθυντή του Εθνικού Γραφείου Προϋπολογισμού Martin Cóstabal και ανακοινώθηκε από τον υπουργό Εργασίας José Piñera, χωρίς καμία προηγούμενη διαβούλευση με τις ομάδες συμφερόντων/κοινωνικούς φορείς που αφορούσε (Mesa-Lago, 2013; Borzutzky, 2005).

- τη δημιουργία ενός νέου υποχρεωτικού ταμείου ανταποδοτικών εισφορών για όλους τους νέους εργαζόμενους το οποίο θα αντικαθιστούσε τα κρατικά ταμεία ασφάλισης και βασιζόταν στη λογική της «επιβράβευσης» του εργαζομένου
- την απαλλαγή των εργοδοτών από τις ασφαλιστικές εισφορές, τις οποίες πλέον επωμίζονταν ο εργαζόμενος (με την καταβολή του 10% επί του φορολογητέου εισοδήματός του) με το κράτος σε καθαρά επικουρικό ρόλο
- την εμπορευματοποίηση του συστήματος ασφάλισης και συντάξεων με μεταβίβαση της διαχείρισης των ασφαλιστικών πόρων και των συντάξεων σε ιδιωτικά ταμεία και την αποσύνδεση των συντάξεων με το δικαίωμα στην πρόσβαση σε υγειονομικές υπηρεσίες και χαμηλότοκα στεγαστικά δάνεια⁴⁰
- την αύξηση των ελάχιστων ορίων συνταξιοδότησης στα 65 έτη για τους άντρες και τα 60 για τις γυναίκες με ελάχιστο χρόνο εργασίας τα 20 έτη.

Η ιδιωτικοποίηση του συστήματος συντάξεων, η οποία είναι αξιοσημείωτο ότι δεν ίσχυε για κάποιες προνομιούχες ομάδες, μεταξύ των οποίων τα μέλη των Ενόπλων Δυνάμεων και της Αστυνομίας είχε μακροπρόθεσμα καταστροφικές επιπτώσεις. Η κατάρρευση των ασφαλιστικών ταμείων εξαιτίας της μείωσης των εισφορών είχε ως αποτέλεσμα την αδυναμία καταβολής συντάξεων για όσους από τους εργαζόμενους με πολλά χρόνια προϋπηρεσίας είχαν το δικαίωμα να παραμείνουν στο παλιό σύστημα. Με τη νέα νομοθεσία, το ποσοστό του εργατικού δυναμικού και του πληθυσμού άνω των 65 ετών που συνταξιοδοτούνταν μειώθηκε στο 64% το 1980 για να κατακρημνιστεί στο 29,2% μετά την οικονομική κατάρρευση του 1982, αφού η μείωση των μισθών δεν επέτρεπε σε μεγάλο ποσοστό των εργαζομένων να καταβάλλουν τις απαιτούμενες εισφορές. Το 1988, μόνο το 25% των εργαζομένων ήταν σε θέση να καταβάλλει κανονικά τις εισφορές και το 60% του εργατικού δυναμικού δεν τις

⁴⁰ Administradoras de Fondos de Pensiones, με κορυφαίο το Provida, το οποίο διαχειριζόνταν ο επιχειρηματικός όμιλος Cruzat-Larraín (Borzutzky, 2005)

κατέβαλλε τακτικά. Ενδεικτικό της μακροπρόθεσμης επίπτωσης είναι το γεγονός ότι μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 2010 ήταν ακόμα μακριά από τα του προ-1973 επίπεδα συνταξιοδοτικής κάλυψης του εργατικού δυναμικού (61,4% αντί 73% το 1973) με την Χιλή να παραμένει η μόνη χώρα της περιοχής που διατηρούσε το ιδιωτικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης σε τόσο μεγάλο βαθμό⁴¹ (Kangas, 2019; Mesa-Lago, 2013; Huber & Stephens, 2012; Gammage, Albuquerque & Durán, 2014).

Η διπλή αποτυχία της εμπορευματοποίησης της υγείας. Η μεταρρύθμιση στην υγεία το 1981 δημιούργησε ένα διττό σύστημα με τη συμμετοχή του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, έχοντας ως στόχους την αποψίλωση του Εθνικού Συστήματος Υγείας και τη εκτεταμένη εμπορευματοποίηση των υπηρεσιών υγείας. Ο δημόσιος τομέας αποκεντρώθηκε και περιλάμβανε πλέον την παροχή πρωτοβάθμιας περίθαλψης από τους Δήμους και δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας από το Εθνικό Σύστημα Υπηρεσιών Υγείας που χωρίστηκαν σε υγειονομικές περιφέρειες⁴². Ο ιδιωτικός τομέας υγείας αποτελούταν από ασφαλιστικά ταμεία⁴³ τα οποία είτε συνεργάζονταν μέσω αναθέσεων με ιδιώτες ή δημόσιους παρόχους υπηρεσιών είτε μπορούσαν να έχουν τις δικές τους υγειονομικές δομές και υπηρεσίες. Οι δημόσιες δαπάνες για την υγεία, οι οποίες προέρχονταν από το Εθνικό Ταμείο Υγείας⁴⁴ μειώθηκαν δραστικά με αποτέλεσμα την περιορισμένη παροχή υπηρεσιών, την υποστελέχωση και την έλλειψη εξοπλισμού, σοβαρούς περιορισμούς στην πρόσβαση και καθυστερήσεις ή και μη κάλυψη ακόμα και απολύτως συνηθισμένων περιστατικών (π.χ. εγκυμοσύνες). Σε αντίθεση με τις διακηρύξεις περί βελτίωσης της ποιότητας και της πρόσβασης σε υγειονομικές παροχές υψηλού επιπέδου μέσω των ιδιωτικών παρόχων το ιδιωτικό σύστημα υγείας ήταν προσβάσιμο μόνο στα υψηλότερα οικονομικά

⁴¹ Πολλά κράτη της περιοχής είτε επανακρατικοποίησαν τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης (π.χ. Αργεντινή, Βολιβία) είτε προέβησαν σε μεταρρυθμίσεις οι οποίες προέβλεπαν την παράλληλη λειτουργία δημόσιων και ιδιωτικών φορέων (Ουρουγουάη, Κόστα Ρίκα, Παναμάς) (Mesa-Lago, 2013; Borzutzky, 2005).

⁴² Sistema Nacional de Servicios de Salud (S.N.S.S)

⁴³ Instituciones de Salud Previsional (I.SA.PRE.)

⁴⁴ Fondo Nacional de Salud (FO.NA.SA)

στρώματα. Μεγάλο μέρος της επικράτειας δεν εξυπηρετούταν καθόλου, ενώ οι ιδιώτες πάροχοι δεν περιελάμβαναν στις υπηρεσίες τους μία μεγάλη σειρά χρόνιων και κοστοβόρων ασθενειών, ασθενειών που προέρχονταν από φυσικές καταστροφές ή από τους «κινδύνους» της μητρότητας⁴⁵ (Bitar, 1979; Bizberg, 2022; Homedes & Ugalde, 2004; Mesa-Lago, 2013).

Η υγειονομική μεταρρύθμιση αποδείχτηκε καταστροφική τόσο για το επίπεδο και την ποιότητα κάλυψης του πληθυσμού, όσο εν μέρει και για τις φιλοδοξίες ιδιωτικοποίησης του συστήματος. Μεγάλο μέρος των φτωχότερων στρωμάτων δεν μπορούσε να πληρώσει ιδιωτικές υπηρεσίες με αποτέλεσμα να μην έχει επί της ουσίας καμία υγειονομική κάλυψη. Το δημόσιο σύστημα υγείας εξακολουθούσε να καλύπτει το συντριπτικό ποσοστό του πληθυσμού (83,4% το 1984 και 69,1% το 1991) με τους ιδιωτικούς παρόχους, που κάλυπταν μόλις το 3.1% του πληθυσμού το 1984, να γνωρίζουν μεγάλη αύξηση του πελατολογίου τους την μεταπολιτευτική περίοδο και όχι τη δεκαετία του '80 (Bizberg, 2022; Homedes & Ugalde, 2004; Mesa-Lago, 2013). Πολλοί ερευνητές (Bizberg, Bozurtsky, Mesa-Lago, Huber & Stephens κ.α) θεωρούν ότι η αποτυχία των μεταρρυθμίσεων στη Χιλή, αποθάρρυνε τις υπόλοιπες λατινοαμερικανικές χώρες από την υιοθέτηση παρόμοιων μέτρων στην υγεία, παρά την ιδεολογική συνάφεια αρκετών ηγεσιών με τις οικονομικές πολιτικές του χιλιανού νεοφιλελευθερισμού.

Η ιδιωτικοποίηση και συντηρητικοποίηση της εκπαίδευσης. Η εμπορευματοποίηση των υπηρεσιών εκπαίδευσης σε συνδυασμό με την επιβολή ενός μονοδιάστατου υπερσυντηρητικού προγράμματος σπουδών που εξυπηρετούσε τις πολιτικές του καθεστώτος αποτέλεσε το διττό κύριο στόχο των μεταρρυθμίσεων στην εκπαιδευτική πολιτική. Η εξάλειψη των αντιτιθέμενων εκπαιδευτικών (βλ. και κεφάλαιο 5.β) πέραν των διώξεών τους και της απαγόρευσης λειτουργίας των συλλογικών τους οργάνων θεσμοθετήθηκε με τη δημιουργία από το 1975 του Κολεγίου των Καθηγητών (Colegio de Profesores),

⁴⁵ Η δυνατότητα αυτή των ιδιωτών κρίθηκε παράνομη τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης (Homedes & Ugalde, 2004).

ενός κορπορατικού οργανισμού αρμόδιου για την «σωστή καθοδήγηση» του ακαδημαϊκού χώρου, τον οποίο το καθεστώς έβλεπε ως επίφοβο για τη διάδοση μαρξιστικών ιδεών. Το πρόγραμμα σπουδών συντηρητικοποιήθηκε κατά τα πρότυπα αντίστοιχων στρατιωτικών καθεστώτων στην Ισπανία, την Πορτογαλία και την Λατινική Αμερική ακολουθώντας μία μακρόχρονη τάση κατά την οποία η ιδιωτικοποίηση της εκπαίδευσης παιδείας συμβαδίζει με την επικράτηση συντηρητικών οδηγιών σπουδών (Gárate Chateau, 2012; Undurraga, 2014).

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1981 προέβλεπε κάθετη μείωση των κρατικών δαπανών για την παιδεία, την ιδιωτικοποίηση εκπαιδευτικών ιδρυμάτων σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης με έμφαση στην τριτοβάθμια παιδεία και την αποκέντρωση των αρμοδιοτήτων προς τους δήμους. Το κράτος ήταν υπεύθυνο για την παροχή της βασικής δετούς εκπαίδευσης, αλλά η είσοδος στον ιδιωτικό τριτοβάθμιο τομέα επαφίονταν αποκλειστικά στις οικονομικές δυνατότητες των οικογενειών των μαθητών, σε μία κατάσταση που ελάχιστα έχει αλλάξει μέχρι και σήμερα, με τεράστιες επιπτώσεις στην οικονομική και κοινωνική κινητικότητα και την κατακόρυφη μείωση των εισακτέων σε τριτοβάθμια εκπαιδευτικά ιδρύματα, η οποία είχε αρχίσει από το 1975⁴⁶. Αξίζει τέλος να σημειωθεί η εισαγωγή vouchers και αντίστοιχων ενεργητικών κινήτρων που ήρθαν αργότερα στην Ευρώπη όταν η τελευταία γνώριζε τη δική της εκπαιδευτική φιλελευθεροποίηση. Συμπερασματικά, οι τομείς των κοινωνικών πολιτικών αποτελούσαν για το καθεστώς άλλο ένα πεδίο με τεράστιες δυνατότητες αποκόμισης κερδών από την ελεύθερη αγορά και με αυτό το γνώμονα σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν οι σχετικές πολιτικές οι οποίες εξυπηρετούσαν και στην τεράστια διεύρυνση των ταξικών ανισοτήτων (Bonvecchi, Scartascini, 2015; Bitar, 1979; Gárate Chateau, 2012).

⁴⁶ Ενδεικτικό άλλωστε είναι το γεγονός ότι η ιδιωτικοποίηση της εκπαίδευσης και τα τεράστια χρέη των φοιτούντων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση αποτέλεσαν μία από τις βασικές αιτίες για τις μαζικές κινητοποιήσεις του 2019 (Urrutia & Durán-Palma, 2023).

6δ. Το “οικονομικό θαύμα” του νεοφιλελευθερισμού: η ασυμβατότητα θεωρίας και πράξης

Η υλοποίηση ενός τόσο ρηξικέλευθου οικονομικού προγράμματος που επέβαλε μία άμεση, ταχύτατη και βίαιη αναδιανομή πλούτου προς τα πάνω κατέδειξε την πλήρη ασυμβατότητα της υλοποίησης του με την ομαλή λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών και των συνταγματικών ελευθεριών και δικαιωμάτων. Η εφαρμογή των νέων μέτρων έγινε δυνατή χάρη στην επιβολή ενός συστήματος υπερσυγκέντρωσης της εκτελεστικής εξουσίας που στηριζόταν σε ένα ολοκληρωτικό μηχανισμό βίαιης καταστολής και προσπάθειας απόλυτης ιδεολογικής ηγεμονίας με στόχο τον περιορισμό όλων των κοινωνικών αντιδράσεων καθώς και με την προσπάθεια εξάλειψης όλων των αντιτιθέμενων ομάδων συμφερόντων και κοινωνικών εταίρων ανεξαρτήτως προέλευσης και δυναμικής. Η επιβίωση του νεοφιλελεύθερου αυτού συστήματος στηρίχθηκε στην μεταβολή της λειτουργίας και τη συρρίκνωση όλων των μέχρι πρότινος κλασικών δημοκρατικών κοινοβουλευτικών θεσμών (Arriagada, 1988; Undurraga, 2014; Borzutzky, 2005, Madariaga, 2021).

Πέραν όμως της ασυμβατότητας με τους δημοκρατικούς θεσμούς η εφαρμογή των νέων μέτρων αποκάλυψε και την ασυμβατότητα μεταξύ νεοφιλελεύθερης θεωρίας και πράξης σε μία σειρά τομέων, όπως την υπεροχή των ατομικών ελευθεριών, τη βελτίωση της δυνατότητας επιλογών του ατόμου στην ελεύθερη αγορά και τον ρόλο του κράτους σε ένα οικονομικό περιβάλλον στο οποίο οι οικονομικοί δρώντες θα λειτουργούσαν απόλυτα εκλογικευμένα με στόχο την μεγιστοποίηση των κερδών τους. Σε αντίθεση με τις βερμπαλιστικές υποσχέσεις της νεοφιλελεύθερης θεωρίας για την υπεροχή και το σεβασμό των ατομικών ελευθεριών και την απόλυτη ελευθερία των κοινωνικών δρώντων να δρουν απαλλαγμένοι από τις άνωθεν (κρατικές) ρυθμίσεις και περιορισμούς, η επιβολή του νέου οικονομικού δόγματος στηρίχθηκε σε ένα ολοκληρωτικό καταπιεστικό καθεστώς περιστολής των συλλογικών και των ατομικών εργασιακών και κοινωνικών δικαιωμάτων και ελευθεριών το οποίο αναλύεται παραπάνω. Επιπλέον, σε αντίθεση με τις διακηρύξεις περί βελτίωσης της ποιότητας ζωής των πολιτών μέσω των μηχανισμών της ελεύθερης αγοράς, τα μέτρα ελαχιστοποίησης ή και διακοπής των όποιων αναδιανεμητικών πολιτικών

και της αποκέντρωσης του κράτους οδήγησαν σε αυτό που ο Αργεντίνος κοινωνιολόγος Atilio Boron περιέγραψε ως «κοινωνική γενοκτονία» δημιουργώντας μία από τις πλέον άνισες οικονομίες παγκοσμίως. Τέλος, η πολυδιαφημιζόμενη ελευθερία επιλογών του ατόμου σε μία ελεύθερη από παρεμβάσεις αγορά, ελάχιστα συμβάδιζε με την πραγματικότητα, με το εύρος των επιλογών να περιορίζεται δραστικά από τη φτωχοποίηση του πληθυσμού και τον ολιγοπωλιακό τρόπο λειτουργίας της αγοράς (Bizberg, 2022; Boron, 2021; Borzutzky, 2005; Madariaga, 2021; Mesa-Lago, 2012).

Η κρατική παρέμβαση στην οικονομία και την κοινωνία, η οποία κατηγορούνταν ως κύρια αιτία καθυστέρησης της οικονομικής ανάπτυξης δεν εξαλείφθηκε, αλλά απλώς μεταβλήθηκε δραστικά. Από παραδοσιακός διαμορφωτής αποφάσεων της οικονομικής και κοινωνικής ζωής ελεγχόμενος από τον κοινοβουλευτισμό, το κράτος μετετράπη στον απόλυτο θεματοφύλακα και προστάτη της διευκόλυνσης και εξυπηρέτησης των διαδικασιών συσσώρευσης κεφαλαίου από μικρές ελίτ και εις βάρος της συντριπτικής πλειοψηφίας της κοινωνίας αλλά και της ίδιας της αγοράς. Το κράτος αποσύρονταν από την εποπτεία και τον έλεγχο των κυρίαρχων ιδιωτικών οικονομικών δρώντων και μία σειρά παραδοσιακά κρατικών μέχρι τότε οικονομικών τομέων, αλλά δεν είχε αποσυρθεί από τον κεντρικό του ρόλο, ο οποίος πλέον εστιαζόταν στην καταστολή και καταπίεση των αντιδρώντων ομάδων συμφερόντων και τη διάσωση του ιδιωτικού τομέα σε περιόδους οικονομικής κρίσης, όπως συνέβη το 1981-82 (Bogliaccini, 2018; Borzutzky, 2005; Arriagada, 1988, Madariaga, 2021), σε μία ιστορία που επαναλήφθηκε στην Ευρώπη και αλλού λίγο αργότερα.

Η αποσύνδεση της οικονομίας από τους πολιτικούς θεσμούς με την αντικατάσταση των κρατικών-πολιτικών θεσμών από μη-αιρετές τεχνοκρατικές ομάδες-ελίτ (οι λεγόμενοι «τεχνικοί» στη Χιλή) είχε ως αποτέλεσμα την αλλαγή στη φιλοσοφία των πολιτικών συστημάτων με μεγάλη επιρροή και στα εκλογικά δημοκρατικά συστήματα παγκοσμίως. Οι διαμορφωτές πολιτικής, εγχώριοι ή διεθνείς, δεν υπόκεινταν σε ελέγχους από κρατικούς, κοινοβουλευτικούς, νομικούς ή άλλους θεσμικούς φορείς δρώντας με απόλυτη ελευθερία κινήσεων. Επιπλέον, οδήγησε στη στενή διασύνδεση και αλληλοσυμπληρωματικότητα μεταξύ των οικονομικών φορέων του καθεστώτος και του ιδιωτικού τομέα, με

μέλη του ενός να συνεχίζουν στο δεύτερο και το αντίστροφο⁴⁷ εξυπηρετώντας αμφότερα συμφέροντα, σε ένα φαινόμενο που αργότερα έγινε ευρέως γνωστό ως “revolving doors” («περιστρεφόμενες πόρτες»). Ο κλειστός αυτός κύκλος διαμορφωτών αποφάσεων απαλλαγμένος από οποιοδήποτε έλεγχο δρούσε εντελώς αυθαίρετα και εκτός της εξυπηρέτησης ιδίων συμφερόντων οδήγησε σε φαινόμενα εκτεταμένης διαφθοράς που έφταναν μέχρι το δικτάτορα. Το νεοφιλελεύθερο καθεστώς συνδεόταν με μία μόνιμη και έντονη προσπάθεια αποπολιτικοποίησης της κοινωνίας και της οικονομίας σε όλα τα επίπεδα προωθώντας την ατομικότητα ως κυρίαρχη αξιακή προτεραιότητα. Πέραν της προσπάθειας εξάλειψης και αποδυνάμωσης οποιασδήποτε συλλογικής δράσης, εμφανίστηκαν νέες μέχρι πρότινος άγνωστες τάσεις εξατομίκευσης, με την προώθηση ενός τρόπου ζωής στον οποίο το κοινωνικό status καθορίζονταν από τη θέση του ατόμου στην αγορά εργασίας και την δυνατότητά του να καταναλώνει (Arriagada, 1988; Bitar, 1979; Borzutzky, 2005; CEME, 1974; Kurtz, 1999; Πέτρας & Βελτμέγιερ, 2005; Rodriguez Weber, 2009; Ruess, 1999; Sohr, 2011).

⁴⁷ Χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν η πρόσληψη των πρώην Υπουργών Jorge Cauas, Fernando Léniz, Pablo Barahona, José Piñera (αδερφός του μετέπειτα εκλεγμένου Προέδρου Sebastián Piñera) και Alfonso Márquez de la Plata από τον επιχειρηματικό όμιλο Cruzat-Larraín την περίοδο 1978-83 (Borzutzky, 2005).

Συμπεράσματα

Το δημοκρατικό σύστημα στη Χιλή του δεύτερου μισού του 20^{ου} αιώνα αποτέλεσε ένα πεδίο ακραίου ανταγωνισμού και μεταβολών των ισορροπιών ισχύος μεταξύ των δυνάμεων του κεφαλαίου και της εργασίας.

Οι ιεραρχημένες δομές που αποκρυστάλλωναν με σαφήνεια και προστάτευαν την ισχύουσα ισορροπία ισχύος των κοινωνικών δυνάμεων, λειτουργώντας παράλληλα ως μέσο αναπαραγωγής και διαιώνισης της ταξικής κυριαρχίας άρχισαν να διαταράσσονται από την μεγάλη άνοδο των αριστερών δυνάμεων. Οι ιδιαίτερες συνθήκες του δημοκρατικού συστήματος της Χιλής έκαναν δυνατή την επικράτηση μιας σοσιαλιστικής πλειοψηφίας μέσω του κοινοβουλευτικού συστήματος για πρώτη φορά στο δυτικό ημισφαίριο.

Παρά το γεγονός, ότι η κυβέρνηση της Λαϊκής Ενότητας δεν αποσκοπούσε, τουλάχιστον άμεσα, σε ριζικές μεταβολές του κρατικού μηχανισμού και των δομών του, πόσο μάλλον στην συντριβή τους, αλλά στη λειτουργία μιας σοσιαλιστικής κυβέρνησης και τη σταδιακή μεταρρύθμιση του κράτους και των θεσμών, η απειλή διατάραξης της υφιστάμενης ταξικής ισορροπίας, επέφερε τη λυσσαλέα εναντίον της αντίδραση και εν τέλει την αντισυνταγματική εκτροπή της. Η αντίδραση των μέχρι πρότινος κυρίαρχων τάξεων εκπορεύονταν όχι τόσο από το κοινωνικό και οικονομικό πρόγραμμα της Λαϊκής Ενότητας αλλά κυρίως από την αίσθηση ότι παγιώνονταν σταδιακά ένας σταθερός πολιτικοκοινωνικός πόλος με βαθιές ρίζες στην κοινωνία, ο οποίος είχε την δυνατότητα να μεταβάλλει την ισορροπία των σχέσεων κεφαλαίου-εργασίας μακροπρόθεσμα. Βασική επιδίωξη του νέου αυτού πόλου ήταν η μεταρρύθμιση της λειτουργία του κράτους, ώστε αυτό να σταματήσει να αποτελεί θεματοφύλακα και εγγυητή των αστικών συμφερόντων, όπως συνέβαινε στις δυτικού τύπου κοινοβουλευτικές δημοκρατίες.

Το στρατιωτικό καθεστώς της Χιλής που ανέλαβε την εξουσία τον Σεπτέμβριο του 1973, προχώρησε στην βίαιη επιβολή ενός νεοφιλελεύθερου οικονομικού δόγματος, για την εύρυθμη λειτουργία του οποίου, απαιτούνταν η ριζική αναδιάρθρωση των πολιτικών και κοινωνικών υφιστάμενων αξιών και εν τέλει της ολικής αναδιαμόρφωσης των κλασικών δημοκρατικών θεσμών και ιδεωδών. Η Χιλή αποτέλεσε τον προπομπό του νεοφιλελευθερισμού ως

κυρίαρχου δόγματος σε παγκόσμιο επίπεδο, παρουσιάζοντας χαρακτηριστικά που βίωσε σταδιακά ο υπόλοιπος πλανήτης τις επόμενες δεκαετίες, όπως την πλήρη ανατροπή των βιομηχανικών σχέσεων υπέρ του κεφαλαίου, την αποσύνδεση της πολιτικής από την οικονομία και την εκχώρηση της δυνατότητας λήψης αποφάσεων από μη-αιρετές ομάδες συμφερόντων που δεν υπόκεινται σε πολιτικούς και κοινωνικούς ελέγχους. Οι κρατικοί θεσμοί δεν αποσύρονται από τον κεντρικό τους ρόλο, αλλά μεταμορφώνονται από εγγυητή των δημοκρατικών και κοινωνικών δικαιωμάτων σε εξυπηρετητή των μεγάλων ιδιωτικών συμφερόντων και ενίοτε διασώστη τους. Ο χρηματοπιστωτικός τομέας δρα απαλλαγμένος από την κρατική επίβλεψη και αποτελεί τον πυρήνα της οικονομικής δραστηριότητας εις βάρος της παραγωγής, ενώ εμπορευματοποιούνται μία σειρά δομικών και κρίσιμων για την κοινωνική ισορροπία και ευημερία τομέων, όπως η υγεία, η εκπαίδευση και το ασφαλιστικό σύστημα.

Η Χιλή της στρατιωτικής δικτατορίας του 1973-1990 αποτέλεσε το μεταβατικό στάδιο προς ένα νέο υβριδικό απολυταρχισμό στον 21^ο αιώνα, ο οποίος συνδυάζει την εκλογική αντιπροσώπευση και τις ατομικές ελευθερίες με μη-αιρετές και μη ελέγξιμες δομές χάραξης πολιτικής, θέτοντας περιορισμούς στην επιρροή του εκλογικού και πολιτικού ανταγωνισμού και μεταθέτοντας τα κέντρα των αποφάσεων μακριά από την πολιτική, το εργατικό κίνημα και την κοινωνία. Επρόκειτο για την ακραία και ωμή εφαρμογή ενός *modus vivendi* που οι δυτικές κοινωνίες βιώνουν, με φαινομενικά σταδιακότερο και ομαλότερο τρόπο, αρχικά από τη δεκαετία του '80 και πιο μαζικά μετά την οικονομική κρίση του 2008-09.

Με δεδομένη την παρακμή που βίωνε το καθεστώς από τα μέσα της δεκαετίας του '80, η απόλυτα κατευθυνόμενη μετάβαση στη δημοκρατία επιταχύνθηκε μετά το Δημοψήφισμα του 1988, όταν απορρίφθηκε η πρόταση για παράταση θητείας του καθεστώτος για ακόμα οχτώ έτη. Ο Pinochet έγινε ένας από τους ελάχιστους, αν όχι ο μόνος δικτάτορας τον 20^ο αιώνα, που έχασε ένα δημοψήφισμα κατά τη διάρκεια της θητείας του. Η Χούντα όμως, δουλεύοντας παρασκηνιακά για χρόνια με τους συντηρητικούς κοινοβουλευτικούς κύκλους διασφάλισε στην μεταπολιτευτική περίοδο, όχι μόνο την πλήρη ατιμωρησία των

μελών της αλλά και το γεγονός ότι θα είχε λόγο στην νέα τάξη πραγμάτων. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο δικτάτορας παρέμεινε Αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων έως το 1998 και στην συνέχεια διορίστηκε δια βίου γερουσιαστής (εν τέλει έως το 2002).

Η δικτατορία «έσβησε» αναίμακτα τον Μάρτιο του 1990, αποχωρώντας από την εξουσία όταν *«οι παλιοί κύριοι της χώρας ανακτήσουν νέα πλούτη και μια νέα ισχύ»*, όπως είχε προβλέψει από το 1980 ο Eduardo Galeano (Γκαλεάνο, 2008, σελ. 216). Τέσσερις δεκαετίες μετά, οι ακραίες οικονομικές ανισότητες και η δυνατότητα μαζικής συσσώρευσης πλούτου από τις ελίτ μέσω της σχεδόν πλήρους επικράτησης του κεφαλαίου στις σχέσεις του με τον κόσμο της εργασίας, όπως αυτές διαμορφώθηκαν την περίοδο της δικτατορίας παραμένουν βασικά χαρακτηριστικά της κοινωνικό-οικονομικής πραγματικότητας. Ως αποτέλεσμα, η Χιλή ζει τη δική της μακρά μεταπολίτευση, προσπαθώντας ακόμα να συμβιβάσει τα ιδεώδη και τις προτεραιότητες μίας σύγχρονης δημοκρατικής κοινωνίας με τη βαριά θεσμική κληρονομιά και την ταξική ανισορροπία που διαμορφώθηκαν την εποχή της δικτατορίας.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση:

- Boron, A.A. (2021). *Η Λατινική Αμερική και η γεωπολιτική του ιμπεριαλισμού*. Κουκκίδα.
- Γκαλεάνο, Ε. (2008). *Οι ανοιχτές φλέβες της Λατινικής Αμερικής*. Τόμος Β'. Κουκκίδα.
- Gilpin, R. (2000). *Η Πολιτική Οικονομία των Διεθνών Σχέσεων*. Gutenberg.
- Καλτσώνης, Δ. (2017). *Ο Φιδέλ Κάστρο για τον Αλιέντε*. Τόπος.
- Κατζ, Κ. (2023). *Η θεωρία της εξάρτησης μετά από πενήντα χρόνια*. Εργατική Πάλη.
- Κλάιν, Ν. (2010). *Το Δόγμα του Σοκ*. Λιβάνης.
- Πέτρας, Τ. & Βέλτμεγιερ Χ. (2005). *Η παγκοσμιοποίηση χωρίς μάσκα*. ΚΨΜ.

Ξενόγλωσση:

- Acuña Asenjo, M. (2023, Marzo 5). Por qué cayó la Unidad Popular? *Le Monde Diplomatique*. <https://www.lemondediplomatique.cl/por-que-cayo-la-unidad-popular-por-manuel-acuna-asenjo.html>
- Allende, S. (1972, December 4). Speech to the United Nations General Assembly <https://www.rrojasdatabank.info/foh12.htm>
- Arrizabalo Montoro X. (2020). Chile, 1970-2020: revolución, golpe, dictadura y... ¿revolución?. In R.A. Henry, J. S. Vasconcelos, V. C., Ramirez (επιμ.), *La vía chilena al socialismo, 50 años después*. (σ. 635-667). CLACSO.
- Arriagada, G. (1988). *Pinochet: The Politics of Power*. Unwin Hyman Inc.
- BCN (1974). Estatuto de la Junta del Gobierno, (1974 Junio, 26), Biblioteca Nacional de Chile <https://www.bcn.cl/leychile/navegar?idNorma=6164> -

- Bitar, S. (1979). Libertad económica y dictadura política. La junta militar Chilena 1973-78. *Nueva Sociedad*, Nro. 43, Julio-Agosto 1979, σ. 51-69.
- Bizberg, I. (2022). Latin American Health Regimes in the Face of the Pandemic. *Revue Interventions Economiques, Sociologie et histoire de la pensée économique du Québec*, 67/2022
<https://doi.org/10.4000/interventionseconomiques.16665>
- Blum, W. (1995). *Killing Hope: US Military and CIA, Interventions Since World War II*. Common Courage Pr.
- Brands, H. (2010). The United States and the Peruvian Challenge, 1968–1975. *Diplomacy & Statecraft*, 21(3), 471–490.
<https://doi.org/10.1080/09592296.2010.508418>
- Bogliaccini, J. A. (2019). The reconstruction of business interests after the ISI collapse: unpacking the effect of institutional change in Chile and Uruguay. *Third World Quarterly*, 40(7), 1378–1393.
<https://doi.org/10.1080/01436597.2018.1561181>
- Bonvecchi, A. & Scartascini C. (2015). La economía política de la política social: de las instituciones a las redes sociales. In Bonvecchi, A., Johannsen J., Scartascini, C. (επμ.) *¿Quiénes deciden la política social? Economía política de programas sociales en América Latina*. (σ. 35-61). Banco Interamericano de Desarrollo.
- Borzutzky, S. (2005). From Chicago to Santiago: Neoliberalism and Social Security Privatization in Chile. *An International Journal of Policy, Administration and Institutions*, Vol 18, N04.
- Calloni, S. (2016) *Operación Cóndor: Pacto Criminal*. Fundacion Editorial El Perro y la Rana.
- Caputo, O. & Galarce, G. (2011). Chile's reversion of Allende's copper nationalization. In de la Barra, X. (επμ.) *Neoliberalism's Fractured*

Showcase Another Chile is Possible (σ. 47-72). Studies in Critical Social Sciences, Volume 27. Brill

Caputo, O. & Galarce, G. (2020) Economía y correlación de fuerzas en el gobierno de Allende 1970-1973. In R.A. Henry, J. S. Vasconcelos, V. C., Ramirez (επιμ.), *La vía chilena al socialismo, 50 años después*. (σ. 361-396). CLACSO.

Carrera Espinosa, C. (2020). La intervención norteamericana en Chile, el golpe de Estado y la dictadura militar. *Entretextos*, 12 (34), 1–12.
<https://doi.org/10.59057/iberoleon.20075316.20203473>

Casals, M. (2021). The Chilean counter-revolution: Roots, dynamics and legacies of mass mobilisation against the Unidad Popular. *Radical Americas*, 6 (1)
DOI: <https://doi.org/10.14324/111.444.ra.2021.v6.1.013>.

CEP. (1992). *El Ladrillo-Bases de la política económica del gobierno militar Chileno*. Centro de Estudios Públicos

CEME. (1994). Declaración de Principios del Gobierno de Chile (1974 Marzo 11) Centro del Estudios Miguel Henríquez. <https://tinyurl.com/257esynr>

Cohen, W. (1947). Social Security in Chile. *Bureau of Research and Statistics - Bulletin*, (May), σ. 10-19.
<https://www.ssa.gov/policy/docs/ssb/v10n5/v10n5p10.pdf>

Cohen, Y. (1994). *Radicals, Reformers, and Reactionaries: The Prisoner's Dilemma and the Collapse of Democracy in Latin America*. University of Chicago Press.

Cole, J. (2002). *The Longue Durée of Chilean Exceptionalism: Settler Colonialism, Political Violence, and Popular Culture* (Phd Thesis). University of Washington.

Cury, M. (2020). Los trabajadores y el sentido del socialismo en democracia. In R.A. Henry, J. S. Vasconcelos, V. C., Ramirez (επιμ.), *La vía chilena al socialismo, 50 años después*. (σ. 145-160). CLACSO.

Davis, N. (1985). *The Last Two Years of Salvador Allende*. Cornell University Press

- De Ferranti D., Perry G.E., Ferreira E.H.G, Walton M. (2004). *Inequality in Latin America, Breaking with History?* World Bank.
- De La Barra, X. (2020). La Historia es nuestra y la hacen los pueblos. In R.A. Henry, J. S. Vasconcelos, V. C., Ramirez (επιμ.), *La vía chilena al socialismo, 50 años después*. (σ. 179-200). CLACSO.
- Del Pozo, J. (1992). *Rebeldes, reformistas y revolucionarios: Una historia oral de la izquierda chilena en la época de la Unidad Popular*. Ediciones Documentas
- Dietz, J. (1995). What has been learned from the East Asian and Latin American experiences? J. Dietz (επιμ.), *Latin America's Economic Development - Confronting Crisis*. (σ. 191-198). Lynne Rienner Publishers, Boulder.
- Espinosa, V.I. (2021 Spring). La política de desarrollo de Salvador Allende: Lecciones después de 50 años. *Revista Europea de Economía Política Vol. XVIII, (1)*, 457-482
<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=8053134>
- Farías, C.R. (2012). *Social protection systems in Latin America and the Caribbean: Chile*. United Nations-ECLAC.
<https://repositorio.cepal.org/server/api/core/bitstreams/4c78b1e5-4ce4-441a-a33d-eb14e0605e5/content>
- Fernández Gaete M. & Ávila Carrera R. (2020) Diálogos de Fidel Castro y Regis Debray con la vía chilena al socialismo. Legitimidad revolucionaria para el Proyecto de la Unidad Popular. In R.A. Henry, J. S. Vasconcelos, V. C., Ramirez (επιμ.), *La vía chilena al socialismo, 50 años después*. (σ. 301-318). CLACSO.
- Fernandois J. (2013). *La Revolución Inconclusa: La izquierda chilena y el gobierno de la Unidad Popular*. Centro de Estudios Públicos.
- Fox, S. (2013, August 21). Remembering Salvador Allende. *Open Democracy*,
<https://www.opendemocracy.net/en/remembering-salvador-allende/>

- Frank, A.G. (1971). *Capitalism and Underdevelopment in Latin America – Historical Studies of Chile and Brazil*. Monthly Review Press.
- Gammage S., Albuquerque T., Durán G. (2014). *Poverty, Inequality and Employment in Chile*, International Labour Office.
<https://www.ilo.org/publications/poverty-inequality-and-employment-chile>
- Gárate Chateau, M. (2012). La revolución capitalista de Chile. Ediciones Universidad Alberto Hurtado.
- Garay, M.C. (2010). *Including Outsiders: Social Policy Expansion in Latin America*. (Doctor of Philosophy) University of California, Berkeley
- Goicovic, I. (2021). The Movimiento de Izquierda Revolucionaria (MIR) and the armed resistance in Chile during the institutionalization of the dictatorship (1978-1990). *Review of Nationalities - Social movements & social phenomena*, nr 11/2021, 51-66
- Gonzalez, F. & Prem, M. (2023, October). *Government support in times of crisis: Evidence from Chile's road to socialism*. Ingeniería Industrial, Universidad de Chile, Seminario Vivienda y Migración, Santiago de Chile, 14 Δεκεμβρίου 2023. <https://fagonza4.github.io/milk.pdf>
- Gould. J.L. (2009). Solidarity under siege: The Latin American Left, 1968. American Historical Review Forum, *The American Historical Review*, Volume 114, Issue 2, April 2009, 348–375, <https://doi.org/10.1086/ahr.114.2.348>
- Harmer T. (2011). *Allende's Chile and the Inter-American Cold War*. North Carolina Press
- Henry R.A, Vasconcelos J.S. & Ramirez V.C. (2020), *La vía chilena al socialismo, 50 años después*. (σ. 19-30). CLACSO.
- Homedes, N., Ugalde, A. (2004). Why neoliberal health reforms have failed in Latin America. *Health Policy* 71, 83-96. Doi: 10.1016/j.healthpol.2004.01.011

- Huber, E. & Stephens J.D. (2012). *Democracy and the Left: Social Policy and Inequality in Latin America*. The University of Chicago Press
- Jedlicki L.R., Osandón-Millavil L., Fabián Cabaluz-Ducasse F. (2020). Educación y democratización en tiempos de crisis: Alcances contemporáneos de la experiencia de la Unidad Popular. In R.A. Henry, J. S. Vasconcelos, V. C., Ramirez (επιμ.), *La vía chilena al socialismo, 50 años después*. (σ. 63-90). CLACSO.
- Kangas, S. (2019, February 16). The Chicago Boys and the Chilean 'Economic Miracle'. *The Robinson Rojas Archive*.
<https://www.rrojasdatabank.info/econom~1.htm>
- Kornbluh P. & Bock S. (2020, October 22). The CIA and Chile: Anatomy of an Assassination. *Kornbluh & Bock, 2020*, <https://shorturl.at/zCAIx>
- Kurtz, M.J. (1999). Free Markets and Democratic Consolidation in Chile: The National Politics of Rural Transformation. *Politics & Society*. Vol. 27 No. 2, 275-301
- Letelier, O. (1976, August 28). The Chicago Boys in Chile: Economic Freedom's Awful Toll. *The Nation*. <https://shorturl.at/i6mgS>
- Levitsky, S. & Roberts, K.M. (2011). *The resurgence of the Latin American left*. The Johns Hopkins University Press.
- Levitsky S. & Ziblatt D. (2018). *How democracies die*. Crown Publishing
- Madariaga, A. (2021, February, 6). Neoliberalism Has Always a Threat to Democracy. *Jacobin*. <https://jacobin.com/2021/06/neoliberalism-democracy-populist-right>
- Magdoff, H. (2003). Imperialism without colonies. New York: Monthly Review, *Chapter Two*
<https://www.kropfpolisci.com/class.system.theory.magdoff.pdf>

- Mesa-Lago, C. (2008). *History of Social Security in Latin America*. International Meeting on the History of Insurance Companies in the World. Fundación MAPFRE. Madrid, May 8-9 2008.
<https://www.kropfpolski.com/class.system.theory.magdoff.pdf>
- Mesa-Lago, C. (2013), Privatization of Chile's Pension and Health Care Systems. In Becker U., Frans Pennings F., Dijkhoff T. (επιμ.) *International Standard-Setting and Innovations in Social Security*. (σ. 387-414). Kluwer Law International.
- Nazer A.R & Rosembliit B.J. (2000). Electores, Sufragio y Democracia En Chile: Una Mirada Historica. *Mapocho*, 48, σ. 215-229
<http://www.memoriachilena.cl/archivos2/pdfs/mc0018630.pdf>
- Palieraki, E. (2020). Revolución rural y protagonismo campesino. In R.A. Henry, J. S. Vasconcelos, V. C., Ramirez (επιμ.), *La vía chilena al socialismo, 50 años después*. (σ. 339-360). CLACSO.
- Paz J.J & Cepeda M. (2021, Marzo, 10). Neoliberalismo: los orígenes latinoamericanos. *Rebelión*, <https://rebelion.org/neoliberalismo-los-origenes-latinoamericanos/>
- Pérez Contreras, A. (2020). Las derechas en la calle: el boicot a la "Vía chilena al socialismo". In R.A. Henry, J. S. Vasconcelos, V. C., Ramirez (επιμ.), *La vía chilena al socialismo, 50 años después*. (σ. 601-617). CLACSO.
- Pomar Rodríguez, J.A. (2010). *La Vanguardia Organizada del Pueblo (VOP): Origen, Subversión y Aniquilamiento. ¡El Pan que con sangre fue quitado, con sangre será recuperado!*. AHILA. Asociación de Historiadores Latinoamericanistas Europeos. XIV Encuentro de Latinoamericanistas Españoles : congreso internacional, Santiago de Compostela, España, 15-18 de setiembre de 2010 pp.1496-1506.
- Queraltó V. (2023 October 21). *Nutrición y Dietética realizó conferencia sobre la actualización de las "Reformas del PNAC"*. Universidad Andrés Bello.
<https://noticias.unab.cl/vina-del-mar-nutricion-y-dietetica-realizo-conferencia-sobre-la-actualizacion-de-las-reformas-del-pnac/>

- Ratliff, W.E. (1976). *Castroism and Communism in Latin America, 1959-1976*. AEI-Hoover policy studies.
- Riesco, M. (2011). Neoliberalism, a Counter-revolution in Chile. In de la Barra, X. (επιμ.) *Neoliberalism's Fractured Showcase Another Chile is Possible*. (σ. 13-45). Studies in Critical Social Sciences, Volume 27. Brill.
- Rodríguez Weber J.E. (2017). *Desarrollo y Desigualdad en Chile: Historia de su economía política*. Centro de Investigación Diego Barros Arana.
- Rueschemeyer, D., Huber E.& Stephens, J. (1992). *Capitalist Development and Democracy*. The University of Chicago Press.
- Ruess, A. (1999). Invisible Hand and Iron Fist. *Dollars and Sense*, Nov/Dec 1999 <https://libcom.org/article/invisible-hand-and-iron-fist-alejandro-ruess>
- Urrutia, M. and Durán-Palma, F. (2023) Chile – from Pinochet's neoliberal counter-revolution to the 2019-20 anti-neoliberal revolt. In Atzeni, M., Mezzardi, A., Azzellini, D., Moore, P., Apitzsch, U. (επιμ.) *Research Handbook on the Global Political Economy of Work*, Cheltenham: Edward Elgar
- Schlotterbeck, M. (2023) September 11, 1973: Breakdown of Democracy in Chile. In A. Fung, D. Moss, O.A. Westad (eds.) *When Democracy Breaks: Studies in Democratic Erosion and Collapse, from Ancient Athens to the Present Day*. Oxford University Press (ύπο έκδοση).
- Sohr, R. (2011). The Tragedy that Was Dressed Up as a Miracle. In de la Barra, X. (επιμ.) *Neoliberalism's Fractured Showcase Another Chile is Possible*. (σ. xix-xxiii). Studies in Critical Social Sciences, Volume 27. Brill
- Sunkel, O. (1995). From inward-looking development to development from within. J. Dietz (επιμ.), *Latin America's Economic Development - Confronting Crisis*. (σ. 355-381). Lynne Rienner Publishers, Boulder
- Ulloa, F.R., Ganga-León C. (2020). Imperialismo y desarrollo del Sistema sanitario chileno desde la UP. In R.A. Henry, J. S. Vasconcelos; V. C., Ramirez

(επιμ.), *La vía chilena al socialismo, 50 años después*. (σ. 201-220).
CLACSO.

Undurraga, T. (2014). Neoliberalism in Argentina and Chile: common antecedents, divergent paths. *Revista de Sociología e Política*., v. 23, n. 55, p. 11-34. DOI 10.1590/1678-987315235502

Unidad Popular. (1972). *Programa básico de la Unidad Popular - Candidatura Presidencial de Salvador Allende*. Unidad Popular.

USA National Archives. (1976). *Covert Action in Chile – 1963-73*, Staff Report on the Select Committee to Study Governmental Operations. U.S. Government Printing Office
<https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/94chile.pdf>

Wickham-Crowley P.T. (1992). *Guerrillas and Revolution in Latin America. A Comparative Study of Insurgents and Regimes Since 1956*. Princeton University Press.